

**A MAGYARORSZÁGI
KATH. EGYHÁZ JOGA
VAGYONÁHOZ**

ÉS

A SZEKULARIZÁCIÓ.

ÍRTA:

DR. TÓTH TIHAMÉR,
HITTUDOMÁNYI FŐISKOLAI TANÁR.

EGER.

NYOMATOTT AZ ÉRSEKI LÍCEUMI KÖNYVNYOMDÁBAN.
1914.

Nihil obstat.

Dr. AEMILIUS IVANOVICH

ensor.

Nr. 1210.

1914.

Imprimatur.

Datum Agriae, die 22-a m. Febr. a. 1914.

LUDOVICUS

arChiepiscopus.

Előszó.

A magyarországi katolikus egyházi vagyon szekularizációjáról írni látszólag nem időszerű. Hiszen senkise bolygatja a kérdést! – gondolják sokan magukban. Ha egy-egy nagyhangú szabadkőműves kiszólást leszámítunk, ha a hivatásos izgatók és a zavarosban halászni akaió demagógok támadásaitól eltekintünk, szinte teljesnek mondhatjuk a szélcsendet. Komoly, mérvadó helyen még szimptomák is gyéren jelentkeznek, amelyekből a szekularizáció lappangó veszélyének jelenlétére lehetne következtetni.

Igaz, a felső rétegekben minden csendes. De ha fontolóra vesszük, hogy ez a csendesség sokban hasonlít a rekkenő nyári napok viharjait megelőző csendhez és hogy senki meg nem jósolhatja, mikor fordul az idomérőnek máris »változó« felé tartó mutatója hirtelen »viharos«-ra, nem lesz lehetséges könyvünktől az időszerűséget teljesen megtagadni. Sohasem tudni, mikor fogja egy bajba jutott kormány az egyházpolitikát hajánál fogva előhúzni és utolsó mentődeszka gyanánt az egyházpolitikai törvényeket tűzvén napirendre, mintegy engesztelő koncul dobni az egyházat a marakodó felek elé, jól tudván, hogy e kérdésben a Heródesek és Pilátusok még ma is örömmel kezét fognak. Legalább nemzetünk történetében nem ismeretlenek a hasonló esetek.

Ezért szükséges már előre gondoskodni a nagy közönség felvilágosításáról, hogy ha majd a kérdés

tényleg égetővé válik, – amint ez emberileg szólva előbb-utóbb be is fog következni, – a tudatos ferdítések özönében akkor is tisztán láthassuk a való igazságot.

E felvilágosító munkából kér részt ez a könyv is. Célja lehető rövidséggel és közérthetőséggel, de azért a tudományos tárgyalás követelményeiről le nem mondvva, sorra venni mindazokat az állításokat, amelyekkel a magyar katolikus egyház vagyonának elvételét, konfiskálását a jog- és törvényszerűség színében feltüntetni igyekeztek. Ezt megelőzőleg azonban szükségesnek látszott a könyv első részében általában az egyház vagyonszerzési jogáról szólni, és csak azután térni át a második részre, amelynek fejezetei aztán kizárólag a magyar katolikus egyházi vagyon eredetének, rendeltetésének és az ezekből kovácsolt szekularizációs érveknek ismertetésével és bírálatával foglalkoznak. Dacára annak, hogy nem annyira a tudósokat, mint inkább a nagy intelligenciát szerető olvasóink körében üdvözölhetni, az eredeti okleveleknek, mint e kérdésben perdöntő erejű okmányoknak gyakori idézésétől mégsem zárkózhattunk el, ha csak nem¹ akartunk az egyházi vagyon ellenségeinek általunk joggal pellengére állított hibájába esni, kik t. i. állításaikat az eredeti kútfőkből vett egyetlen támogató érv, avagy nem egyszer épen az oklevelek ellenkező tanúsága ellenére hirdetik az ellenőrzésre legtöbbször képtelen olvasó közönség előtt.

Bárcsak könyvünkkel némileg is sikerülne tisztázni azt a nagy fogalomzavart, amit a magyar katolikus egyházi vagyon eredetéről és rendeltetéséről mesterségesen előidéztek azok, kiknek e javak szekularizációja egyedül válnék hasznukra.

A szerző.

TARTALOM.

Előszó.

I. RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

A kath. egyház vagyonszerzési joga általában.

Az egyházi vagyon fogalma. – Van-e az egyháznak joga vagyont szerezni? – Az egyház ezt a jogát nem az államtól kapta, hanem természetéből folyik az. – Ellenvetés Sz. Ágostonból. – Az egyház nézete e kérdésről. – Az egyházi javak tulajdonosa az állam? – a hívek? – a szegények? – Nem; hanem a részleges egyház, mint elsődleges, és az egyetemes egyház, mint másodlagos jogalany. – A célvagyon-elmélet. 1-28

MÁSODIK FEJEZET.

Az egyház vagyonszerzési joga hazánkban. A holtkézi törvények.

Különbség a magyar és az idegen jogrendszerek közt. – Alapítóink nem a szenteket jelölik meg az egyházi vagyon tulajdonosaiul. – Törvények az egyház vagyonszerzési jogáról. – A holtkézi törvényekből támadó nehézség. – E törvények történeti áttekintése. – Ma már hatályon kívül vannak. 29-46

II. RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

A magyar kath. egyházi vagyon eredete.

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyházi javak nem állami eredetűek.

Az egyházi javak adományozása idejében még nem voltak államjóságok. – A honfoglalók felosztották az országot. – Tudósaink véleménye e kérdésben. – Timon, Acsády, Karácsonyi, Marczali, Pauler, Günther nézetei. – Voltak-e felosztatlan birtokok?47-60

MÁSODIK SZAKASZ.

Királyaink adományai.

Tekintélyi érvek a királyi adományozás mellett. – Szalay, Porubszky, Katona, Pauler, Lányi-Knauz véleményei. – A szállásjog érvénye az egyházi javak szerzésében. – A királyok sajátjukból adtak. – Az adománylevelek tanúságtétele. – Királyaink körültekintő eljárása a tulajdonjog megállapításában. – A kihalt családok birtokainak adományozása. – A hűtlenség esetén a királyra szállott birtokok adományozása.....61-72

HARMADIK SZAKASZ.

Magánosok adományai.

Az egyházi vagyon nagy részét magánosok adták. – Az adománylevelek tanúsága. – A magánosok adományozásának korlátozása. – A magvaszakadt családok birtokai. – Az egyháziak adománya. – Örökösödés a püspök után:– Élő egyháziak adományai. – Az egyházi vagyon egyéb forrásai: miseoblációk, alapítványok, tizedek. – Az egyház gazdálkodása.....73-84

VII

MÁSODIK FEJEZET.

A kath. egyház örökös tulajdonjoga vagonához.

ELSŐ SZAKASZ.

Az adománylevelek sajátos kifejezései.

Szent István adománylevelei. – Későbbi királyaink alapító oklevelei. – »Perpetua eleemosyna«. – »Tanquam vestis propria...«. – Legváltozatosabb kifejezések az örökös tulajdonjog mellett. – Ágoston Péter »elfogulatlansága«. – A »dotatio« jelentése.....85-97

MÁSODIK SZAKASZ.

Az adományok szentesítése.

A »szankció« fogalma a diplomatikában. – Az alapítók végakarata tiszteletben tartandó. – Túlvilági és földi büntetéssel való fenyegetés. – Példák a különféle szankciókra..... 98-103

HARMADIK SZAKASZ.

Az adományok későbbi megerősítése.

Királyaink az egyházi javakat mindig az egyház jogos tulajdonának tartották. – Az adománylevelek átíratása és újólág történt megerősítése. – A törvényes ajándékozási formák betartása. – A fölmerült kételyek elosztatása. – A tatárjárás és a török uralom! pusztításai az adománylevelek közt.....104-108

NEGYEDIK SZAKASZ.

A «secunda donatio.»

A »secunda donatio« jelentése. – Törvényeink álláspontja a »secunda donatio« kérdésében teljesen megfelel az egyházi vagyon elidegeníthetetlen jellegének. – Az idevágó főbb törvények.....109-114

HARMADIK FEJEZET.

**Az egyházi vagyon sérthetlensége
törvényeinkben.**

A szállásbirtok fogalma. – Kézai krónikája. – A Képes Krónika mit mond róla? – Az egyház a descensus hatályával kapta vagyonát. – Javait oly joggal bírja, mint a világi főurak. – A Tripartitum tanúskodása. – Szent István törvényei. – Szepessy Mihály tévedése. – Analógia az angol jogból. – Szent László törvényei. – Sem az adományozók utódai, sem a főpapok nem nyúlhattak az egyházi vagyonhoz. – Kálmán király törvényei. – A későbbi korok törvényei. – Királyaink, mint az egyházi javak védői. – A koronázási eskü ígérete. – Az 1848: XX. t.-c. 2. és 3. §-ának értelme.....115-142

NEGYEDIK FEJEZET.

**Történeti nehézségek az egyház
tulajdonjoga ellen.**

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyházi javak visszavétele.

Az egyháznak ajándékozott javak visszavétele törvényellenes volt.– Maguk az illető királyok beismerték. – Oka volt a királyok neheztelés«, –szegénysége. – Marczali tévedése Kálmán király visszavételi rendeletéről. – Maguk a pápák és főpapok is közreműködnek a jogtalanul ajándékozott királyi javak visszaszerzésében. – Későbbi királyaink ígéretei.....143-153

MÁSODIK SZAKASZ.

A nagyjavadalmasok királyi kineveztetése.

A főfelügyeleti és főkegyúri jog. – Szent István pápai engedély alapján töltötte be a püspökségeket. –

IX

Utána Zsigmondig valószínűleg a kánoni választás volt érvényben. – Fordultak elő ugyan önkénykedéssk is. – Honnan magyarázandó a mai joggyakorlat?.....154-159

HARMADIKSZAKASZ

Az időközi jövedelmek lefoglalása.

Az időközi jövedelmeknek lefoglalása törvényellenes volt. – A Tripartitum nem ad erre jogot. – Az ország mindig tiltakozott is ellene: – Királyaink ígéretei. – Királyaink befolyása a jövedelem felhasználása tekintetében. – A Kollonich-féle egyezmény.....160-166

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az egyházi vagyon rendeltetése.

ELSŐ SZAKASZ

Adományok a lelkek üdvére.

Az adományozók legtöbbje saját maga vagy rokonsága lelki üdvösségét akarta előmozdítani az adomány által.– »Pro animae nostrae salute«.– Példák Szent István alapítóleveleiből. – Későbbi oklevelek tanúskodásai.....167-174

MÁSODIKSZAKASZ

Az adományok egyéb céljai.

Hálából. – Az istentiszteleték fentartására. – A hitszakadás nem gyöngítette meg az egyház tulajdonjogát. – Az adományok egyedül a kath. egyházat illetik. – Tanügyi célok? – A koronázás emlékére. – Kártérítésül. – Temetkezési jog fejében. – Akiknek gyermekük pap vagy apáca volt. – Fogadalomból.....175-185

HARMADIK SZAKASZ.**A katonaállítás kötelezettsége.**

Az adománylevelek erről mitsem tudnak. – Hallgatag kikötés? – A banderiális rendszer csak későbbi eredetű. – Törvényeink a nemességből kifolyólag egyaránt kötelezték katonáskodásra az egyháziakat és a világiakat. – Az aranybulla 7. cikkelye. – A magyar főpapság mindig előljárt az ország védelmében. – A máii jogállapot.....186-193

NEGYEDIK SZAKASZ.**A végvárak védelme.**

II. Ferdinánd leirata. – A Kollonich-féle egyezményben elvállalt kötelezettség. – A püspökök önkéntes ajánlata. – A javadalmak megadóztatása pápai engedéllyel. – Az ország tiltakozása a királyok önkénykedései ellen.....194-197
 Végszó.....198-202
 A gyakrabban idézett munkák jegyzéke.....203-207

I. RÉSZ

ELSŐ FEJEZET.

**A kath. egyház vagyonszerzési joga
általában.**

Az egyházi vagyon fogalma. – Van-e az egyháznak joga vagyont szerezni? – Az egyház ezt a jogát nem az államtól kapta, hanem a természetéből folyik az. – Ellenvetés Sz. Ágostonból. – Az egyház nézete e kérdésről. – Az egyházi javak tulajdonosa az állam? – a hívek? – a szegények? – Nem; hanem a részleges egyház, mint elsődleges, és az egyetemes egyház, mint másodlagos jogalany. – A célvagyon-elmélet.

Az egyházi javak fogalmát a különböző jogi könyvek szerzői különféleképen határozzák meg.

Azok szerint, akik az egyházi vagyon céljából vezetik le a meghatározást, egyházi vagyon mindaz, ami egyházi célokra van rendelve. Mások egyházi vagyon alatt azon javaknak és jogoknak összességét értik, a fiaielyeknek tulajdonjoga az egyházat illeti meg. A főszólyt ebben a meghatározásban arra a részre fektetik, amelyik e javaknak az egyház akarata, rendelkezése alá tartozását hangsúlyozza. És ebből a szempontból határozottan előnyben kell részesítenünk az utóbbi meghatározást, mert ebben az egyháznak nemcsak az ingók és ingatlanok fölött gyakorolt tényleges joga (jus in re) jut kifejezésre, hanem azon jogos igénye, követelése is (jus ad rem), amelyet az erőszakkal elvett, tőle konfiskált javakkal szemben is fentart.¹⁾ Mások, mindkét

¹⁾ Hogy a szekularizáció következtében az állammal szemben az egyháznak tényleg új jogos követelése származnak, elismeri maga a porosz kultuszminister 1848. dec. 15-i rendeletében: »Deshalb war es, als über die Wiederherstellung der Kirchen-

meghatározást összefoglalva, az egyházi javak fogalmát a következőkép határozzák meg: Egyházi vagyon alatt mindazon anyagi vagy szellemi javakat értjük, amelyek az egyház tulajdonában vannak és egyházi célok szolgálatára vannak szentelve.¹⁾

Általános névvel az egyházi vagyont »res ecclesiasticae« kifejezéssel is szoktuk jelölni. Ezen kifejezés alatt azonban a dolgoknak két csoportját kell megkülönböztetnünk, t. i. a szoros értelemben vett *egyházi* vagyont és az u. n. »szent tárgy ak«-at (res sacrae). Míg ez utóbbi csoportba azok a szentelt eszközök tartoznak, melyek az istentiszteletnél, szentségek kiszolgáltatásánál stb. nyerne alkalmazást, addig az előbbi csoportba mindazt a jövedelmi forrást sorozzuk, amelyekből az egyház bárminemű kiadásait, tehát a »res sacrae« beszerzését is eszközli. Az alábbiakban csak ezekről a szorosán vett egyházi javakról lesz szó.

Nevezetesen pedig arra a kérdésre kell mindenekelőtt választ adnunk, van-e az egyháznak egyáltalában joga vagyont szerezni s azt megtartani; és ha van, vajjon természetéből, céljaiból folyó következmény-e ez, isteni Alapítójától reáruházott jog-e ez, vagy pedig vagyonszerzési jogát az államtól kapta s amint tőle kapta, ettől a jogától az állam bármikor meg is foszthatja.

Verfassung mit dem römischen Stuhle verhandelt wurde, nicht eine Gnade, sondern die Erfüllung einer wohlbegründeten Verpflichtung, wenn der Staat die Dotation der Bistümer und der zu ihnen gehörigen Institute übernahm, wie denn dies auch ausdrücklich sowohl während der Verhandlungen selbst, als später bei der Verkündigung des Resultats derselben in der Bulle »De salute animarum« vom Jahre 1821 anerkannt werden ist.« Id. *Késmárky I.*: Kath. egyházi vagyonjog. Pécs. 1900. 50.1.

¹⁾ *Wernz*: lus decretalium. Romae. 1908. III. k. 145. 1. *Weilbacher* Wer ist Eigentümer des Kirchenvermögens nach gemeinem Recht? Limburg. 1888. 3. 1.

Hogy általában tulajdonjoga van az egyháznak, az már abból a ténnyől is világosan szembetűnik, hogy az egyház soha egy percre sem nélkülözte az anyagi javakat, hanem még az első századokban is, az üldözések idején is volt vagyona.

Egy pillantás az egyház szervezetére mindenkit meggyőz arról, hogy ez nem is lehetett másként. Emberi társaság anyagi segédeszközök támogatása nélkül fenn nem állhat; tehát az emberekből álló egyház is mindenha rászorult az anyagi javak segítségére. Anynyira természetes, szükséges követelménye ez minden társaságnak, hogy pl. a protestantizmus keletkezése idején a protestánsok nem oly címen követelték és vették el a kath. egyház vagyonát, mintha az az egyházat nem illehetné meg, hanem épen ellenkezőleg, mert magukat tartották az igazegyháznak, tehát az egyházi javak jogos tulajdonosának. Abból tehát, hogy az egyház soha vagyon nélkül nem volt, következik, hogy valami címen van az egyháznak vagyonszerzési joga.

Ez azonban magában véve természetesen még nem elégséges érv. Világosabban előtűnik az egyháznak jogcíme a vagyonszerzéshez, ha szemügyre vesszük az egyház ezen jogának eredetét. Vájjon az államtól nyújtott kedvezmény-e ez, vagy a természetéből és céljaiból folyó következmény?

A kérdés megfejtéséhez két utat lehet és kell használnunk. Az első, rövidebb utat azok számára készítjük, akik az egyház Alapítójáról, Jézus Krisztus személyéről elfogadják¹ az egyház tanítását, mely Őt Istennek, alapítását pedig isteni műnek hirdeti. Ezek előtt sikerrel hivatkozhatunk az egyháznak Istentől kapott jogalapnyiságára. A másik úton azokat fogjuk vezetni, akik az egyházban csak olyan merő emberi társulatot

látnak, mint bármiféle más egyesületben. Azonban mindkét út ugyanazon eredményhez, végponthoz vezet, t. i. annak belátásához, hogy az egyház önmagában, az államtól függetlenül, az állam adománya nélkül bír vagyonszerzési és vagyonsbírásijoggal.

Az első bizonyítással röviden végezhetünk. Akik ugyanis az egyházban Istenembertől alapított intézményt, tehát isteni művet látnak, amelyet Alapítója mindazon jogokkal és tulajdonságokkal felruházott, amelyekre egy emberekből álló társaságnak szüksége van, azok egy percig sem vonhatják kétségbe, hogy az egyházat isteni Alapítója magasztos céljainak elérésében nem akarta az állami hatalomnak alávetni, nem akarta annak életét és munkásságát az állami hatalom tetszésére bízni. Ezek tehát kénytelenek elismerni, hogy ha az egyház létezésére és sikeres működésére nézve földi javak birtoklása az eszköz szükségességével szükséges, akkor az egyház isteni joron bír vagyonszerzési joggal.¹⁾ Már pedig nem szorul bizonyításra, hogy bizonyos mértékű földi javak nélkül egyetlen emberi társaság sem állhat fenn. Azok előtt tehát, akik elfogadják az egyházat isteni alapításnak, már maga ez a tan forrása az egyház jogi személyiségének. IX. Pius pápa az általa kiadott »Syllabus« 26. pontjában nyíltan hirdeti, hogy az egyháznak veleszületett joga van a vagyonszerzéshez és vagiyoribiráshoz (ius nativum et legitimum acquirendi et possidendi bona temporalia). A vatikáni zsinat előmunkálataiban pedig helyet foglalt egy szöveg, a-

¹⁾ Az ellenkezőt tanító Arnoldus Brixienis, Waldiak, Marsilius Patavinus, Wikleff stb. nézeteit az egyház kárhóztatta. V. ö. *Denzinger*: Enchiridium symbolorum et definitio-num. Nr. 413, 419, 423, 468.

mely megkövetelj, hogy az állam is ismerje el az egyháznak ezt a született jogát.¹⁾

Azok, akik szerint az egyház az államtól kapta vagyonszerzési jogát, előszeretettel hivatkoznak oly tanra, amelynek értelmében minden jog az államtól származik, tehát az egyház vagyonszerzési joga is. Sőt azt mondják, hogy ezt a tételt maga az egyház is elismerte részint tettekkel (midőn a szekularizáció után is egyezsége lépett Francia-, Bajor-, Porosz-, Oroszországgal, Hollandiával, Hannoverrel), részint pedig egész világos kifejezésekkel a nápolyi, ausztriai, württembergi és badeni konkordátumokban.²⁾ Azonban ha megfontoljuk, hogy a változhatatlan körülményekbe való belenyugvás még nem egyértelmű az egyházi javak konfiskációjának jóváhagyásával, belátjuk, hogy az említett tényekben nem foglaltatik a fentebbi állítás támogatása. Hiszen azáltal, hogy maguk az államok tanácsosnak tartották az általuk előidézett változásokhoz az egyház beleegyezését is kikérni, világosan láthatóvá vált, hogy az egyháznak mégis csak volt joga az elvesztett vagyonhoz, és hogy az egyház sem tettel, sem expressis verbis nem ismerte el vagyonszerzési jogának állami eredetét, hanem ellenkezőleg, az államok tettek tanúságot az egyház önálló tulajdonjogáról. Különben is a hivatolt konkordá-

¹⁾ »A sgnodo oecumenico declaratur: potestatis civilis esse agnoscere ecclesiae ius nativum possidendi et adrainistrandi bona sua.« Id. *Török K.*: A magyarországi kath. egyházi vagyon tulajdonjoga. Budapest. 1900³. 68. 1. – A konstanzi zsinaton (1418-ban) V. Márton pápa elítélte azt a tant, amely minden tulajdonjogot az uralkodónak tartott fel. Az 1864.-i Syllabus 27. pontja pedig a minden tulajdon birtokosául a népet kikiáltó tan fölött nyilatkozik elítélőleg.

²⁾ Ezt állítja pl. *Schulte*: Die juristische Persönlichkeit der kath. Kirche, ihrer Institute und Stiftungen. Gieszen. 1869. 7. 1. 14. jegyzet.

tumok csak a vagyoni ügyekből keletkező peres eljárásoknak a világi bíróság előtti tárgyalásáról intézkednek és távolról sem hirdetik azt a tant, hogy az egyház jogi személyisége az államtól függne.

Arai pedig a fönti állításnak első részét illeti, amely szerint az egyén minden jogi képességét az államtól kapja és egymagában semmi joga sincs, ezt a benne rejlő világos ellenmondás miatt hosszasan cáfolni sem kell. Az állam: u. i. ilyen, magukban véve állítólag minden jogot nélkülöző egyénekből áll; ha tehát alkotórészeinek nincs jogi képességük, azt kellene megmagyarázni, az állam honnan nyeri akkor a hatalmat, hogy tagjait jogokkal ruházza fel. Az állam nem különálló, önmagában létező személy, hanem a hozzátartozó egyedekben és egyedek által létezik; olyan jogai tehát neki sem lehetnek, amiket az őt alkotó tagokban valamiképp felfedezni nem lehetne.¹⁾ Az állam ugyan védi, kiterjeszti, közelebről meghatározza az egyedek jogait, de a jogképességet nem adja nekik, amint nem a tanító adja a gyermeknek a tehetséget, pedig azt ő fejlesztü, ápolja, irányítja.

Az ember életének célját: testi s lelki boldogságát és jólétét csak testi s lelki erőinek minél nagyobb mérvű kifejtésével érheti el. Ennek a célnak az elérése az ő számára kötelesség; tehát az e célra vezető eszközökhöz, mindahhoz, ami e munkájában elősegíti, joga van. Még pedig minden más ember elismerésétől függetlenül, természeténél fogva van joga, De amihez az embernek természetes joga van, az a jog »in potentia« már megvan benne a társulatba állás előtt, s a társulatba lépéskor csak átviszi ezt a jogát

¹⁾ V. ö. *Hirschel*: Das Eigentum am kath. Kirchenauie. Archiv für kath. Kredit. 1875. 34. k. 52. 1.

»in actum«. Azonban nem a társulat adja neki ezt a jogát. Az államot sem lehet tehát minden jog egyedüli forrásául tekinteni.

Az erkölcsi személyek jogaikat a tagokból nyerik, de nem az államtól. Hiszen attól, aki az állam mellett, mint kizárólagos jogi forrás mellett kardoskodik, és az erkölcsi személyeket is tőle eredezteti, könnyen megkérdesheti valaki, hogy hát akkor azt az erkölcsi személyt, amit államnak nevezünk, miféle pozitív állami törvény hívta életbe! És a kérdésre más felelet nincs, mint hogy minden erkölcsi személy a természetjog alapján keletkezik. Annak elismerésével pedig, hogy az erkölcsi személyek nem az állam teremtményei, együtt jár az a következmény is, hogy akkor azok a vagyonszerzési és birtoklási jogot, – mint ami ezek létezéséhez nélkülözhetetlenül szükséges, – szintén nem az államtól kapták.

Ennek alapján volt joga az egyháznak vagyont szerezni már az első századokban is, amikor pedig az állam nemcsak ezt a jogát, hanem egyáltalában magát az egyházat sem ismerte el.

Az egyháznak társasági jellegéből kifolyólag a természetjog erejénél fogva joga van valamilyen tulajdonhoz; és minthogy a mai civilizált társadalmak a magántulajdon elvén épültek, emberi jogon joga van magántulajdonra. Joga van vagyonának önálló kezeléséhez is, mert ő tudja legjobban, mi felel meg azon célok elérésének, amelyeket szolgálni az egyházi javak hivatva vannak. Ezért követelt az egyház magának kezdetől fogva nemcsak vagyonszerzési jogot, hanem felelőtlen vagyonkezelést is. Már Valens császár alatt (534-378) oly határozottsággal lépett fel az egyházi javak kezelésének a császár által életbeléptetni

szándékozott állami felügyelete ellen, hogy Valens ezt a törvényt nem merte kihirdetni.¹⁾

Az egyházi vagyon szükségessége abból is kitetszik, hogy az egyház látható társaság, látható tagokkal, a papokkal és hívekkel, külső kultusszal és számtalan kormányzati szervével. Hogy istentiszteletet tarthasson, szüksége van templomokra, egyházi szerelvényekre, amelyeket más célra használni nem szabad. Hogy szolgálait eltarthassa, megbecsülhetetlen társadalmi tevékenységét sikerrel folytathassa, megint csak az anyagi javak támogatására szorul. És így tovább.

Az egyház teljes és független vagyonszerzési joga következik az egyház és állam céljainak különbözőségéből is, amit elég legyen e helyen egyszerűen megemlíteni. Önálló céloknak u. i. önálló, mástól nem függő eszközök felelnek meg.²⁾

Ugyancsak kimutatható az egyház vagyonszerzési joga még más alapon is. *Rz egyház, mint vallási, tehát mint az emberiség legszentebb érdekeit szolgáló társaság, föltétlenül szükséges az emberek együttéléséhez.* Amint u. i. egyrészt sehol sem található emberi társadalom, melyben a vallásos életnek megnyilatko-

¹⁾ L. *Grashof*: Die Gesetze der römischen Kaiser über die Verwaltung und Veräußerung des kirchlichen Vermögens. Archiv, für kath. Recht. 1876. 36. k. 194.1. Az egyházi vagyon kezeléséről lásd továbbá: *Heinrich* Die Verwaltung des Kirchenvermögens. Köln. 1876. *Krick*: Handbuch der Verwaltung des Kirchenvermögens im Königreich Bayern. Passau. 1880. *Rivet*: Le régime des biens de l'Église avant Justinien. Lyon. 1891. *Schüngen*: Das kirchliche Vermögensrecht und Vermögensverwaltung. Paderborn-1891. *Stutz*: Die Verwaltung und Nutzung des kirchlichen Vermögens in den Gebieten des weströmischen Reichs. Berlin. 1892.

²⁾ *Schulte*: Das katholische Kirchenrecht. Gieszen. 1860. I. 470.1. *Vogt*: Das kirchliche Vermögensrecht. Köln. 1910. 6.1.

zásai fellelhetők nem volnának, vagyis ahol a vallás gyakorlása nem tartoznék a harmonikusan kialakított emberi élet kellékei közé, viszont másrészt ép oly tapasztalati tény az is, hogy az emberi együttéléshez szükségesnek felismert vallásnak viszont szüksége van külső, látható organizmusban (egyház) való megtestesülésre. Ha azonban valamely társaság szükséges az emberiségnek, viszont pedig ez a társaság anyagi javak nélkül nem élhet, önként következik, hogy ennek a társaságnak önállóan, az állam akaratától függetlenül kell vagyonszerzési jogának lennie.

Abból a tényből is, hogy Krisztusnak és az apostoloknak, a kereszténység alapítóinak szintén volt magántulajdonuk, ismét az következik, hogy az egyháznak is kell hasonló joggal bírnia. Vannak ugyan, kik magát aényt, hogy t. i. az apostoloknak is volt vagyonuk, elismerik, de ebből az egyház hasonló jogára vont minden következtetés jogosságát megtagadják, azzal érvelve, hogy az apostoloknak, csak mint embereknek volt ez a tulajdonuk, de mint ilyenek, ők már régen megszűntek szerepelni.¹⁾

Az ellenvetés gyöngéjére nem nehéz rámutatni. Krisztus Urunk és az apostolok az általuk alapított egyház vagyonát mint előljárók, t i s z t s é g ü k -nél fogva bírták és kezelték, és nem mint magánemberek. Bár tehát mint emberek, már meghaltak, de jmint az egyház előljárói, élnek utódaikban, a pápában s a püspökökben.²⁾ Maga az egyházjog is joggal

¹⁾ Ezt állítja pl. *Hübler*: Der Eigentümer des Kirchengutes. Leipzig. 1868. 98. 1. *Poschinger*: Das Eigentum am Kirchenvermögen. München. 1871. 20. I.

²⁾ *Hirschel* i. m. 1875. évf. 54. k. 79. s. köv. 1. *Phillips*: Lehrbuch des Kirchenrechts. 1862. 682. 1.

hivatkozhatik tehát az egyházi javak birtoklása tekintetében Krisztus példájára.¹⁾

Itt lesz helyén megemlíteni azt az ellenvetést, amit Sz. Agostoniak egyik művéből szoktak támasztani az egyháznak «önálló vagyónbirtoklási joga ellen. Eszerint IX. Pius helytelenül beszélt az egyház »veleszületett« vagyónjogáról, mert Sz. Ágoston nyíltan hirdeti minden jog állami eredetét. »Amije van valakinek, honnan bírja azt? – kérdi a hippói püspök. Nemde emberi jogon? Mert isteni jogon az Úré a föld és annak teljessége ... Hanem emberi jogon mondom, hogy ez a villa az enyém, ez a ház enyém, ez a szolga *enyém*.«²⁾

Ez idézett szavakból azonban nem az következik, amit egyesek szeretnének belőlük kiolvasni; mintha t. i. Szent Ágoston szerint az állam volna minden jogképeség egyedüli forrása. A fentebbi idézet szerint csak az elkülönített-, a magántulajdon nem alapszik isteni rendeleten, sem természeti törvényen. Isten tényleg az egész földet adta át az emberiségnek.³⁾ Tehát csak az az isteni és természeti törvény, hogy *v a l a m i f é l e* tulajdona legyen az embernek, mert enélkül céljának elérésében akadályozva volna. Minthogy azonban társa-

¹⁾ »Exemplum Domini aeeipe conversantis in terra. Quare habiit loculos, cui angeli ministraverunt, nisi quia ecclesia ipsius locuios suos habitura erat.« (c. 12. C, XII. qu. 1.). V. ö. a II. aacheni zsinat (conc. Hquisgran. a. 836.) 7. can.-jával: »*Ecce quibus tanti doctoris* (S. Augustíni) *documenti/s instruimur*, quia quod in capite praecessit, in corpore eius, quod est ecclesia, videtur impletum.« (Harduin: Concil. IV. 1441.)

²⁾ »Unde quisque possidet, quod possidet? Nonne iure humano? Nam iure divino Domini est terra et plenitudo eius Iure tarnen humano dicitur, haec villa mea est, haec dornus mea, hic servus meus est. Iura autem humana iura imperatorum sunt Quare? Quia ipsa iura humana per imperatores et reges saeculi Deus disribuit generi humano.« Tract. VI. ad cap. I. Joan. § 25.

³⁾ »Constituisti eum super opera manuum tuarum.« Ps. 8,6.

dalmi életünkben a magántulajdon rendszere a leghasznosabb, az embernek magántulajdonhoz való joga egyenes következménye a természeti törvénynek. Az állam nem a jogot adja meg a tulajdon bírásához, hanem ezt a természeti törvényt jobban kifejti, védi, körülírja, a szerzési módokat meghatározza. Sz. Ágoston a kérdéses helyen tehát csak a magántulajdon védelmét, garanciáját látja az uralkodói, illetve állami hatalomban.

Téves azok felfogása, akik a testületeket, tehát az egyházat is csak úgy ismerik el jogalany gyanánt, ha az állam is annak tekinti őket.¹⁾ Hiszen – mint már említettük – a társulatok az állam előtt, és beleegyezése nélkül keletkeztek; a céljuk eléréséhez szükséges eszközök megszerzése sem függhet tehát az államtól.²⁾ Vannak célok, amelyek az egyén képességét fölülmúlják, s amelyeket csak úgy lehet elérni, ha bizo-

¹⁾ E felfogást hirdeti *Hübler*: i. m. 199. 1. *Meurer*: Der Begriff und Eigentümer der hl. Sachen. Düsseldorf. I. 151. 1. *Poschinger*: Das Eigentum am Kirchenvermögen. München. 1871.

²⁾ Ezt az álláspontot vallják *Gitzler*, *Hammerstein*. *Lehmkuhl*, v. *Roth-Meibon*, *Schulte* stb. L. bővebben *Schmitz*: Die Eigentumsfrage am Kirchenvermögen und die neuere staatliche Gesetzgebung. Archiv, für kath. Kredit. 1889. 61. k. 255. s. köv. 1. Hogy az egyháznak vagyonszerző joga nem az állam elismerésétől függ, arra nézve álljanak még itt a köv. idézetek: »L'église a une capacité de posséder, indépendante de la loi, et que la loi ne peut lui ravir« (*Affre*: Traité de la propriété des biens ecclésiastiques. Paris. 1837. 8. 1.). »L' église catholique pose en fait son droit d' acquérir et de posséder sans autorisation de la loi civile« (*Montpellier*: Défense des droits de Dieu. Lièges. 1865. 5. chap.). »Mit der Kirche ist die Vermögens- und Erwerbsfähigkeit notwendig verbunden und bedürfte daher keiner besonderen Anerkennung« (*Schulte*- i. m. 471. 1.). Hasonlóképp *Vering* (Lehrbuch des kath. und protest. Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1876. 652. 1.) és mások. Ezekből látszik, mily tartathatatlannal felfogást hirdet pl. az 1875. jún. 20.-i porosz törvény, midőn ezt állítja: »Die kath. Kirche leitet, wie jede Corporation ihre Vermögensfähigkeit und ihr Vermögensrecht aus dem bürgerlichen Rechte ab.«

nyos földi javak állandóan ezen célok Szolgálatában állanak. Ezért nevezik az ilyen célok elérésére alakúit erkölcsi személyek vagyonát »célvagyon«-nak is (Zweckvermögen). Ezek a személyek aztán saját kebelükön Belül tetszés szerint állíthatnak fel jogi személyeket.¹⁾

Könnyen mondhatná azonban valaki, hogy az egyháznak nincs okvetlenül szüksége az anyagi javak segítségére, ebből kifolyólag tehát nincs természetből adott joga sem a vagyon birtoklásához. Hiszen N. Konstantin előtt az állam nem is ismerte el az egyházat, természetesen vagyonszerzési jogát sem, mégis fenmaradt az egyház! Egyes helyeken (Amerika, missió területek) ma is virágzik anélkül, hogy vagyonszerzési joga el volna ismerve.²⁾ Mindenki látja azonban, hogy ezekből a rendkívüli, és az általános gyakorlattól elütő állapotokból még akkor se lehetne érvet kovácsolni, ha az ellenvetőknek mindenben igazuk lenne. Pedig ez sem mondható. Az egyház u. i. még az általuk említett időkben és helyeken sem nélkülözte az anyagi javakat. Az üldözések alatt is bírt javakkal, amelyeket egyes hívei kezeltek, s amelyekhez hogy szoros tulajdonjoga volt, világosan mutatja N. Konstantinnak visszaadási rende-

¹⁾ »Die Kirche, als eine vom Staate unabhängige, selbstständige Gewalt, hat in ihrer Sphäre ebenso wie der Staat in der seinigen, eine vermögensrechtliche Iurisdictionsgewalt und kann mithin von sich aus zu ihren Zwecken iuristische Personen constituiren.« *Silbernagl*: Lehrbuch des Kirchenrechtes. Regensburg. 1880. 565. 1. Ugyanígy vélekednek *Lehmkuhl*: Das Kirchengut und sein Rechtsträger. Stimmen aus M. Laach. 1875. 8. k. 437. 1. *Maas*: Über das Rechtssubjekt, die Vertretung, Verwaltung und Verwendung des Kirchenvermögens. Archiv für kath. Recht. 1859. 4. k. 659. 1. *Schulte*: i. m. II. k. 471, 490. 1. *Sternberg*: Versuch einer iuristischen Theorie vom Eigentum der Kirche. Stuttgart. 1860. 16. 1. *Winterstein*: Der Begriff der Kirche im kirchlichen Vermögensrecht. Leipzig und Wien. 1888. 5. 1.

²⁾ Ily ellenvetést tesz pl. *Poschinger*. i. m. 3. 1.

léte is.¹⁾ És ahol ma sincs az egyháznak, mint erkölcsi személynek vagyonszerzési joga elismerve, ott is van a nyíltság ellen megvédve, mert az egyes hívek nevére van íratva. Az egyházat elismerni, tehát céljait nem helyteleníteni, viszont azonban a célhoz szükséges eszközöktől megfosztani, nyílt ellenmondás. Épen azért minden államtól, ahol a kath. egyház befogadásra talált, joggal várható a kath. egyház vagyonszerzési jogának elismerése. Nem állítjuk ezzel azt, mintha nem volna meg az államnak a maga joga az egyháznak elismert vagyonszerzési jogát körülírni a szükséges módjait bizonyos feltételekhez kötni. Csak azt a nyugtalan idegességet akarjuk elítélni, amivel oly sokan tekintenek napjainkban az egyházi vagyoni hatalma, vagyona, szabadsága van az egyháznak; a nemzetek magukévá tették a teljes egyházjogot és imé, azoknak az időknek egyházi alkotásaira, az árvákat és letelekelt felnevelő intézményekre és beneficiumokra, a beteget és elaggottakat ápoló nosocomi-

¹⁾ *Eusebius*: Hist. Eccles. IX. 10., X. 5. Bővebb részletezés helyett csak az érintett kérdés alábbi irodalmára utalunk: *Braun*: Das kirchliche Vermögen von der ältesten Zeit bis auf Justinian. Gieszen. 1860. *Carassai*: La politica religiosa di Costantino il Grande è la proprietà della chiesa. Roma. 1901. *Fourneret*: Les biens de l'église après les édits de pacification. Paris. 1902. *Helle*: Das kirchliche Vermögen von der ältesten Zeit bis auf Constantin den Gr. Paderborn. 1876. *Knecht*: System des justinianischen Kirchenvermögensrechts. Stuttgart. 1905. *Murry*: L'église, ses biens. Grenoble. 1878. *Pfanmüller*: Die kirchliche Gesetzgebung Justinians. Berlin. 1902. *Rivet*: Le régime des biens de l'église avant Justinien. Lyon. 1891. *Roth*: Geschichte des Beneficialwesens von den ältesten Zeiten bis ins zehnte Jahrhundert. Erlangen. 1850. *Rösteil*: De bonis ecclesiasticis ante Constantinum Magnum. Regiomont. 1825. *Stutz*: Geschichte des kirchlichen Beneficialwesens von seinen Anfängen bis zur Zeit Alexander III. Berlin. 1895.

umokra és gerontocomiumokra, idegeneket s elhagyottakat gondozó xenodochiumokra és ptochodochiurnokra, s az egyházi vagyon ezer más alkotásaira ma is büszkén tekinthetünk. Mindezen alkotások tagadhatatlanul attól az időtől hanyatlanak, amikor az állami hatalom csorbítgatni kezdte az egyház vagyonyját. Soha nem volna szabad szem előtt téveszteni azt az elvet, amely (Juliánus apostatát kivéve) az összes római császárokat vezette N. Konstantin után, s amelyet egy, e kérdéssel foglalkozó részletes tanulmány szerzője a köv. sorokban foglal össze: »Sonst hielten die Kaiser, – und das ist das Generalprinzip, das nicht genug betont werden kann, – stets dafür, es sei, die Förderung des materialen Gutes, ite¹ Kirche und des Klerus gleichbedeutend mit der Förderung des Staat^v/ohles, mit der Hebung des sozialen Wohlstandes.«¹) A, császárok mindig azt tartották, hogy az egyház anyagi állapotának előmozdítása egyértelmű az állam, és a társadalmi élet javának ápolásával.

Ha az egyház önálló vagyonszerzési joga mellett eddig felhozott érveket fontolóra vesszük, be kell ismernünk annak az álláspontnak jogosságát, amelyet az egyház mindenkor vallott ezen kérdésben. Az egyház u. i. minden időben résen állott vagyonyjának bármiféle csőr-bitójával szemben, és úgy törvénykönyvében,²)

¹) *Grashoff*: Die Gesetzgebung der römischen Kaiser über die Güter und Immunitäten der Kirche u. des Klerus. Archiv für kath. Recht. 1876. 36. k. 51. 1.

²) Igy pl. Decr. Gratiani XI.-XIV., XVIII., XXV., Decr. Gregor. III. 14 (de precariis), 15 (de commodato), 16 (de deposito), 17 (de emtione et venditione), 18 (de locato et conducto), 19 (de rerum permutatione), 20 (de feudis), 21 (de pignoribus et aliis cautionibus) stb. L. továbbá a C. I. C. által a vagyonsértőkre rótt büntetéseket: c. 1. 4. 5. 6. 21. C. 12. qu. 2.; c. 9. C. 13. qu. 2. stb.

mint zsinatokon,¹⁾ pápai körlevelekben,²⁾ konkordátumokban³⁾ a rendelkezésére álló minden eszközzel igyekezett természetében gyökerező, az államtól független vagyonszerzési-, birtokolási- és kezelési jogának teljes elismerést szerezni és annak sértetlenségét biztosítani.

Az egyház önálló vagyonszerzési jogának tisztázása után meg kell még röviden emlékeznünk az egyházjognak egyik, talán leginkább vitatott kérdéséről, amely azt van hivatva eldönteni, hogy az egyházi vagyontulajdonképpen kihez is tartozik, mint jogalanyhoz. Ki annak a birtoksa, rendelkezik fölötte, kinek van joga abból másokat kizárni?

A kérdés, – bár irodalma már igen nagy, – csak újabb keletű. Az egész középkoron keresztül u. i.

¹⁾ Pl. Conc. Pistor. (a. 862.) can 4.; conc. Trosleian. (a. 900.) can 4.; conc. Trid. sess. XXII. c. 11. de ref. A konstanzi zsinat (a. 1418. sess. VIII.) elítéli a köv. két tételt: »Contra Scripturam Sacram est, quod viri ecclesiastici habeant possessiones,« és: »Domini temporales possunt ad arbitrium suum auferre bona temporalia ab ecclesia.«

²⁾ Pl. »Excommunicantur omnes, qui fructus, proventus, redditus, ad quascunque ecclesiasticas personas, ratione ecclesiarum, monasteriorum et aliorum beneficiorum pertinentes usurpant, vei quavis occasione et causa séquestrant« (Bulla »In Coena Domini«), Ezt az excommunicatiót megújítja az »Apostolicae Sedis« 11. pontja. Ugyancsak ez »excommunicato nemini reservata«-t statuál a következő esetre: »Aliénantes et recipere praesumentes bona ecclesiastica absque beneplacito apostolico ad formám extravagantis Ambitosae.« IX. Pius »Syllabus«-ának 26. pontja elítéli a köv. tételt: »Ecclesia non habet nativum ac legitimum ius acquirendi ac possidendi.« (V. ö. IX. Pius. »Nunquam« allokúcióját 1857. dec. 15-éről, és az »Incredibili« encyclicát, 1863. dec. 17.). A 27. pont pedig a következő tételt helyteleníti: »Sacri ecclesiae ministri Romanusque Pontifex ab omni rerum temporalium cura ac dominio sunt omnino excludendi.«

³⁾ Pl. Az osztrák konkordátum 19. pontja: »Ecclesia iure pollebit novas acquirendi possessiones eiusque proprietates inviolabilis érit.« A bajor konkordátum 8. pontja: »Ecclesia ius habebit novas acquirendi possessiones, et quidquid de novo adquisierit, faciet suum.«

az egyház mindenütt saját kánonjoga szerint intézte ügyeit, s ezért a kérdés feszegetésének nem lett volna reális alapja, mert a kánonjog az egyházban (egyes egyházközségekben) látja az egyházi vágyon jogalanyát. De mikor a XVI. századtól kezdődőleg egyre határozottabb alakot öltött az a felfogás, mely a kánonjog hatályát felfüggesztve a magánjog tekintetében az egyházat és papjait az államjog alá tartozóknak nyilvánította, természetszerűleg fontos és vitatott kérdés lett belőle.

A különböző felállított vélemények közül, amelyek hol itt, hol ott keresték az egyházi vagyon tulajdonosát, jelenleg csak azok érdekelnek minket, amelyekből a szekularizáció jogosságának bizonyítására szoktak érveket készíteni.¹⁾

Az első vélemény, a regalisták véleménye szerint az egyházi vagyon egyedüli teljhatalmú és jogos tulajdonosa az állam, az egyház e javaknak csak ideig-

¹⁾ A kérdés iránt bővebben érdeklődők figyelmét a következő idevágó munkákra hívjuk fel: *Bethel*: De rebus ecclesiae non alienandis. Bamberg. 1756. *Dorner*: Kurze Erörterung der Rechtsfrage, wem das Eigentum am Kirchengute zusteht. Rosenheim. 1867. *Favre*: De la propriété des biens ecclésiastiques. Paris. 1893. *Gousset*: Du droit de l'église touchant la possession des biens destinés au culte. Paris. 1862. *Gräff*: Das Eigentum der kath. Kirche an dem ihren Kultus gewidmeten Metropolitan-, Cathedral- und Pfarrkirchen. Trier. 1859. *Guyot de Preignan*: Le droit de propriété et le temporel de l'église au XIX. siècle. Paris. 1901. *Hübler*: Der Eigentümer des Kirchengutes. Leipzig. 1868. *Mem er*: Der Begriff und Eigentümer der hl. Sachen. Düsseldorf. 1885. *Pratobevera*. Die Rechte des Staates über Kirchengut und geistliche Güter. Wien. 1792. *Poschinger*: Der Eigentümer des Kirchenvermögens von Christus bis auf Justinian. München. 1869. *Schulte*: De rerum ecclesiarum domino secundum praecepta iuris eccl. communis. Berlin. 1851. *Uhrig*: Das Kirchengut, ein Versuch zur Lösung der Frage, wem das Eigentum an den Kirchen zusteht. Augsburg. 1867.

lenes haszonélvezője, tehát ezeket a javakat az állami el is veheti az egyháztól. Miközben tehát az egyházjogászok oly buzgón vitatták a kérdést, ki is tulajdonképpen az egyházi vagyon tulajdonosa, íme, az államhatalom mindenhatóságáról s az egyház jogainak csupán a lelki ügyekre kiterjedő korlátozásáról főképp a XVIII. században terjesztett hamis eszmék az egyházi vagyon körül ebben a theóriában nyertek végleges kialakulást. Teljesen ez a szellem járta át a francia assemblée határozatát, amellyel a szekularizációt akarta jogosnak feltüntetni. »Mais relevons la question en elle même, qui est le vrai propriétaire de ces biens« – kérdi Talleyrand 1789. okt. 10.-én. Vessük fel a kérdést, ki az egyházi javaknak tulajdonosa? A papság általában? – kérdi. Nem. A papság korporációi? Nem. Az illető egyházközség? Az alapítók? A megye, ahol az egyház fekszik? Nem, nem. De ki hát e javak igazi birtokosa? »La réponse ne peut plus être douteuse, á l a n a t i o n.« A felelet nem lehet más, mint hogy ezer-L a javuk a nemzetéi. Íme, a hírhedt theória, amely azóta a történelem folyamán több helyen is nyert alkalmazást. Pl. 1865-ben a belga minisztérium a püspökökhöz intézett expozéjában szintén az államot nevezte meg az egyházi vagyon tulajdonosául, még pedig a köv. indokokkal: a) a szuverén állam nem tűrheti, hogy bármiféle más hatalom korlátozza; b) nincs más törvény, írnint állami törvény; c) nincs más jogalany, mint a fizikai személyek, vagy pedig olyan erkölcsi személyek, amelyeket az állam hív életbe; d) kétségbe kell vonni, hogy az egyház »societas perfecta« volna; e) az egyházi javak a nemzeti vagyonból eredtek; f) ami pedig egyes magánosok adománya, azt sem lehet az egyház jogos tulajdonának elismerni, mert akkor az alapít-

vány által a magánosok erkölcsi személyeket teremthetnének.¹⁾

Az államhatalom mindenhatóságáról egykor terjesztett ilyfajta nézetek ma már meglehetősen elhagyott theóriák. Nem is sorolható az egyházi vagyon semmi-íféle okoskodással az állam javai közé. Mert nézzük csak, milyen javak fölött gyakorolhat az állam jogokat? a) A szorosan vett állami vagyon fölött (*Patrimonium rei publicae publicum*); b) az állam területén található, senkitől el nem foglalt (gazdátlan, *adespota*) földek stb. fölött; c) az örökös nélküli örökség (*bona vacantia*) és az u. n. fiskus javak fölött.²⁾ Állami javak alatt azokat a javakat értjük, amelyek fölött az állam teljesen és kizárólag, mint magántulajdon fölött rendelkezik. Ilyen korlátlan rendelkezési jogot pedig az állam nem követelhet magának az egyházi vagyonnal szemben. Nemcsak IX. Pius ítélte el azt a tant, amely az egyházi javak tulajdonjogát az államnak ítéli oda,³⁾ hanem a komoly tudomány képviselői előtt is már régen levitézlett theória számba megy az állam mindenhatóságának legelőször Hobbes által hirdetett és a hírhedt jozefinista egyházjogász, Eybel meg Mirabeau által védett eszméje. Mert hiszen nemcsak az egyházi vagyon, hanem minden magántulajdonjog szilárdságának nyílt veszélyeztetése Hobbesnak az a tana, amely szerint az államok alakulásakor az egyes emberek az állam javára lemond-

¹⁾ L. Poschinger: i. m. 283. 1.

²⁾ *Eveit*: Die Kirche und ihre Institute auf dem Gebiete des Vermögensrechtes. Soest. 1845. 42. 1.

³⁾ Az elitelt tétel így hangzik: »Conforme esse sacrae theologiae iurisque publici principiis, bonorum proprietatem, quae ab ecclesiis, a familiis religiosis aliisque locis piis possidentur, civili gubernio asserere et vindicare.« *Encycl.* »Quanta Cura.« (1864. dec. 8.)

tak minden jogukról, az állam viszont az egyedeket felruházta bizonyos jogokkal, de az u. n. »dominium eminenens« mindig megmaradt az ő hatalmában, és az állam ennek erejénél fogva szükség, vagy az államra háruló haszon esetén szabadon rendelkezhetik a magántulajdonnal is.

Az ilyen tanítás annál inkább kihívja maga ellen az elitelő kritikát, mert hiszen maguk az államra ily korlátlan jogokat ruházó államférfiak sem tudnak meg-egyezni egy közös alapon, amellyel az állami hatalomnak ilyen határnélküli kiterjesztését igazolni képesek volnának. Míg u. i. Talleyrand a nép boldogságát jelölte meg az első s legfőbb törvény gyanánt (»Le salut du peuple est la première loi«) és ebből vezette le az állam jogát az egyházi vagyona, addig Mirabeau az egyházi vagyon állami eredetéből, Thouret, Turgot, Mallesherbes s általában az enciklopédisták az erkölcsi személyek jogainak az államtól való tökéletes függéséből, Garat a százados joggyakorlatból (hogy t. i. mindig a királyok rendelkeztek e vagyon fölött, neveztek ki püspököket) stb. akartak hasonló következtetéshez jutni. De épen az elmélet főképviseelőinek ez a diszharmónikus eljárása mutatja legjobban az állami mindenhatóság tanának tarthatatlanságát és igazolja egyúttal azon kiváló írók nyilatkozatait, akik az állami tulajdonjognak az egyházi vagyonra történő kiterjesztését, a szekularizációt erőszakos, jogellenes tettnek bélyegzik.¹⁾

De nem tekinthető az egyházi vagyon tulajdonosául a hívek összessége, az e g y h á z k ö z s é g sem. Mert hi-

¹⁾ Pl. »Ein Recht der Secularisation gibt es nicht.« *Scherer*: Kirchenrecht. (Als Manuskript.). Wien. 1910. 280. 1. »Die einseitige Secularisation des Kicchengutes ist niemals ein Recht, sondern ein Act der Gewalt.« *Walter*: Lehrbuch des Kirchenrechtes aller christlichen Konfessionen. Bonn. 1854. 93. 1.

szén az egyházjog szemében a hívek összessége nem alkot jogokkal felruházott gyülekezetet; sőt az egyházjog egyenesen el is tiltja a híveket – akár egyeseket, akár közösségeket – az egyházi javak birtoklásától és az azok fölött való rendelkezéstől.¹⁾ A kánonok szerint az illető egyházmegye püspöke, mint az egyházi javaknak legfőbb rektora, a hívek megkérdezése nélkül, sőt akaratára ellenére is parancsol a javak fölött, javadalmakat szétoszthat, egyesíthet stb. Lehetetlen tehát a protestáns kanonisták legtöbbjével együtt bennük látnunk az egyházi vagyon tulajdonosait. Persze, annál kevésbé a politikai községben. Bár még legújabban is az 1905. dec. 9.-i francia törvény²⁾ ezt vette alapú.

Az egyházi vagyon tulajdonosáról szóló további olyan elmélet, amelyik a szekularizációs törekvéseket a jogosság látszatával vonhatná be, az egyházi vagyon tulajdonosául a szegényeket jelöli meg. Ezen elmélet hívei²⁾ a C. J. C. egyes helyeire és szent atyák nyilatkozatán a hivatkoznak. Első tekintetre talán fel sem tűnik, mily fontos következménnyel járna ez az állítás, ha be lehetne igazolni. Pedig ha igaz az, hogy az egyházi vagyon eredetileg csupán csak arra szolgált, hogy vele az egyház a szegényügyet rendezze, egész természetes dolog, ha ma, a szegényágy állami kezelésének korszakában, az állam erre a vagyonra rá akarja tenni kezét.

Csakhogy az egész elmélet a hivatolt szövegek félreértésén alapszik. Az ugyan kétségtelen tény, hogy

¹⁾ c. 5. D. 89.; c. 1. D. 96.; c. 22. 24. C. 16. qu. 7.; c. 10. X. (I. 2.)

²⁾ Mint pl. *Barbosa*: De iure ecclesiastico. Lib. III. cap. 28. *Reiffenstuel*: Jus canonicum Universum. Lib. III. P. A. XXV, Lib. V. Tit. XI. 12. *Thomassin*: Nova et Vetus ecclesiae disciplina c. művében több helyen.

úgy a kánonjog egyes kifejezései¹⁾, mint egyes szentatyák mondásai²⁾ az első tekintetre igazolni látszanak a szegények kizárólagos jogát az egyházi vagyonhoz. Amde az egész theória csak az első századokban található sajátos történeti fejlődés félreértése, amikor t. i. a szegénygondozás annyira össze volt nőve a kultusszal, hogy a kettőt könnyen összekeverhették. Történeti tény, hogy az egyház a szegényápolást sohasem tekintette egyedüli feladatának és vagyonát nem is ezért kapta. Egyébként pedig maguk a fölhozni szokott kánonok tiltakoznak az ellen, hogy azokat eredeti jelentésükben alkalmazzuk, vagyis hogy ennek a theóriának érdekében érvekkül használhassuk fel, amennyiben mindjárt az idézett kifejezés után úgy beszélnek azokról a javakról, mint az egyház vagyonáról, amelyek fölött csak a papok rendelkeznek és senki más. Két tulajdonost pedig (a szegényeket és az egyházat) egyszerre csak nem lehet feltételezni! Hogy az ilyen szólásmódokat nem lehet szószerint, eredeti jelentésükben érteni, mutatja a C. J. C.-nak egy másik helye is,⁸⁾ amely szószerint értelmezve egyszerűen tagadja minden magántulajdon jogosságát.

¹⁾ »Juxta sanctorum Patrum traditionem novimus res ecclesiae vota esse fidelium, pretia peccatorum et patrimonia pauperum« (c. 59. C. XVI. qu. 1.). »Egentium substantia« (c. 2. X. III. 13.). V. ö. még c. 24. C. 12. qu. 2.

²⁾ Pl. »Nihil aliud esse res ecclesiae, nisi vota fidelium, patrimonia pauperum.« S. *Ambrosias*: De vita contemplativa, lib. II. cap. 2.

³⁾ »Si privatum possidemus, quod nobis sufficiat, non illa nostra sunt, sed pauperum, quorum procuracionem quodammodo gerimus, non proprietatem nobis usurpacione damnabili vindicamus.« c. 28. C. 12. qu. 1. Különben erre a szegénytheóriára állnak XIV. Benedek találó szavai, hogy hiszen a benef'ciátusok is szegények, mert rendesen csak jövedelmükre vannak utalva. De synodo dioec. L. VII. c. II. 9.

Ha már most az egyházi vagyongalanyát pozitíve is meg akarjuk jelölni, a mai egyházjogászok többségének véleményét követve a részleges egyházra (*ecclesia particularis*), az egyház részleges intézményeire (*institutum particulare*, pl. az illető püspöki javadalom, lelkeszi javadalom, káptalan, kolostor, templom, stb.) kell rámutatnunk, mint az egyházi vagyon elsődleges jogalanyára, nem mellőzvéen az univerzális egyháznak, mint másodlagos jogalanynak megemlítését sem.

E vélemény kialakulására befolyással volt annak a körülménynek megfontolása, hogy az egyháznak ezen intézményei, melyek a vagyont eredetileg kapták, csak abban az esetben felelhetnek meg céljuknak, ha mint erkölcsi személyek a birtokukban levő javak örökös tulajdonosaiul elismertetnek. A mindenkori egyházjogi gyakorlat, mely az egyes intézmények részére rendelt javak önkényes elcserélésének, elidegenítésének mindig útjában állott, csak erősíti ezt a nézetet, amely különben a *corpus iuris canonici*, valamint a *corpus iuris civilis* nem egy világos kifejezésében is erős támaszra talál.¹⁾ Mint-hogy azonban ezek az intézmények csak részei az egyetemes egyháznak, az egyetemes egyháztól nem lehet e javakra nézve a másodlagos jogalanyiságot megtagadni. Innen magyarázandók az egyetemes egyház fejének messzeterjedő jogai a részleges egyházi intézmények vagyona körüli; mint pl. a felügyeleti és rendelkezési jog, újítások elrendelése, javadalmak átcsatolása stb. Ebből érthető az is, hogy magának a részleges intézménynek megsemmisülésével vagy felfüggesz-

¹⁾ Pl.: *res propriae*; *res ad ius et proprietatem ecclesiae spectantes*; *bona monasterio vei asceterio addicta*; *possessiones ad ecclesias pertinentes*; *res, quarum ecclesia omnera proprietatem et plenam possessionem habeat*.

tésével sem lesznek az intézmény javai gazdátlanokká, hanem a törvényes főlebbvaló (püspök, pápa) rendelkezése alá kerülnek.¹⁾

Ha hozzácsatlakozunk a mai egyházjogászok többségének ama nézetéhez, mely az egyházi javak tulajdonosául a részleges egyházi intézményeket (*institutum particulare*) és az általános egyházat tekinti, nincs szükségünk az egyházi vagyon megvédése érdekében a mindenesetre kétesértékű célvagyon-theóriához folyamodnunk.

A célvagyon-elmélet hívei azt a célt teszik meg e javak tulajdonosául, amelyet azok szolgálni hivatva vannak; de arra már nincsenek tekintettel, hogy a cél lehet-e jogalany. Abban a hitben, hogy a szekularizációs törekvéseknek ezzel erejét veszik, csak kimondják a tételt, hogy a jelenleg az egyház kezén levő vagyonjogok alanya nem az egyház, hanem a cél, amelyre e javak adattak.

¹⁾ Az egyház vagyonszerzési jogáról s az egyházi vagyonról általában az eddig említett műveken kívül l.: *Antequera*: La desamortización eccles. Madrid. 1885. *Biederlack*: De bonis ecclesiae temporalibus. Oenipont. 1892. *Bondroit*: De capacitate possidendi ecclesiae etc. Lovanii. 1900. *Busch*: De natura ac iure bonorum ecclesiasticorum. Francerae. 1666. *Çarassai*: La proprietà ecclesiastica. Torino. 1899. *Citronovski*: Über die Rechtsparömie »Quod non capit Christus, rapit fiscus.« Archiv für kath. Krecht. 1874. *Cousseynroux*: Erwerbs- und Eigentumsrecht der Kirche. Jurist. Rundschau. 1883. *Evelt*: Von dem Kirchenvermögen. Prag. 1834. *H eifert*: Von dem Kirchenvermögen. 2. Bde. Prag. 1834. *Longard*: Die Säcularisation des Kirchengutes. 1856. *Mamacchi*: Del diritto libera della chiesa di acquistare e di possidere boni temporali, si mobili che stabili. 5. vol. Roma. 1770. *Marx*: Kirchenvermögenrecht. Trier. 1897. *Pfefferi*: Die Einziehung der Kirchengüter. 1866. *Scheys*: De iure ecclesiae acquirendi et possidendi bona temporalia. Lovanii. 1892. *Schulte*: Die Erwerbs- und Rechtsfähigkeit der deutschen kath. Bistümer. Prag. 1860. *Speimann*: Der Gottesraub, seine Geschichte und sein Schicksal. Regensburg. 1878.

Maga az az elméletben létező cél azonban tényleges jogok alanya nem lehet, mert hiszen a cél sem fizikai, sem erkölcsi személyek közé nem sorozható. Jogok pedig csak egyes embert (fizikai személy), vagy az emberek társaságát (erkölcsi személy) illetnek meg. Minek tehát azt a szubtilis valamit, a célt jelölni meg az egyházi javak tulajdonosául, mikor ott vannak a szemmel látható es a magyar magánjog által is jogi személyek gyanánt elismert egyházi testületek: a római kath. egyetemes egyház, szerzetes-rendek apátságai, prépostságai, önálló rendtartományai, társas- és székeskáptalanok, továbbá a magyar királyi kormányhatósági jóváhagyási záradékkal ellátott alapszabályok szerint megalakult és működő római kath. vallási jellegű társulatok (kath. körök, legényegyletek, iskolai internátusok stb.). Ezek tehát a valóságos, látható tulajdonosai az egyházi vagyonnak. »E valóságos tulajdonos helyett – írja egyik jogászunk – egy elméleti, nem létező cél jogi jogalanyt tenni olyan furcsa eljárás lenne, mintha valaki ép lábait elválná, hogy egy művésziesen gépies, de hamis lábakon jár-hasson.«¹⁾

¹⁾ *Dolencz I.*: Az egyházi vagyon és a célvagyon. Egyházi Közlöny. 1913. 176. 1.

MÁSODIK FEJEZET.

**Az egyház vagyonjoga hazánkban.
A holtkézi törvények.**

Különbség a magyar és az idegen jogrendszerek közt. – Alapítóink nem a szenteket jelölik meg az egyházi vagyon tulajdonosaiul. – Törvények az egyház vagyonszerzési jogáról. – A holtkézi törvényekből támadó nehézség. – E törvények történeti áttekintése. – Ma már hatályon kívül vannak.

Elvitathatatlan tény gyanánt áll előttünk, hogy az egyháznak természeténél fogva van joga vagyonszerzéshez és vagyonbirtokláshoz, ezt a jogot tehát nem az államból nyerte. Viszont azonban az egyház nem tudná érvényesíteni ezt a veleszületett jogát, ha az államok, amelyeknek területén az egyház él, ezt el nem ismernék. Miután tehát az egyház vagyonjogát általában már megvilágítottuk, kitűzött célunk most már a kérdésnek részletesebb vizsgálatát kívánja meg, nevezetesen, hogy az imént kifejtett elméletből mennyi érvényesült nálunk a gyakorlatban, vagyis az egyház mily mértékben tudott elismerést szerezni az ő vagyonjogának Magyarország területén.

Már e helyen elmulaszthatatlan kötelességünk felhívni a figyelmet arra a mélyenjáró különbségre, amely a magyar jog egész fejlődése, tételei, és a többi nyugateurópai nemzetek jogai között található. A magyar jogtörténet u. i. oly szembetűnő és lényegbe vágó eltéréseket, nemzeti sajátosságokat mutat fel, amelyeknek az angolokén kívül párját hiába keresnők, amelyekre tehát a nyugateurópai országokból hozzánk átszármaztatott jogi szisztémákat ráhúzni az igazság elferdítése

nélkül nem lehet. Jónak látjuk erre a fontos körülményre már itten nyomatékkal rámutatni. Mert csak ennek a különbségnek tökéletes mellőzése folytán állhatott elő az a helyzet, hogy a magyar kath. egyházi vagyonnal foglalkozó írók közül sokan sajátságos jogtörténeti fejlődésünket tekintetbe nem véve, minden további kutatás nélkül elfogadták és hazánk viszonyaira alkalmazták a múlt század folyamán a nyugati országokban elterjedt jogi elméleteket, amelyek ha az ottani államokban teljesen helyesek voltak is, a magyar alkotmányjog alapjaival homlokegyenest ellenkeztek.

Hogy a magyar viszonyokra ráerőszakolt külföldi szisztémákból mennyi téves következtetést vontak le egyesek a hazai jogállapotokat illetőleg, arra a továbbiakban még lesz alkalmunk rámutatni.

De most mindjárt is közelebbről meg kell vizsgálnunk egy ilyen állítást, azt t. i., amelyik szerint a magyar állam nem úgy ismerte el az egyház vagyonszolgát, mint az egyház természetéből folyó jogot, hanem a vagyonszerzéshez csak külön beleegyezésével adott jogot a kath. egyháznak.

Lehet, hogy külföldön ez így volt, de nálunk semmiesetre sem. Magyarországon u. i. államegyházzal oly értelemben, mint a nyugati országokban, nem lehetett szó. A pogány-római, germán és frank területeken állam és egyház összeolvadtak. Az egyház befogadásakor az állam megadott neki annyi jogot, amennyit jónak látott, egyébként azonban az egyház alárendeltje volt az államnak. A sacerdotium és impérium Justinianus novellájában összeolvadt a császári hatalomban. A karolingok alatt szintén észlelhető ilyen keveredés, amelynek folyamányaképz azután az uralkodók sok, kizárólag egyházi dologban is rendelkeztek.

Nevezetesen pedig a germán hűbérrendszerben a hódítók nem osztották fel az elfoglalt területet, hanem az egész a vezér kezén maradt. A vezérből később fejedelem lett. Akik azonban a foglalásban a vezérnek segítettek, hűségük béréül (hűbér) és további jövő szolgálatok fejében birtokot kaptak tőle; úgy azonban, hogy a főtulajdonjog az egész országra nézve mindig megmaradt a vezér kezében, a hűbéresek pedig csak haszonélvezői voltak e javaknak.

Természetes dolog, hogy ilyen országokban az egyházzal sem tettek kivételt ezen általános jogi szabály alól, vagyis itt az egyháznak adományozott birtokok fölött is a fejedelem tartotta meg magának a főtulajdonjogot. Ha tehát azokban az államokban oly időben történt volna meg a szekularizáció, amikor a hűbérrendszer még virágzott, jogi tekintetből a dolog még megokolható lett volna. Nem volt azonban jogos az egyházi vagyon elvétele ottan sem, mert amikor ez megtörtént, az államok már levetették a hűbériség béklyóit, és a magánosok birtokában talált, kezdetleg csak haszonélvezetre nyert föld akkor már régen átment az illetők örökös tulajdonába. A világi nemesek birtokaira nézve tényleg el is tűnt a hűbériség minden maradványa, birtokaikra ők teljes tulajdonjogot nyertek, csak az egyháznak így nyertes az elbirtoklás által is megerősített jogát nem vették tekintetbe, amikor a szekularizációt keresztül vitték.

Mindez azonban csak a külföldre áll. Az ilyfajta sablonok magyar alkalmazása ellen tiltakozik az egész magyarországi jogtörténet, amely hazánkban mit sem tud az egyház alárendeltségéről, hanem ellenkezőleg a magyar kath. egyház és a magyar állam párhuzamos fejlődéséről és koordinációjáról tanúskodik

Szent István idejében egyszerre kezdeti fejlődni hazánk területén a magyar állam és a kereszténység. Tehát nem a kialakult állam fogadta be a kereszténységet, hanem kölcsönös támogatással szilárdult, fejlett ki mind a kettő, aminek eredménye gyanánt aztán a nyugati országokban található egyházi szubordinációt az egyház és állam koordinációja váltotta fel. A magyar királyok sohasem is gyakoroltak olyan nagy hatalmat egyházi ügyekben, mint más országok uralkodói (bizancinizmus); legálább a magyar törvények erejénél fogva és törvényes alapon nem. Hazánk területén az egyház nemcsak létjogosultságot kapott, hanem jogai is elismerést nyertek.

Hogy tényleg ez volt Magyarországon a jogállapot, kimutatta Günther Aritai volt igazságügyminiszter a magyar kath. autonómiáról írt monográfiájában, amelyben a főt említett kérdéstről a következő nézetet hirdeti: »Vor allem kann also hier von einer Staatskirche in dem Sinne und in der Auffassung, wie sie im Mittelalter auf dem Kontinente massgebend war, keine Rede sein und ebensowenig kann man hiervon die mit der Rechten der kath. Kirche im Widerspruch stehenden Folgerungen ableiten.«¹⁾ Tehát Günther szerint is középkori értelemben vett államegyházzal nálunk szó sem lehet.

Már pedig ilyen, »a kath. egyház jogaival ellentétben álló«, tarthatatlan állítás az, amely szerint a kath. egyház nálunk csak az állam jóvoltából, vagy pedig bizonyos gyenge lábon álló jogi fikciók alapján jutott az erkölcsi személy karakteréhez, az ezt megillető jogokhoz, tehát a vagyonszerzési képességéhez is. A magyar állam befogadta a kath. egyházat, mint

¹⁾ *Günther*: Die katholische Autonomie in Ungarn. Archiv für kath. Recht. 1900. 737. l.

vallásos társulatot, vele szemben külön törvényeket nem alkalmazott, tehát az egyház ügyeiben elismerte az egyház törvényeinek kötelező erejét.¹⁾

Az egyház vagyoni jogát elismerő magyar törvények megemlézése előtt még egy kis kitérést kell tennünk. Fel kell említenünk a római jognak azt az intézkedését, amelyik a vallás vagyonát az u. n. »res extra commercium« közé sorozta és a rendes napi forgalomból kivéve mintegy látható gazdájuktól megfosztotta. Ezeket a dolgokat »res sacrae et religiosae« címen különös oltalmába vette s azok sértőit nagyobb szigorral büntette, mint a »res prophanae« megsértőit.²⁾ Mikor aztán felmerült az elméletben az a kérdés, mégis kihez is tartoznak tulajdonképen ezek a javak, a római jog egy fiktív jogalanyt képezett ezek számára, amely jogalanyt, – bár a valóságban nem létezett, – époly jogokkal ruházott fel, mint magános polgárait. Kimondotta u. i., hogy a vallás vagyona ennek vagy amannak az istennek tulajdona.³⁾ Ez a tudat aztán átment a germán hűbéri intézménybe is és az egyházi vagyonnak a hűbérurak túlkapásai ellen való megvédésében kétségkívül jól be is vált az a jogi fikció, hogy a birtokok tényleges tulajdonosán kívül még egy főtulajdonost is fölvettek: Istent, Szűz Máriát, angyalo-

¹⁾ Ezt vallja általánosságban *Schulte*: »Für die Länder des gemeinen Rechtes entscheiden die römisch-kanonischen Sätze, soweit ihnen nicht etwa durch neuere Gesetze im einzelnen Staate derogirt worden ist.« Die juristische Persönlichkeit der kath. Kirche. Gieszen. 1889. 8. 1.

²⁾ *Uhrig*: Der Germanismus in der kirchenrechtlichen Lehre vom Eigentum am Kirchengut. Tübinger Quartalschrift. 1878. 407. 1.

³⁾ Örökséget is lehetett az isteneknek hagyni. »Deos haeredes instituere non possumus praeter eos, quos senatus consulto instituere concessum est.« Ulpianus, *Fraqm. tit. XXII. § 6.*

kat, szenteket. Innen származott az a – ma már természetesen senkitől sem védett – nézet, amely az egyházi vagyon tulajdonosát Istenben, vagy a szentekben kereste.

Amde! A magyar országgyűlés 1870-ben a válás- és tanúimányi alapok jogi természetének megvizsgálására bizottságot küldött ki, amely kommissió egyik csoportjának több téves állítása közt az is foglaltatik, hogy a magyar vallás- és tanúimányi alapok az állam tulajdonát alkotják, mert: egyházi vagyonból alakítottak, már pedig az egyházi javaknak, mint szentekre bízott alapítványoknak, más jogalanyuk nem lehet, mint az állam.

Kétségtelen dolog, hogy az ilyen nézetek képviselői erről az elméletről német és francia jogi szerzőknél olvashattak, akiknek hazájában – mint fent említettük – szokásban voltak a szenteknek stb. tett alapítványok. Ezt az olvasmányukat siettek azután értékesíteni és ráhúzni a magyar viszonyokra is, nem gondolván meg, hogy a járatlanokat megtéveszthetik ugyan, de a magyar jogtörténet és az alapítványi oklevelek ismerőinek jogos felháborodását vonják magukra; ezek u. i. Güntherrel együtt fogják szemükre hányni, hogy halvány fogalmuk sincs a magyar jogrendszer lényegéről, amelynek pozitív törvényei halomra döntenek minden ilyen theóriát. »Nur haben jene Herren, die diese Waffen gebrauchen, keine Ahnung von dem Wesen des ungarischen Rechtes, dessen auf positive Gesetze und auf die Verfassung beruhenden Prinzipien alle diese Theorien über den Haufen werfen.«¹⁾

És tényleg a magyar kath. egyházi vagyont ado-

¹⁾ *Günther*: i. m. 1901. évf. 83. 1.

mányozó oklevelek között nehezen akadunk olyanra, amelyik az adományt, – külföldi alapítólevelek mintájára, – egyedül valamelyik szentnek juttatta volna. A szentek, vagy Krisztus megnevezése mellett, ami által csak a jövőben is védeni akarták adományukat, egész határozottan megjelölik azt az teyházat, püspökséget, apátságot, kolostort, vagy az akkori püspököt, apátot, akiknek a javakat adományozták. Szent István törvénye (II. 35.) a püspökségekben egyéb törvényeink a káptalanokban, kolostorokban stb., tehát az alapítók mindnyájan a részleges egyházakban látják az egyházi vagyon tulajdonosait. Az 1790/91. orszgy. XXXVI. 12. §-a pedig a »katholikusok«-at jelöli meg az egyházi vagyon tulajdonosaiul, akik alatt megint csak a kath. egyház érthető.

Törvényeink tehát nem a szenteket tekintették e javak tulajdonosaiul, hanem a kath. egyházat, vagyis egy olyan erkölcsi személyt, amelynek vagyonszerzési joga természeténél fogva van. Mert hiszen nem akadunk reá, mikor adta volna az állam az egyháznak ezt a jogot!

Ismerjük ugyan a régi német protestáns írók theóriáját, amely minden társulat jogait az állam kegyességéből eredezteti; azt is tudjuk, hogy a németek meg a franciáktól, nevezetesen pedig Mirabeau-tól vették át ezt a nézetet, aki az 1789-i assemblée előtt ezzel akarta jogosnak feltüntetni az egyházi vagyon konfiskációját.¹⁾ Hanem ezt a kényelmes külföldi megokolást, – amelynek segítségével az államok minden pénzzava-

¹⁾ »Un corps politique – mondotta – ou civil est un être moral qui n'a pas d'existence que par la volonté de la nation; la loi seul lui donne la personnalité et la faculté de posséder; or ce que la loi lui a donné, elle peut la lui enlever.«

rukból könnyen kimenekedhetnének egy-két társulat feloszlatása és vagyonának lefoglalása által,¹⁾ – ezt a theóriát a mi egészen elütő jogrendszerünkre még ma is alkalmazni, amikor az már hitelét veszttette kitalálói, a német protestáns jogászok előtt is, semmikép sem vall jogi jártasságra.

A magyar törvények nem szólnak arról, hogy az egyháznak vagyonszerzési jogát az állam által kell elismertetnie, ellenben világosan hirdetik, hogy az egyháziaknak époly jogaik vannak vagyon tekintetében, mint az ország báróinak, mágnásainak s egyéb nemeseinek. Már pedig ezek jogi képessége csak nem szorult elismerésre! »Omnes domini praelati et ecclesiarum rectores – írja a Tripartitum I. 2. §. I.²⁾ – ac barones et caeteri magnates atque nobiles et proceres regni huius Hungáriáé ratione nobilitatis et bonorum temporaliu una eademque libertatis, exemptionis et immunitatis praerogativa gaudent.« Vagyis, az egyházaknak valamennyi főpapja és rektora, a bárók és többi mágnások, a nemesség! és az anyagi javak tekintetében ugyanazon szabadságot, kiváltságot és mentességet élvezik. És min alapúit ez az egyenjogúság, ha nem Szent István törvényén, aki kijelentette, hogy vagyonát mindenki egyenlő szabadsággal hagyhatja akár ro-

¹⁾ Már pedig az egyház jogának erőssége legalább is egyenlő egyéb társulatokéval. *Böhmer ezt* írja: »Sicuti graviter peccaret in prima iurisprudenciae principia, qui res universitatis, vel quae in eius patrimonio esse dicuntur, illis, quae iuris publici sunt, adiungere, vel dominium earum principi asserere vellet; ita mihi aeque impingere videntur, qui rerum ecclesiarum dominium ad principem vel rempublicam delegere volunt. Ex iure circa sacra nulla proprietates rerum ecclesiasticarum fluit.« *Id. Majer: Über das Eigentum an den geistlichen Gütern und deren Heimfall.* Ulm. 1786. 266. 1.,

²⁾ *Werböczy: Hármaskönyv* (Kolosvári-Óvári-Márkus kiadása). Budapest. 1897. 54. 1.

konaira, akár az egyházra! »Decrevimus regali nostra potentia, – írja Szt. István törvénye (II. 5.) – ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi, tribuendi uxori, filiis filiabusque atque parentibus, sive ecclesiae, nec post eius obiitum quis hoc destruere audeat.«

Implicite igen sok törvényünk föltételezi az egyház vagyonyját, így pl. mikor Szt. László kimondta az egyháznak tett ajándékok visszavonhatatlanságát (I. 15.); mikor a Tripartitum (I. 78. §. 2.) az egyházi javaknak elévülés által történő elbirtoklásához 40 évet kíván; mikor az 1567. XXXI. t.-c. érvénytelennek mondja az egyházi javak eladását stb. És miként a római császárok nemcsak elismerték az egyház tulajdonját, hanem a vagyonszerzést számára még privilégiumokkal tették könnyebbé,¹⁾ épúgy hazánkban is sok kiváltsággal halmozták el törvényeink az egyházat a vagyonszerzés körül. A legkülönbébb kiváltságok, adómentesség stb. tanúi annak, hogy Magyarországon nemcsak "korlátozva nem voltak az egyház vagyonyjogi törvényei, hanem ellenkezőleg kivételes volt az egyháznak helyzete e tekintetben is. A mind mai napig fenmaradt kedvezmények (pl. 1868. XX. 2. §.; 1870. XL. 2. §.; 1886. XXII. 138. §.) szintén az egykori kivételes helyzetnek tanúbizonyságai.²⁾

¹⁾ V. ö. pl. *Grashof*: Die Gesetze der römischen Kaiser über die Immunität der Kirche hinsichtlich Ihres Vermögens. Archiv für kath. Recht. 1876. 36. köt. 321-335. 1. *Marezoll*: Zu der Lehre von den Legaten ad pias causas. Zeitschr. f. Zivilrecht u. Prozess. 5. köt. 76-106. 1. stb.

²⁾ Mennyiben érvényesülnek az egyház vagyonyjogi törvényei a mai világi törvényhozásban, arról bővebben tárgyalni nem lehet feladatunk. A kérdés mindenesetre érdekes tanulmányok tárgyát alkothatja. L. pl. *Klein*: Welche Bedeutung kommt den nach kath. Kirchenrecht bestehenden Beschränkungen der Veräußerung von res ecclesiasticae nach deutschen bürgerlichen Rechte zu? Archiv für kath. Recht. 1905. 89. köt. Használóképen *Kormann*: Die kirchenrechtlichen Veräußerungsbe-

Állításunk ellen komoly nehézséget csak a magyar holtkézi törvényekből lehetne támasztani.

Holtkézi törvények alatt az államoknak olyan rendelkezéseit értjük, amelyek az egyházat vagy teljesen megfosztják minden vagyonszerzési jogától, vagy pedig ezt a jogot bizonyos jellegű és mennyiségű javak megszerzésére korlátozzák. Magát a »holtkéz« elnevezést többféle módon eredeztetik. Némelyek a germán hűbérjogban keresik származását, ahol a vazallus a kapott birtok fejében hadakozni volt köteles uráért, de az egyház kezébe jutáskor az ilyen birtok megszabadult ettől a kötelességtől, vagyis a vazallus hadakozó, élő kezéből az egyháznak nem hadakozó, holt kezébe került a birtok. Mások valószínűbb értelmezése szerint az egyház, de meg egyéb erkölcsi személyek tulajdonában levő birtokokat azért hívják holtkézi javaknak, mert ezek azáltal, hogy gazdát vagy, egyáltalán nem, vagy csak ritkán cserélnek, a gazdasági élet forgalmából ki vannak véve.

Az egyház vagyonszerzési jogának a holtkézi törvények által történő megszorítása mennyire igazságtalan eljárás, arra bővebben rámutatni nem feladatunk. Sem az állam jogaiból, sem gazdasági tekintetéből,¹⁾ sem bármi egyéb okból az állam ilyen beavatkozást az egyház jogaiba nem vindikálhat macjának.²⁾ Különösen

schränkungen beim kath. Kirchengut und das bürgerliche Recht (Stuttgart. 1907.), amely mű részletesen tárgyalja azt a kérdést, hogy a német polgári törvénykönyvben mily mértékben tudnak érvényesülni az u. n. »leges eccles. de non alienandis bonis ecclesiasticis.«

¹⁾ Eltekintve attól a kivételes esettől, ha az egyházi vagyon rendkívüli felhalmozódása már a gazdasági élet kárával járna. *Permaneder: Handbuch des kath. Kirchenrechts. Landshut. 1853. 885. 1. Scherer: i. m. 275. 1.*

²⁾ »Da die Kirche eine selbstständige iuristische Person

összeegyeztethetetlenek ezek a törvények a mai »liberális« kornak »laissez faire laisser aller« elvével.¹⁾ Egymás után tűntek is el ezek a törvények a külföldi országokban.

Magyarországon e törvények tekintetében is egész sajátságos körülményeket kell szem előtt tartanunk. Mint külföldön, úgy hazánkban is megvoltak ugyan ezek a holtkézi törvények, amelyek az egyház vagyonszerzési jogát bizonyos javakra nézve érvényen kívül helyezték, hanem ezen törvények forrását korántsem az egyház jogainak (megvetésében, az egy ház esetleges nagy földi hatalmától okozott félelemben kell keresnünk, hanem egyes egyedül a magyar nemzeti élet egy speciális jelenségének, az ősiség intézményének megvédésében. »Nem szenved kétséget, – írja maga a kir. Kúria, – hogy az említett (holtkézi) törvények az ősiségi intézménynek védelmére és megerősítésére szolgáltak.«²⁾

Az idegen országok holtkézi törvényei főképp két cél szolgálatában állottak. Az elsőre ezek közül rámutat egy XIII. századbeli longobárd törvény, amely szerint »ha a hűbéres örökbe hagyja hűbérét valamelyik egyháznak, adománya érvénytelen, mert az soha többé

ist, so ist sie rechts- und erwerbsfähig; dem Staat steht kein Recht zu, sie hierin irgendwie zu hindern, so wenig als er berechtigt ist einer von ihm angenommenen laikalen Genossenschaft, einem Vereine, einer Familie oder einem selbstständigen Privaten hinsichtlich der Verwaltung ihres Vermögens Schranken zu setzen.« *Strauss*: Über die Amortisationsgesetze, 271. 1.

¹⁾ »Volle, uneingeschränkte Erwerbsfähigkeit jeder Kirche ist eine Forderung des Rechts und des echten Liberalismus.« *Schulte*: Die iurist. Persönl. der k. Kirche. Vorwort, V. 1.

²⁾ A Kúria döntvényét id. *Geisz A.*: Egyházi közigazgatás. Temesvár. 1910. 387. 1.

urára vissza nem szállna.«¹⁾ Vagyis a holtkézi törvények azt voltak hivatva megakadályozni, hogy a fiskusra háramló javakat valahogy az egyház ne kapja az egyházi javak tulajdonosa soha ki nem hal, és így ez a birtok soha többé nem lehet az államé. A külföldi holtkézi törvények másik célja az volt, hogy a hűbérurak el ne essenek attól a katonaságtól, amelynek kiáliifasáért adták vazallusaiknak a birtokot, amely birtok azonban mindjárt megszabadult a katonaságtól kötelezettségétől, mihelyt az egyház tulajdonába került.

Hazánkban e két cél közül csak az első szerepeli.

A legelső időkben, Szent István alatt teljesen korlátlan volt az egyház vagyonszerzési joga, holtkézi törvények nem voltak, sőt Szent István törvényének értelmében bárki egész vagyonát az egyháznak adhatta.²⁾ Kálmán király I. törvénykönyvében (tarcali zsinat határozatát) már azt rendeli, hogy a természetes rokoni öröklés csak a Szent Istvántól nyert birtokokra nézve van érvényben, továbbá a régebbi ősi s az örökhatározat által szerzett javakra; a többi királyoktól nyert javak

1) »Si clientulus fecerit libellum in perpetuum de feudo suo alicui ecclesiae, non valet, quia nunquam reversurum sit ad dominum.« Id. *Günther*: i. m. 1901. évf. 245. 1.

2) »Decrevimus regali nostra potentia, – írja Sz. István törvénykönyve – ut unusquisque habeat facultatem sua dividendi uxori, filiis filiabusque, atque parentibus, sive ecclesiae; nee post eius obitum quis hoc destruere audeat.« Id. *Batthyány* *Leges ecclesiasticae regni Hungariae*. II. 5. 1. *Endlicher* *Rerum Hungaricarum monumenta Arpadiana*. Sangalli. 1849. 313. 1. *Péterfy*: *Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae*. Posonii. I. 8. 1.

Korántsem tudományos eljárás tehát, ha ily világos rendelkezés dacára egy jogakadémiai tanár annyira megy egyházellenes elfogultságában, hogy minden komoly bizonyítás nélkül állítja: »H magánosok részéről történt adományok az akkori jog szerint érvénytelenek voltak.« Pedig ezt írja *Ágoston Péter*: *A szekularizáció* (Budapest. 1909.) c. füzetében (22. 1).

öröklését pedig akkép szabályozza, hogy azok csak elsőfokú férfirokonokra szálljanak, ezek nemlétében pedig a királyi fiskusra. Az ilyen királyi adományokat tehát már az egyház sem örökölhette.¹⁾ IV. Béla annyiban szorította meg a régi teljes szabadságot, hogy a magvaszakadt családnak királyi adomány általnyerő birtokát (csak ezt!) visszakövetelte és ilyen javaknak az egyházra történő hagyományozását megtiltotta.²⁾ Tehát nem egyházellenes gondolkodás vezette őt ebben a rendelkezésben, hanem a királyi vagyon emelésének szándéka.

Az egyház szerzési jogának további megszorítását jelentette N. Lajos 1351-iki rendelete, amelyben minden kihalt nemesi család bármiféle birtokát a fiskusnak követelte; ezeket tehát nem örökölhette ugyan az egyház, de mások sem. II. Ulászló megtiltja a püspököknek és prelátusoknak, hogy ingatlan nemesi jószágokat szerezhessenek.³⁾ Az 1647: XVII. és az 1715: XVI., LXXI. megújítják N. Lajos rendelkezését, amelyről láttuk, hogy csak a fiskus javát kereste, de az egyház ellen nem vezette ellenséges szándék, hiszen egyháziaknál és világiaknál egyaránt megtiltotta az ilyen javak elfoglalását. Az 1498: LV. t.-c.-et sem vezetí egyházellenes szellem, mert bár megtiltja, hogy az egyház világi birtokokat bármi úton is szerezhessen,⁴⁾

¹⁾ V. ö. Dr. Erdélyi László: Az egyházi vagyon eredete és jellege Magyarországon. Magyar Kultúra. 1913. II. 22. 1.

²⁾ *Balks*: A római kath. egyház története Magyarországon. Budapest. 1890. II/11. 419. 1.

³⁾ *Kovachich*: Codex iuris decretalis ecclesiae Hungaricae. Pestini. 1815. I. 462. 1.

⁴⁾ »Episcopi, ecclesiarum praelati pro persona sua et ecclesiae suae possessiones et iura possessionaria saecularia nec a regia Maiestate quoquomodo impetrare, neque pecuniis eorum iure perpetuo emere et comparare, aut titulo pignoris habere possint et valeant.« *Batthyány*: i. m. I. 80., 549. 1.

mégis a LXV. t.-c.-ből már világosan látszik, hogy csak olyan javakról van szó, amelyek »absque fisci regii praeiudicio« meg nem szerezhetők.

Az 1647. évi V. törvénycikk 11. §-a már a címében világosan rámutat a magyar holtkézi törvények céljára: »De non abalienationibus bonorum a viticorum per ecclesiasticos sive saeculares factis vei Rendis.« Az 1542: XXXIII. és az 1608: VI. törvények megtiltják, hogiy a királyi városok (amelyeknek pedig teljes tulajdonjoguk volt) nemesi birtokot szerezzenek, mert az ilyen birtokok örökösei soha ki nem halnak és így azok soha a fiskusra nem háramolhatnak. Már pedig a magyar holtkézi törvények ugyanezen városokkal állítják egysorba a kath. egyházat s ugyanezen okból hozták azokat a törvényeket is, mert nemesi javaknak az egyház részére történő megszerzésében a királyi és nemesi örökösödés korlátozását látták. Ámde az ősiség eltörlése (1848: XV.) után megszűnt e törvények létnehozo oka, tehát megszűntek e törvények is, amint ezt nyíltan kimondja a Kúria 1896 febr. 1.-i 63. sz. fönt említett döntvénye. Annál kevésbbé is lehetne ma már holtkézi törvényről nálunk szó, mert azt az 1848: XX. t.-c. 2. §-ában minden bevett felekezetre nézve megállapított tökéletes egyenlőség és viszonyosság elve ezt nem tűri, minthogy a többi felekezetek vagyonszerző képességét a magyar törvények sohasem szorították meg. Ha egyes nagyobbszabású vagyoni ügyekben a király jóváhagyása ma is kikérendő, ennek magyarázatát nem a holtkézi törvények esetleges utóhatásában, hanem a nálunk speciális módon kifejlődött legfőbb-kegyúri jogban, továbbá ezen jognak a minden uralkodót megillető főfelügyeleti és ellenőrzési joggal való összenövésében kell keresnünk.

Eredmény gyanánt kimondhatjuk, hogy a magyar amortizációs törvények által az egyház birtokszerzési joga csak indirekte volt korlátozva.¹⁾

¹⁾ A holtkézi törvényekről bővebbet 1. *Campomanes*: Tratt. della regalia ammortizzazione. Venetiis. 1767. *Buvée*: Le droit de propriété de l'église. 1897. pg. 59–131. *Friederich*: Dissertatio de eo, quod iustum est circa amortisationem. Heidelberg. 1747. *Gleite*: Legis amortisationis et immunitatis ecclesiasticae anatomia iuridica. Argent. 1714. *Hahn*: De eo, quod iustum est circa bonorum immobilium ad manus mortuas translatione. Mogunt. 1746. *Kahl*: Die deutschen Amortisationsgesetze. Tübingen. 1879. *Kautz*: Das Recht des Staates zur Beschränkung des kirchl. Eigentumserwerbes (Schmoller' s Jahrbuch Bd. XIV. S. 573-584.). *Lea*: The dead hand. Philadelphia. 1900. *Moshamm*: Über Amortisationsgesetze. Regensburg. 1798.

II. RÉSZ.

ELSŐ FEJEZET.

**A magyarországi kath. egyházi va-
gyon eredete.**

Az eddigiekben láttuk, hogy az egyháznak csakúgy, mint bármily más erkölcsi személynek, önmagától van vagyonszerző képessége, ezt a képességét nem az államtól nyerte. És pedig az egyháznak nemcsak elméletben van meg ez a vagyonszerzési és vagyonbirási joga, hanem hazánk területén a kath. egyház kezdettől fogva tényleg is mindig tekintélyes vagyon fölött rendelkezett.

Azonban vagyonának birtoklásában a kath. egyház nálunk ma már korántsem lehet oly nyugodt és biztos, mint volt a megelőző századokban, amelyekben a törvényeknek egész sorozatát látjuk a kath. egyházi vagyon elidegeníthetlensége mellett sikra szállani. A nyugati országok eseményei nem múltak el nálunk sem hatás nélkül, és a többi országok példájára ma már nálunk is – bár még nem a mérvadó körök, hanem nagyhangú protestáns gyülekezetek s szabadkőműves lapok – követelik a magyar kath. egyházi vagyon szekularizációját.

Szoros értelemben vett szekularizáció, vagyis egyházi vagyonnak az állam javára történő k o n f i s k á l á s a nálunk még nem történt. Legfeljebb ha Kálmán király alább említendő rendelkezését vehetjük ilyennek. Tágabb, illetve eredeti értelemben véve a szót, ugyan már Magyarországon is fordult elő szekularizáció, vagyis az egyházi birtokoknak egyházi kezelésből világi kezelésbe vétele, azonban a

jövedelmet ily esetekben is még mindig az egyház céljaira fordították. Ma azonban a közönséges szóhasználat mást ért a szekularizáció alatt. Nem világi kezelésbe akarják adni az egyházi birtokokat és meghagyni azok jövedelmét továbbra is egyházi célokra; hanem a jelszó minden egyházi vagyont tulajdon gyanánt elfoglalni, az állam birtokába adni, vagy a szegény nép közt kiosztani stb., már kinek-kinek az ízlése szerint.

Hanem persze ez így – nyílt magyarsággal mondva – más vagyonának erőszakos elvétele, azaz nem egészen tiszta munka volna. Hogy tehát a szekularizáció hívei a megbélyegző vonást lemassák követelésükről, a legkülönbélebb ürügyekhez folyamodnak, melyekkel törekvésüket a jogosság színében akarják feltüntetni. Az alábbiakban a szekularizáció jogossága mellett fölhozni szokott érveket fogjuk megvizsgálni. És bár nem egy, a szekularizáció után sóhajtozó munka írója minden történelmi adat támogatása nélkül hozza fel állításait, ez a tudományt kigúnyoló eljárás mégsem menthet fel Iminket attól a kötelességünktől, hogy minden egyes állításunkat az egyházi javak adományleveleiből s a magyar törvényekből merített érvekkel ne támogassuk.

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyházi javak nem állami eredetűek.

Az egyházi javak adományozása idejében még nem voltak államjóságok. – A honfoglalók felosztották az országot. – Tudósaink véleménye e kérdésben. – Timon, Acsády, Karácsonyi, Marczali, Pauler, Günther nézetei. – Voltak-e felosztatlan birtokok?

A szekularizáció jogosságának kimutatására legtöbbször használt és döntő jelentőségűnek hirdetett érvet az egyházi javak eredetéből kovácsolják. A szekularizáció által, – hirdeti ez az érv, – semmi erőszak vagy jogtalanság nem történék az egyházon, mert az állam tulajdonképpen csak saját javait venné ismét birtokába; azokat a javakat, amiket hajdan királyaink haszonélvezetre, ideiglenes tulajdonjoggal az egyháznak adtak át, amikor templomokat, kolostorokat, püspökségeket stb. alapítottak. Ha azonban ma már az állam elérkezettnek látja az időt, hogy azokat a birtokokat, amelyek valaha államjóságok voltak, ismét birtokába vegye, az igazságosság rendjén ejtett legkisebb sérelem nélkül bátran megteheti.

Ez az érv – mint látjuk – egyszerre két állítást is kockáztat meg: a) az egyházi javakat az u. n. államjóságokból adományozták királyaink és b) ezeket

is csak haszonélvezetre s nem örökös tulajdonul. Menyire hiányzik az igazság a b) pont állításából, annak kimutatására később külön fejezetet szentelünk. Jelenleg az első állításnak kell szemébe néznünk: Lehetséges-e a magyar kath. egyház vagyonát az államjószágo kból eredeteztetni?

Misem természetesebb annál, mint hogyha azt tanítjuk, hogy az egyház az állam javaiból kapta az adományokat, be kell bizonyítanunk, hogy már abban az időben is voltak államjószágo k. Mert ha esetleg ezen adományozások idejében az államnak még nem volt saját tulajdona, e nem létező javakból a királyok mégsem ajándékozhatták volna meg oly gazdagon a magyar egyházat!

Már pedig államjószágo k létezését N. Lajos előtti időről senkinek még eddig bebizonyítani nem sikerült, ellenben súlyos érvek bizonyítanak amellett, hogy az említett király előtt ilyen jószágo krol beszélni lehetetlenség. A képviselőház által 1870-ben a vallás- és tanulmányi alap jogi természetének megvizsgálására kiküldött bizottság ugyan nagy bátran azt állítja jelentésében, hogy ezek az alapok az államhoz tartoznak, mert hajdan a kath. egyház javai voltak, már pedig királyaink e javakat a nemzeti javakból ajándékozták,— de a bizottságnak kellett volna tudnia, hogy manapság már a legkategorikusabb állítás sem ér semmit érvek nélkül, vagy cseréplábú érvekkel támogatva, és hogy az idegen jogi munkákban olvasott theóriát az állam vagyonáról, az »ager publicus«-ról stb. bárhol inkább nagyobb sikerrel alkalmazhatták volna, mint épen Magyarországon.

Hazánkban u. i. már az első királyok alatt az állam vagyonáról beszélni csak anachronismussal lehet. Igaz,

nyugaton a magyarok honfoglalása idejében már megvoltak a kifejlődött államok, tehát megvoltak azoknak a birtokaik is; hanem nálunk e tekintetben egész sajtós helyzet volt feltalálható.

Az elfoglalt területet a hódító törzsek a vérszerződés 2. pontja értelmében egymás közt felosztották; amit közös erővel szereznek, azon közösen osztozkodnak is.¹⁾

Felosztották tehát az országot a törzsek közt, Árpádnak, mint vezérnek, a legnagyobb rész jutott s ez a rész alkotta később a magyar királyok családi tulajdonát. Szükséges külön felhívni a figyelmet arra, hogy Árpád is csak egy részt kapott az elfoglalt területből, míg külföldön a hódító vezér kénye-kedve szerint osztotta ki alattvalóinak hűségük béréül (hűbér) a birtokokat. Ha megvizsgáljuk a vérszerződés 1. pontját, amelyben a magyar törzsek szabadon választanak maguknak fejedelmet, mindjárt láthatjuk, hogy az így választott fejedelemnek távolról sem volt oly nagy hatalmi köre, mint a többi külföldi fejedelmeknek, vagyis látjuk, hogy a haza felosztásának tényleg a vérszerződés további pontjában előírt közös részesedés alapján kellett megtörténnie. Épen ezért nem lehet elfogadni Anonymus állítását, amely szerint Árpád úgy osztogatta a birtokokat, mintha a meghódított terület teljesen az övé lett volna.²⁾

Eddig jóformán egy nézetten vannak heves tudó-

¹⁾ In illo iuramento, more paganorum fuis propriis sanguinibus in unum vas, statuerunt: quidquid boni per laborem eorum acquirere possunt, nemo eorum expers fiet. *Endlicher*: i. m. 7.1.

²⁾ Anonymust 1. Szabó Károly fordításában 66, 68, 71. 1. V. ö. *Marczali*: A magyar nemzet története. I. 133. 1. Timon szerint is ez »anachronisticus hűbéri felfogás«. *Timon*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest. 1906. 66. 1.

saink. Timon is állítja,¹⁾ hogy a »nemzetgyűlés osztotta fel az országnak területét a törzsek között«, amely területeket aztán a felosztás után a törzsek megszállottak. Másutt azonban olyan rengetegekről, erdőkről, mocsarakról is beszél, amelyek felosztás nélkül, megszállatlanul maradtak; bár ezeket a meg nem szállott területeket ő sem meri az állam javainak nevezni, csak »szabadon maradt területrészekének hívja azokat, amelyek szerinte csak Szent István korában változtak át államjavakká.

Pedig mennyire téves állítás az, mely már e korban államjóságokról beszél, mutatja ugyanezen szerzőnek ugyanebben a művében található másik mondása, amely szerint »az állam, mint az összességtől különálló eszmebeli egység, mint az összesség érdekében működő organizmus, a középkori népek képzetében hiányzott.«²⁾ Már pedig Szent István idejében a középkornak éppen legközepén vagyunk, amely időben ha az államnak még a fogalma is hiányzott, természetesen annál kevésbé lehettek jóságai! Volt királyi és nemzetségi vagyon; ami nem a királyi családé volt, azt a nemzetségek tartották birtokukban; mégpedig eleinte közösen, majd később lassanként feldarabolták a maguk keretén belül a családok közt, megadván ezáltal az alapot a családi magántulajdon keletkezéséhez. Acsády állítása tehát, amely szerint Szent István »a rengeteg államjóságokból bőkezűen juttatott az egyháznak«, abban a nagy hibában szenved, hogy bebizonyítani nem lehet. Hiszen hogy az állam jogi személy, amelynek épúgy lehet saját tulajdona, mint bármelyik magános embernek, ez

¹⁾ *Timon*: I. m. U. o.

²⁾ *Timon*: i. m. 108. l.

az elmélet abban az időben még annyira ismeretlen volt, hogy hűtlenség esetén a magánosok birtoka, – amelyet a törvények értelmében el kellett veszteniök, – gyakran nem a koronára szállott, hanem megmaradt az illető törzs keretén belül. De meg a vérszerződésben kikötött osztozkodással sem hozható összhangba a nagy kiterjedésű fel nem osztott s szabadon hagyott részekről szóló elmélet.

Az sem (hagyható szó nélkül, ahogy Timon elképzeli ezeknek az állítólag fel nem osztott földeknek állami tulajdonba történt átvételét. Mert ha ő, okleveleinkből merített minden támogató adat vagy igazolás nélkül egyszerűen azt állítja, hogy első királyunk ezekre a területekre »rátette a kezét«, ezzel szemben hivatkozunk legnevesebb tudósaink ellenkező állításaira, amelyek az övét tarthatatlanná teszik. Karácsonyi pl. a meg nem szállott területeket is királyi birtokoknak nevezi.¹⁾ Tanulmányában, amelyben kutatja, hogy Szent István korában meddig terjedhettek az ország határai, beszél az ország szélén lakatlanul hagyott, meg nem szállott területekről. Akkor u. i. azt találták a legjobb védekezési módnak, hogy az ország széleit lakatlanul hagyták, sőt mesterségesen vadították is, hogy az ellenség ereje már ott meggyengüljön, a rengeteggel, erdőkkkel, hegyekkel és mocsarakkal folytatott küzdelmében. De ezek a lakatlan részek a királyéi voltak és később igen jó szolgálatokat tettek, mert »ezek lettek fő erőforrásai a királyi hatalomnak. Itt két századon át mindig volt hely, ahová a király az ő udvarának szolgálait (népeit, udvarnokait) elhelyezhette, mindig volt föld, amellyel

¹⁾ *Karácsonyi*: Halavány vonások hazánk Sz. István-korabeli határaitól. Századok. 1901. 1039. 1.

a kiváló szolgálatokat teljesítő főurat, nemest megjutalmazhatta.«¹⁾ Épígy felhozhatjuk Timon ellen érvül Marczalit is, aki Szent István korában csak királyi várakról beszél, de állami birtokokat ő sem emleget.²⁾ Pauler szerint pedig a vármegyék is »csak a királyi birtokokból állottak«³⁾ holott Timon szerint Szent István a vármegyéket is ilyen, eleinte meg nem szállott, de aztán általa elfoglalt földekből állította fel.⁴⁾

Ha tehát külföldi munkák joggal beszélnek is az egyháznak adott állami birtokokról, ezen elmélet magyarországi alkalmazására, és a szekularizációs törekvések jogosságának ily úton történő bizonyítására hazánkban annál kevésbé lehetünk feljogosítva, minthogy első királyaink alatt még állam jószágok létezéséről szó sem eshetik. Teljes joggal írhatta tehát volt igazságügyminiszterünk: »Eigentliches Staatsvermögen ... existierte bei uns in jener Zeit nicht. Abban az időben tulajdonképeni állami vagyon nálunk még nem volt.« És mindjárt hozzá is teszi: »Wahrhaft beschämend ist es, dass gar viele sich nicht scheuen, dieses reine ungarische Rechtssystem nur deshalb zu verfälschen, um daraus gegen die Eigentumsstärke des kath. kirchlichen Vermögens Argumente schmieden zu können; szégyenteljes dolog, hogy sokan nem restellik csak azért hamisítani meg ezt a tiszta magyar jogrendszert, hogy érveket kovácsolhassanak a kath. egyházi vagyon ellen.«⁵⁾ De joggal

¹⁾ *Karácsonyi*: i. m. 1058. 1.

²⁾ *Marczali*: I. 271. 1.

³⁾ *Pauler*: Szent-István és alkotmánya. Századok. 1879. 111. 1.

⁴⁾ *Timon*: i. m. 69. és 186. 1.

⁵⁾ *Günther*: i. m. 1901. évf. 75. 1. És ha ennek dacára Deák Ferenc is azt állította a kath. egyház javairól, hogy »ezeknek nem csekély része a státus javaiból adatott már ki István által azon jószágokból, amelyeket a státus közszüksé-

tiltakozik a fentemlített elmélet ellen egy másik tudósunk is, mikor így ír: »Eltekintve attól, hogy égy halászó, vadászó, baromtenyésztő nomád népnél, amilyen a honfoglaló magyar volt, ilyen birtokfelosztást, ilyen senkiföldjét elképzelhetni se lehet, úgy tartom, hogy ez a jogi találmány, ha száz esztendeig ismétlik is, nem történelmen, hanem fikción alapszik.«¹⁾

Felosztatlanul hagyott birtokok tehát nem maradtak, hacsak az ország lakatlan határszéleit s azokat a részeket, hová lakosság még nem jutott, ide nem számítjuk. De az is úgy Karácsonyi, mint Pauler szerint a király tulajdona volt.

Pauler u. i. Szent István magánvagyonának eredetét részben törzsvagyonában, azaz családi örökségében látja, másrészt pedig' a levert lázadók birtokaiban, a vétek miatt tulajdonosaiktól elkobzott javakban. Ezek mellett pedig még »kétségkívül a fejedelem birtokába estek az uratlan földek is, mélyek egy nemrég megtelepült nemzetnél még nagy számmal lehettek a lakott vidékeken is, de még inkább azok szélén, a hegyek felé, északra, keletre, délnyugatra, hová a lovas magyarság csak lassan hatolt be. Ki is vitatta volna el Gézától vagy Istvántól, a nemzet leghatalmasabb embereitől e földeket.« Pár sorral alább pedig azt írja, hogy a királyok

geinek fedezésére rendeltek eleink akkor, mikor a jószágokat felosztották« (Áldor: Deák Ferenc élete. II. kiad. 170. 1.), – ez csak azt bizonyítja, hogy ő sem volt kivéve az »errare humánus est« általános érvénye alól.

1) *Dudek*: Új könyv a kath. autonómiáról. Religio. 1912. 82. 1. – Persze igen kényelmes eljárás egy betűnyi bizonyítás nélkül egyszerűen azt állítani, hogy Szent István az egyháznak »az államjavakat csak úgy szórta«; mint ezt *Várady Zsigmond* teszi »A szekularizáció« című, nagy fanatizmussal és annál kevesebb elfogulatlansággal megírt füzetében. (Nagyvárad. Sonnenfeld R. műnyomdája. 7. 1.)

ezekből a javakból is adtak az »egyházaknak, kolostoroknak, híveiknek.«¹⁾

Sőt Timonnak egy állításából is ugyanez olvasható ki: »Mindazon területek, amelyeket a nemzetségek meg nem szállottak (most már tudjuk, mit kell ez alatt érteni!), amelyek nemzetségi vagy egyéni tulajdonban nem állnak, a királynak rendelkezése alá tartoznak, a királyi jog: a *ius regium* alatt állanak.«²⁾

Tehát bátran mondhatjuk, hogy »minden olyan elmélet, mely a királyi adomány jogrendszerét a nyugat-európai hűbéri viszonyokkal egyenlő jogi megítélés alá veendőnek vélelmezi, úgy a nemesi javak, mint az egyházvagyon szempontjából kizártnak tekintendő. Ez a felfogása Wenczel Gusztáv kiváló jogtudósunknak is.«³⁾

¹⁾ *Pauler*: i. m. 106. 1.

²⁾ *Timon*: i. m. 97. 1.

³⁾ *Török*: i. m. 127. 1.

MASODIK SZAKASZ.

Királyaink adományai.

Tekintélyi érvek a királyi vagyonból történt adományozás mellett. – Szalay, Porubszky, Katona, Pauler, Lányi Knauz véleményei. – A szállásjog érvénye az egyházi javak szerzésében. – A királyok saját jókból adtak. – Az adománylevelek tanúságtétele. – Királyaink körültekintő eljárása a tulajdonjog megállapításában. – A kihalt családok birtokainak adományozása. – A hűtlenség esetén a királyra szállott birtokok adományozása.

Ezzel elérkeztünk egy fontos kérdéshez: ha nem' állami javakból adományozták királyaink az egyházaknak a vagyont, h o n n a n t ö r t é n t a z a d o m á n y o z á s ?

A kérdésre más választ adni lehetetlenség, mint a következőt: A magyar királyok saját vagyonukból adományozták az egyházi javakat.

Az akkori viszonyok ismerete kizárja bármilyen más állítás valószínűségét.

És itt, mielőtt az oklevelek tanúságtételére áttérnénk, megint kiváló tudósaink tanításával igazoljuk állásfoglalásunkat.

Ezek szerint u. i. Szent István az egyházi javakat saját vagyonából, továbbá a legyőzött Koppány, Gyula,

Kean, Othum-vezérek elfoglalt birtokaiból adományozta.¹⁾

Saját tulajdonából, hogy úgy mondjuk, saját szálásbirtokaiból adományozott n e m e s e k n e k és egyháza k n a k e g y á r á n t.²⁾

A sajátjából adott Szent István és nem máséból, – írja Katona. Adta abból a 'hatalmas birtokból, amelyik sajátja volt. »Be kell u. i. vallanunk, – írja szóról-szóra, – hogy M a g y a r o r s z á g nagy része akkép tartozott Szent István birtokába, hogy azt bárki jogainak sérelme nélkül szabadon elajándékozhatta.«³⁾

Pauler pedig már konkrét tényeket is említ, midőn azt írja, hogy az esztergomi, kalocsai, veszprémi és bihari püspökségek ott alakítottak, ahol az Árpád-család legnevezetesebb birtokai feküdtek. »A primás székhelyül (Szent István) természetesen Esztergomot, a világi fejedelem lakását választá, – olvassuk nála. Délkeletre Esztergomtól, a Duna partján, a Duna-Tiszaköz egyik sáros vidékén, szintén az Árpádok családi birtokán, nem messze a Dunától feküdt Kalocsa.«⁴⁾ Pár

¹⁾ »István mind a magáéból, mind Koppány, Gyula, Kean Othum legyőzése után a hadi zsákmányból s a bukottak vagyonaiból oly dús adományokkal látta el az egyházat s az egyház férfiai, hogy ezeket a fekvő birtok szempontjából is illethette az elsőbbség«. *Szalay L.*: Magyarország története. 1852. I. 111. 1.

²⁾ *Porubszky*: A magyarországi kath. püspökségek, káptalanok, plébániák, zárdák javainak jogi jellege és alanya. 1871. 21.1.

³⁾ »Stephanus fundationes ex alieno non fecerit. Certum est opulentissimos esse tum episcopatus, tum abbatias, quas S. Stephanus exeitavit. Unde verő tanti suppetebant illi seu sumtus, quibus tot aedes sacras et coenobia statueret, seu fundi, qüios iis in dotem addiceret? Fatendum scilicet est magnam Hungáriáié partem ita S. Stephanum possedisse, nullius ut iuribus obnoxiam libère donare potuerit.« *Katona*: *Hist. Crit. Regum Hung.* 1779. I. pg. 117.

⁴⁾ *Pauler*: A magyar nemzet története az Hrpádházi királyok alatt. Budapest. 1893. I. 40. 1.

oldallal később a veszprémi püspökségről írja, hogy »területén feküdtek, a székhelyhez közel, az Árpád-ház legnevezetesebb birtokai s azért lőn mintegy a királyi család házi püspökségévé.«¹⁾ »Az erdélyi erdős hegyek nyugati lejtőjétől, a Sebes-Körös forrásvidékétől kezdve, a Berettyó és Körösök mentében ... feküdt még egy püspökség, kihatva mintegy az egri püspökség kebeléből: a bihari, azon a földön, amelyen a honfoglalás idejében, némi hagyományok szerint, kozár nép lakott, s amelyet, legalább nagyrészt, Árpád háza házasság útján megszerzett.«²⁾ Lányi-Knauz is állítja, hogy az alap, amelyből az egyházi javak folytak, a magyar fejedelmi család honosztályi örökségében foglaltatott.⁵⁾

Ezek a nyilatkozatok mind oda mutatnak, hogy ha a fiskuszjavak létezése bebizonyítható lenne is az első királyok idejéből, az egyházi javakat akkor sem lenne szabad ezekből eredetezni, hanem a királyok magántulajdonából.

Ezt követeli különben egy másik körülmény is. Ahol u. i. az adományok okairól lesz majd szó, egész lapokon át fogjuk olvashatni, hogy az adományozók jó-részt saját maguk, vagy rokonságuk lelkiüdvéért tették ezeket az alapításokat. Azt azonban elgondolni is nehéz, hogy a más vagyonából bárki is alapítványt tehetne a saját lelke üdvére.

Az is kétségen kívül áll, hogy Szent István ép olyan joggal ruházta fel a nemeseknek és az egyházaknak tett adományokat, mintha az illetők a honfoglalás után történt osztozkodáskor részesültek volna

¹⁾ *Pauler*: i. m. 53. 1.

²⁾ *Pauler*: i. m. 56. i.

³⁾ *ld. Dudek*: »Az egyházvagyon jellegéről« c. beszédébe: Alkotmány. 1908. szept. 16.-i sz.

ezekben, azaz a tulajdonjog teljes átruházásával, a szállásjog erejével történtek az ajándékozások.

Hazai jogrendszerünkben a birtokok szerzése körüli két mód volt ismeretes: a foglalás által megvalósított eredeti jogszerzés, és az örökösödés stb. által létrejött származékos jogszerzés. Mindkettőnek ugyanazok a jogi következményei. Eredeti jogszerzéssel az egyház birtokhoz nem jutott, mert hiszen erre nálunk csak a honfoglalás fegyveres tényében való részvétel adott jogot. Azonban származékos jogszerzéssel olyan birtokokhoz jutott, amiket tulajdonosaik eredeti jogszerzéssel nyertek, amiket tehát tetszésük szerint adhattak az egyháznak. A teljes tulajdonjog átadását – mint későbbben bőven látni fogjuk – kétségbevonni nem lehet. Maga Timon is elismeri.¹⁾ Csakhogy akkor – kérjük, – »hogyan azonosíthatta volna Szent István az általa adományozott birtokokat a nemzetiségi szállásokból eredő szabad birtokokkal, az állami közös jószágból vett földet az ősmagyar által vérrel szerzett első foglalású földdel, az ősi birtokot a jövevény adományossal, ha az, amit adott, nem első foglalású föld, nem Árpád birtoka?«²⁾

Karácsonyi mint egész természetes dologról beszél arról, hogy Szent István a sajátjából ajándékozta meg az egyházakat. »Egyéb jószágokat is ad Szent István a veszprémi egyháznak, – írja, de azok mind egymástól szétszórtan, egyedül állanak, mint olyanok, amelyek őrá, mint királyra szállottak. A Sárvíz völgyén ellenben azért adhatott három, egymáshoz oly közeleső birtokot, mert itt, mint család urada -

¹⁾ *Timon*: i. m. 338. 1.

²⁾ *Dudek*: Kritikai tanulmányok Acsády Ignácnak »A magyar birodalom története« c. művéről. Nyitra. 1904. 502. 1.

lomban, szabadon válogathatott. Nincs kétség abban sem, hogy Székesfejérvárt azért választotta temető helyének, s azért ékesítette oly nagyszerű egyházzal, mert e vár az ő családi jószágainak középpontja volt.«¹⁾

Sőt, hogy az adományok a királyok magánvagyonából történtek, azt annyira természetesnek tartja, hogy épen ebből akarja megállapítani Árpád birtokainak fekvését. Ezt írja u. i.: »A dömösi prépostságnak jutott birtokok fekvéséből nyilvánvaló, hogy a Tolna és Somogy határszélén eső jószágok Almosnak családi örökségéből valók voltak.«²⁾

De ezek után menjünk egy lépéssel tovább.

Annyira magától értetődő az a régi igazság: »nemo dat, quod non habet«, hogy királyaink alapítóleveleikben rendszerint fölöslegesnek tartottak kijelenteni, hogy saját vagyonukból teszik az adományt. Mert bizonyára nem gondoltak arra, hogy a késő utókor oly címen fogja az általuk nagylelkűen tett adományok elvételét követelni, hogy a királyok más vagyonát, az állam javait osztogatták el.

Szerencsére azonban vannak olyan alapítólevelek is, amelyekben az; illető király, mintha csak előre látta volna ezt a mai szekularizációs főérvet, határozottan kimondja, hogy nem a máséiból adott, hanem saját családi vagyonából, vagy pedig olyan javakból, amelyek fölött a törvények értelmében teljes joggal szabadon rendelkezhetett. Azzal az állítással szemben, amely szerint a magyar kath. egyházi vagyon eredete

¹⁾ Karácsonyi: Árpád birtokai c. tanulmánya Csánki D.: Árpád és az Árpádok c. művében. Budapest. 1907. 143. 1.

²⁾ Karácsonyi: u. o. 144. 1.

állami javakban keresendő, hasznos lesz néhány adományozó levél ellenkező tanúságtételére is hivatkozni. II. Géza király 1158-ban a nyitrai egyháznak tett adományait így említi: Neki ajándékoztam »dunai cenzusomat, ... villámat,... földemet ... stb.«¹⁾ IV, Béla király 1249-ben a Buda melletti Sz. Mihály-egyház premontrei szerzeteseinek adományozza »a királyi fölséghez tartozó Nyulak szigetét,... és egy malmot, mely a királyi fölséghez tartozik.«²⁾ 1264-ben Mária királyné Sixtus, esztergomi lektornak adja Hetény nevezetű »földünket.«³⁾ 1270-ben V. István hasonló kifejezés mellett ajándékozza meg az esztergomi egyházat.⁴⁾ Ugyanazon évben a Nyulak szigetén élő apácáknak adja Theluky nevű földjét Somogyban, »amelyet a királyné asszony, a mi édesanyánk... más jogának sértése nélkül bírt és birtokolt.«⁵⁾ Négy évre rá ugyanazon apácák Izabella királynétól kapnak földbirtokot (quandam terram nostram).⁽⁶⁾ 1292-ben III. Endre a bakonybéli apátságnak adja »udvarnokainknak Zalamegyében, a Balaton mellett fekvő Thoyon nevű földjét udvarnokainkkal együtt.«⁷⁾ 1361-ben N. Lajos a budai Sz. Klára-apácákat ajándékozza meg »Sumug nevezetű földünkkel.«⁸⁾ A következő évben ugyanazok az apácák Erzsébet királynétól kapnak földet, »amelyet – írja a királyné – vétel

¹⁾ »Censura meum danubialem, villám meara, terram in Corus mihi pertinentem.« *G. Fejér: Cod. Diplom. Budae.* 1847. II. 152.

²⁾ *Fejér: l. m. IV./II. 44. 1.*

³⁾ *F. Knauz: Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Strigonii.* 1874. I. 517. 1.

⁴⁾ *Fejér: i. m. V. 33. 1.*

⁵⁾ *Fejér: i. m. V. 64. 1.*

⁶⁾ *Fejér: i. m. V./II. 221. 1.*

⁷⁾ *Wenzel: Árpádkori új okmánytár. Budapest. 1860. V. 62.1.*

⁸⁾ *Fejér: i. m. IX./III. 227. 1.*

útján szereztünk.«¹⁾ És így lehetne tetszés szerint továbbszaporítani az adatokat.

Pedig mint említettük, az oklevelek rendszeresen hallgatnak arról, honnan történt az adakozás; olyan természetesnek találták, hogy adományokat a más vagyonából tenni nem lehet. Az idézett oklevelek azonban világosan mutatják is, hogy tényleg a királyi javakból történtek az adományozások.

Ha pedig királyaink nem voltak benne biztosak, hogy az illető földrész saját tulajdonuk-e, – különösen a tatárjárást követő zavaros birtokviszonyok idején, – vagy pedig, ha nem állott minden kétségen felül, hogy a törvények értelmében rendelkezési joggal bírnak-e azon földbirtok fölött, addig nem foganatosították az ajándékozást, míg a birtokjogot fedő homályt eloszlatniuk nem sikerült.

Az alapítólevelekből erre nézve is hozunk fel néhány példát.

IV. Béla király 1249-ben az esztergomi egyháznak ajándékozta a Zellő és Rendve nevű földeket, melyek »a kegyetlen tatárnemzet pusztítása után minden lakójuktól megfosztva, üresen és feldúlva maradtak.«²⁾

1275-ben az esztergomi kanonokok azt kérték IV. Lászlótól, hogy a lakótól teljesen elhagyott Bormoth földet nekik ajándékozta. Mielőtt azonban a király kérésüknek eleget tett volna, megbízott embereket küldött ki a terület meg szemlélésére és csak akkor ajándékozta nekik a földet, miután a kiküldöttek jelentették,

¹⁾ *Fejér*: i. m. IX./III. 318. 1.

²⁾ *Knauz*: i. m. I. 381. 1.

hogy a terület »üres és lakatlan és tökéletesen a mi adományozásunk alá tartozik.«¹⁾

1279-ben Kun László nővére kérte a Csepel-szigeten fekvő Tököl-földet apácák részére. A király hasonló megbízottakkal tudakolta ki, van-e valaki, aki ennek joggal ellene mondhatna, és csak mikor az ellenkezőről győződött meg (nullo contradictore existente), ajándékozta oda a földet.²⁾

Öt évvel később Erzsébet királyné Belyd területet adja az esztergomi érseknek »az összes szomszédok és határosak jelenlétében, bárkinek ellenmondása nélkül.«³⁾

Ugyanazon évben László király István mesternek, a győri egyház kincstárnokának kérésére, hogy Balon nevezetű földet adja a győri egyháznak, megígéri az ajándékozást, »ha egy emberünk a határosak és szomszédok, továbbá azon föld jobbágyainak jelenlétében bejárja és megvizsgálja azt a földet, és úgy találja, hogy a mi adományozásunk alá tartozik ... és ha nincs, aki ellenmondjon.« És meg is történt az adományozás, miután a kiküldött jelentette, hogy a föld »teljes és egyenes joggal a mi adományozásunk alá tartozik.«⁴⁾

Hasonló eset fordult elő 1292-ben, amikor Tivadar mester, fejevári prépost kérte a királytól Halásztelket. A király nem hajlott mindjárt a kérésre, »mert nem állott világosan előttünk, hogy a szomszédosak tiltakozása és sérelme nélkül elajándékozhatjuk-e.«⁵⁾ Csak ennek tisztázása után történt meg az ajándékozás.

¹⁾ *Fejér*: i. m. V./II. 242. 1.

²⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 18. 1.

³⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 220. 1.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 232. 1.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. VI. 237. 1.

Nem szabad tehát úgy gondolnunk a dolgot, mintha az adakozó uralkodók mások jogait tekintetbe sem véve, vagy talán mások jogos igényeit megsértve tették volna adományaikat. Az említett esetek, mint a királyok gondos, körültekintő eljárásának tanúi, az ellenkezőről győznek meg.

Az eddig felhozott példákban az adományozások mind a királyi család magán vagyonából történtek. Az első királyok alatt úgyszólván kivétel nélkül csak ilyenekről tudunk.

A későbbi időkből azonban maradtak fenn oly alapítólevelek is, amelyek tanúsága szerint a királyok nemcsak saját vagyonukat adták az egyháznak, – hiszen bármily nagy családi vagyonuk lett volna is, oly bőkezű adakozással, amilyen első királyainkat jellemzi, okvetlen kimerült volna kincstárunk, – de nem is állami javakat, hanem olyan birtokokat, amelyek fölött a magyar törvények a királynak korlátlan rendelkezési jogot biztosítottak. Bár a legutóbb említett esetek is már ilyeneknek látszanak, érdemes lesz erre nézve még külön pár példát említeni.

Ilyenek voltak mindenekelőtt is a nemesi családok királyra szánó javak.

A Hármaskönyv szerint az ilyen javokról a király a legteljesebb szabadsággal rendelkezik, magának megtarthatja, vagy annak adja, akinek akarja.¹⁾ Királyaink éltek is ezen jogukkal és az így rendelkezésük alá

¹⁾ »Regia Maiestas de, et super universis iuribus possessionariis, quorumcunque decedentium, et in semine vel heredibus destitutorum, ad deficientium, liberam (prout voluerit) disponendi, pro se se. reservandi, vel alteri, cui maluerit, conferendi, aut inseribendi plenariam semper habet potestatis facultatem«. Tripart. P. I. Tit. 13. §. 4. Id. kiad. 74. 1.

jutott javakat részint a nemeseknek, részint pedig az egyháznak juttatták.

Így jutottak a már említett Sz. Mihály egyház premontrei szerzetesei is egy szőlőhöz, amit 1249-ben IV. Béla adományozott nekik, minthogy ennek birtokosai kihalván, »annak tulajdona országunk elismert szokása szerint a király kezére szállott.«¹⁾ 1314-ben Róbert Károlytól kapta a pécsi káptalan Kisdir területet Baranyamegyében, amely »nemes birtokosainak utód nélkül történt elhalálózása után... a jog szerint a mi rendelkezésünk alá esik.«²⁾

Sokszor a család utolsó sarja – mint ezt máshol már említettük – nem is várt a haláláig, hanem maga eszközölte ki a királyi engedélyt, hogy birtokait az egyháznak hagyhasssa.

A családok kihalása útján azonban korántsem jutott az egyház annyi birtokhoz, mint egy másik esetben, amely a magánosok vagyonát szintén a király rendelkezése alá juttatta, t. i. hűtlenség, vagy más főbenjáró vétek elkövetése esetén.

A Hármaskönyv ugyanazt a teljes rendelkezési jogot ruházta a királyra az ilyen vétkesek vagyonával szemben, mintha annak a családja kihalt volna.³⁾ királyaink sűrűn gyakorolták is a törvény által reájuk ruházott ezt a jogukat.

¹⁾ »Secundum regni nostri consuetudinem approbatam...«
Fejér: i. m. IV./II. 45. 1.

²⁾ *Fejér*: i. m VIII. 546. 1.

³⁾ »Majores nostri non solum iura possessionaria aliquorum in semine deficientium, verum etiam contra statum publicum regni huius, ex eoque in despectum dignitatis regiae maiestatis contumaciter sese erigentium ... ad sacram coronam dicti regni Hungáriáé consequenterque collationem regiam devolvenda esse ... communi decreto sanxerunt et statuerunt.«
Tripart. I. 13. §. 5. Id. kiad. 74. 1.

Így IV. Béla 1237-ben az általa alapított béla-kúti apátságának adja Péternek, Gurwey fiának jószágait, amelyek, »minthogy ő anyánk megölése által felség-sértés bűnét követte el, a király birtokába szállottak.«¹⁾ Ugyanaz a király 1253-ban »Györgynek, Bálint fiának földjét, ... aki lopás vétsége miatt felakasztott, a budai szigetünkön levő Sz. Mihály-egyháznak« adományozta.²⁾ 1264-ben elveszi a kunoktól »az ő gyakori és óriási bűneik miatt« a nyárhídi birtokot és Sz. Leustachius kolostorának adja »in perpetuum elemosynam.«³⁾ IV. László 1283-ban Ladomér esztergomi érseknek ajándékoz egy Ony nevezetű földet, amelyet tulajdonosától hűtlenség miatt elvett.⁴⁾ Hasonló módon jut az esztergomi káptalan a hontmegyei Páld és Gyarmat birtokokhoz, amelyeket előbbi tulajdonosától, Kázmér fiától, engedetlenség miatt (procedendo contumaciter contra nostram maiestatem) vett el III. Endre s 1297-ben a káptalannak adott.⁵⁾ Egy budai Mária-kolostort Erzsébet királyné ajándékoz meg Gyögh nevezetű területtel, amelyet előbb valami János férfiúnak adott, de később visszavett tőle »pro eiusdem dementis et criminosis excessibus.«⁶⁾

Ügy hisszük, fölösleges volna az esetek számát tovább szaporítani. Eléggé igazolják ezek állításunkat, hogy amit a királyok a kath. egyháznak adtak, vagy saját családi vagyonukból juttatták, vagy pedig olyan javakból, amelyek törvényeink értelmében a királyra szálltak, amelyek fölött tehát teljes joggal rendelkezhet-

¹⁾ *Wenzel*: i. m. VII. 28. 1.

²⁾ *Knauz*: i. m. I. 408. 1. *Wenzel*: i. m. VII. 351. 1.

³⁾ *Knauz*: i. m. I. 514. 1.

⁴⁾ *Knauz*: i. m. II. 167. 1.

⁵⁾ *Knauz*: i. m. II. 396. 1.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. IX. 659. 1.

tek. Oly állításra azonban a legkisebb alapot sem lehet találni az oklevelekben, hogy az ajándékozások azokból a hatalmas államjóságokból történtek volna, amelyekről egyes íróink beszélnek. Ilyen birtokoknak még a létezése is fölötte kétes dolog.

De még ha fel tesszük ezt a lehetetlenséget is, és az alapítólevelek tanúskodása ellenére el is fogadnók, hogy a királyi adományok tényleg állami vagyonból történtek, az egyház birtokjogának szilárdságát ez sem érintené; és pedig nemcsak azért nem, mert a magyar kath. egyház ezen javaknak már ide s tova 900 éves birtoklásában többszörösen betöltötte azt az időtartamot, amit a magyar jog az állam javai elbirtoklásának érvényességéhez megkíván,¹⁾ hanem azért sem, mert alapító királyaink, – akik az állam javai fölött is rendelkezhetek, – oly teljes joggal, örökre, visszavonhatatlanul adták e javakat az egyháznak, hogy ennek! következtében az egyház azokra teljes és megingathatatlan tulajdonjogot szerzett, bárkié is lettek volna azok az adományozás előtt.

¹⁾ Hogy ez nem olyan gyöngé érv, mint első tekintetre látszik, kitűnik abból az érdekes tényből, hogy már 1369-ben N. Lajos az esztergomi egyház tulajdonának ismert el bármit, amiről ki tudták mutatni, hogy 32 éve van birtokukban. . . Omnes qualescunque possessiones, quas »a tempore tricesimi secundi anni transacti, . . . pacifice dinoscantur habuisse, . . . possideant in perpetuum titulo et iure proprietario pacifice et quiete, ... cum etiam quarumlibet possessionum triginta duorum annorum pacificos possessores approbata consuetudo regni nostri titulo legitimae praescriptionis easdem admittat in perpetuum possidendas«. *Batthyán*: i. m. III. 216. 1.

HARMADIK SZAKASZ.

Magánosok adományai.

Az egyházi vagyon nagy részét magánosok adták. – Az adománylevelek tanúsága. – Az adományozások korlátozása. – A magvaszakadt családok birtokai. – Az egyháziak adománya. – Örökösödés a püspök után. – Élő egyháziak adományai. – Az egyházi vagyon egyéb forrásai: miseoblációk, alapítványok, tizedek. – Az egyház gazdálkodása.

Azokat a javakat, amiket királyaink a kath. egyháznak adtak, vagy saját vagyonukból hasították ki, vagy pedig olyan javakból adták, amelyek fölött a törvények értelmében szabadon rendelkezettek. Eddigi fejtegetéseink eredményét ebben szűrhetjük le, ami bizonyára már magában is elég cáfolat azon állítás ellen, hogy az egyházi vagyon állami eredetű s ennél fogva az állam ma is jogosan rátehetné a kezét.

Most egy lépéssel még tovább megyünk s ezt a szekularizációs érvet másik oldalról fogjuk megcáfolni, oly érveléssel, amely hivatva lesz az esetleg még fennmaradt kétségeket eloszlatni. Az előző fejezetben u. i. rámutattunk ingatag alapjára annak az elméletnek, amely szerint a királyok állami javakkal dotálták volna az általuk alapított egyházakat. Most még azt tesszük ehhez,

hogy ha a felsorolt adatok nem is állnának rendelkezésünkre és ha azok hiányában nem is tudtuk volna a királyi adományból eredt egyházi javakat az állami eredet vádjá alól tisztázni, akkor sem szabadna államjóságnak tekinteni az egyház vagyont, mert hiszen azt nagy részben nem is királyok, hanem magános emberek ajándékozták. Magánosok, az ország nemesei, főurai, főpapjai, tehát olyanok, akik az államjóságot fölött semmiképen sem rendelkezhetek, akik tehát máshonnan, mint saját vagyonukból, az ajándékozásokat nem teheték.

A jelen szakaszban tehát ezt igyekszünk kimutatni.

A mai egyházi birtokok közül mennyit adtak magánszemélyek és nem királyok, pontosan megállapítani már bajosan lehetne. De ha határozott számokkal erről beszélni nem is lehet, maga a tény elvitázhatatlan, az t. L., hogy tömérdek egyházi birtok magánosok és nem az uralkodók adományából származik. Már Szent István törvénykönyvében (c. XIII.) ráakadunk az ilyen természetű javak első nyomaira. A szent király meghagyta, hogy minden 10 falu templomot építsen, s egyházának két telket, lovat, marhát, hat ökröt, két tehenet, s harmincnégy aprómarhát ajándékozzon.¹⁾ De ezek a lakosok csak a sajátjukból tették ezeket az ajándékozásokat!

A hasonló ajándékokról szóló okleveleknek megse szeri – se száma.

1057-ben Rado palatinus alapítja s megajándé-

¹⁾ *Batthyán:* i. m. II. 65. *Endlicher:* i. m. 321. 1. *Péterfy:* i. m. I. 10. 1. *Závodszy:* A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest. 1904. 45. 1.

kozza a bencés Sz. Demeter apátságot.¹⁾ Lambert gróf és felesége, Sophia grófné alapítják a premontrei bozói prépostságot.²⁾ 1137-ben Márton gróf Zalamegyében Sz. Péter-kolostort alapít, és felesége, midőn az ura által a kolostornak ajándékozott javakat a sajátjából is növeli, megjegyzi: »Ezt pedig a saját vagyomból adtam, nem a másébol.«³⁾ Walferus gróf 1157-ben megalapítja a németújvári apátságot.⁴⁾ Tuta és Peregryn testvérek ajándékokat adnak 1171-ben a bakonybéli apátságnak.⁵⁾ Focon gróf és fia, István, részletesen előadják, hogyan jutottak azoknak a birtokoknak tulajdonába, amiket az általuk alapított lébényi apátságnak adtak.⁶⁾ 1218-ban Frank gróf egy mezőt ajándékoz a S. Maria de Monte kolostornak.⁷⁾ 1230-ban Osl gróf a csornai kolostornak ad birtokokat »de facultatibus nostris.«⁸⁾ 1233-ban Bors gróf a fönt említett Mária-kolostort ajándékozta meg birtokokkal, »amelyek az örökösödés jogán tartoznak hozzám.«⁹⁾ Hasonlókép ajándékban részesül a Sz. Margit-kolostor a Hohold-család részéről,¹⁰⁾ a móriczhidai premontrei egyház Móric gróf részéről¹¹⁾ 1251-ben. Dénes gróf 1269-ben az esztergomi káptalan előtt tanúsítja, hogy a Sz. Benedek-kolostornak ajándékozott telekhez ő vétel út-

¹⁾ *Fejér*: i. m. I. 394. *Fuxhoffner-Czinár*: *Monasteriologia*. Pestini. 1858. I. 205. 1.

²⁾ *Fejér*: i. m. II. 82. *Katona*: i. m. III. 493. *Knauz*: i. m. I. 86.

³⁾ *Fejér*: i. m. II. 88–94.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. II. 144.

⁵⁾ *Knauz*: i. m. I. 121.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. III. 58.

⁷⁾ *Fejér*: i. m. III. 249.

⁸⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 208.

⁹⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 361.

¹⁰⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 408.

¹¹⁾ *Fejér*: i. m. IV./III. 85.

ján jutott.¹⁾ 1280-ban Kunegunda kolostort alapít Sandecen a klarisszáknak s a nászajándéku kapott javait adja a kolostornak.²⁾ 1285-ben Miklós nádor Laztay nevű telkét adományozza a S. Maria de Monte kolostornak;³⁾ ugyanabban az évben Imre mester pedig Koppán és Iwankatelek földjeit a fehérvári káptalannak.⁴⁾ Péter és László nemesek a Sz. Mihály-egyháznak adják földjüket, amelyet »Béla király adományából bírtak.«⁵⁾ 1327-ben Thyba, Benech fia, a veszprémi egyháznak adja »földjeinek egly részét, amit ő maga is pénzen vett.«⁶⁾ Három évvel később János nádor az említett Mária-kolostort gazdagítja Zadán nevű földjével, amit ő viszont hű szolgálatai fejében kapott László királytól.⁷⁾ Ugyancsak így jutott Tamás erdélyi vajda ahhoz a birtokhoz, amit 1345-ben az esztergomi egyháznak adományozott.⁸⁾

De ennyi elég is lesz a példákból. A tény maga világosan áll előttünk, az t. i., hogy sok egyházi birtokot a nemesek adományoztak, akik, – nem is tekintve, hogy egyes adománylevelükben világosan saját javaikról beszélnek, – az állami birtokok fölött bizonyára semmi rendelkezési joggal nem bírtak. Viszont azonban, hogy saját magukkereste vagyonukról, még a rokonság akarata ellenére is teljes szabadsággal rendelkezhetek, hogy tehát azok az adományozások a törvénynek meg-

¹⁾ *Knauz*: i. m. I. 563.

²⁾ Bona »tanquam nobis ex donatione propter nuptias vei nomine dotis, seu dotalitii facta, de iure pertinentes, quasi domina légitima et princeps earundem.« *Fejér*: i. m. V./III. 43. *Knauz*: i. m. II. 120.

³⁾ *Fejér*. m. V./III. 308.

⁴⁾ *Fejér*. m. V./III. 310.

⁵⁾ *Fejér*. m. VI./II. 25.

⁶⁾ *Fejér*. m. VIII./III. 221.

⁷⁾ *Fejér* m. VIII. 153. és VIII./III. 486.

⁸⁾ *Fejér*: i. m. IX. 278.

felelően történtek, arra világos bizonyíték a Tripartitum P. I. Tit. 57. §. 1. szövege.¹⁾ Sőt már főtebb találkoztunk Szent István ama rendeletével is (If. 5.), amely a vagyon fölött teljes rendelkezési szabadságot biztosított.

Néha azonban a királyság anyagi gyengülése arra kényszerítette királyainkat, hogy ezt a teljes rendelkezési szabadságot bizonyos korlátok közé szorítva a királyi kincstárt minél több örökséghez juttassák. Ilyen intézkedést tett IV. Béla a magvaszakadt családok birtokáról.

Ha a családnak utolsó sarja végrendelet nélkül halt meg, már eddig is a királyra szállott a birtok. De ha az utolsó tagja a családnak még életében végrendelezett, akaratának eddig megvolt a teljes érvénye; mindössze az aranybullának azt a pontját kellett szem előtt tartani, hogy a vagyon negyedrésze a nőágot illeti.²⁾ Most azonban IV. Béla, hogy a teljesen szegény királyi hatalmat anyagilag megszilárdítsa, elrendeli, hogy ezentúl az egyszerű királyi adományozás által nyert birtok a család kihalása után a királyt illeti.³⁾ Ha tehát ezentúl valamely család utolsó sarja akart az egyháznak vagyont juttatni, csak a király beleegyezésével tehetette. Ezt különben, hogy az adományok sérthetetlen-

¹⁾ »Sciendum est, – írja a Tripart. említett helye – quod quilibet dominus baro, magnas ac nobilis, et possessionatus homo, filios et filias habens, sine omni consensu, imo et contra voluntatem eorundem, de, et super rebus ac bonis, et iuribus suis possessionariis, per eum propriis servitiis acquisitis, et adeptis, sive propriis pecuniis comparatis, et emptis, vita sua comitatus liberam (prout voluerit) disponendi et ea etiam alienandi plenariam habeat potestatis facultatem.« Id. kiad. 61.1.

²⁾ »Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia obtineat; de residuo, sicut ipse voluerit, disponat.« *Batthyan*: i. m. II. 319. *Endlicher*: i. m. 413.

³⁾ *Balks*: i. m. II./II. 419.

ségét minden oldalról biztosítsák, az adakozók már akkor kikérték, mikor még nem is volt előírva. Pedig ilyen adományok oly gyakran történtek, hogy szinte szokássá vált, hogy örökös hiányában templomok, kolostorok, püspökségek kapták a vagyont.

Ezekre az ajándékozásokra nézve is álljon itt néhány példa.

Királyi engedéllyel hagyja javait 1146-ban egy Seines nevezetű nő a szentmártoni apátságnak.¹⁾ István, Adorján fia, »haeredum carens solatio« a király engedélyével 1158-ban egy Sz. Benedek-apátságnak adja Baráthka és Szántó földeket.²⁾ Így jut 1262-ben a Nyulak-szigetén levő Mária-kolostor Parisnak, Sándor fiának javaihoz, aki »egyedül lévén életben rokonságából, Krisztust választotta örököséül.«³⁾ Ugyanazon évben Pikud asszony, minthogy örökösei nem voltak, a király beleegyezésével a pannonhalmi apátságnak adja birtokait.⁴⁾ 1265-ben IV. Béla király alatt Márton bán a saagh-i premontrei kolostornak testálja javait a király engedélyével.⁵⁾ 1272-ben Peturke, Jordan fia, miután egyetlen gyermeke meghalt, földjét az esztergomi káptalannak adja.⁶⁾ 1281-ben gróf Szemere Bertalan »megfontolva, hogy nincsen örököse«, az esztergomi érsekségnek adja Gutha nevű földjét.⁷⁾

Idővel IV. Béla törvényén is enyhíteni kezdtek,

¹⁾ *Wenzel*: i. m. I. 56.

²⁾ *Knauz*: i. m. I. 116.

³⁾ *Fejér*: i. m. IV./III. 79.

⁴⁾ *Wenzel*: i. m. III. 21.

⁵⁾ *Batthyán*: i. m. II. 404.

⁶⁾ »Cum ipse unicum habuerit filium et idem in domini regis et regni servitio, videlicet in exercitu, sit interemptus et nunc haeredum careat solatio«. *Knauz*: i. m. I. 598.

⁷⁾ *Knauz*: i. m. II. 151. Hasonló eseteket l. *Fejér*: i. m. I. 487, II. 120, 300, III. 58, III./II. 408. stb.

1265-ban maga IV. Béla adta meg az esztergomi egyháznak azt a kiváltságot, hogy annak bárki (tehát a család utolsó tagja is) hagyományozhat birtokokat.¹⁾ Ugyanezt a privilégiumot nyerte meg a nagyváradi egyház V. Istvántól.²⁾ III. Endre pedig 1291.-i törvényében visszaadja a teljes és tökéletes rendelkezési szabadságot az utódok nélkül elhalt nemeseknek is.

Eddig csak olyan adományokról emlékeztünk meg, amelyeket világi főuraink és nemesaink juttattak az egyháznak. Azonban reá kell mutatnunk azokra a javakra is, amelyekben e g y h á z i férfiak részesítettek az egyes egyházakat olyan vagyomból, melyek vagy ősi családi birtokukat képezték, vagy amelyeket az uralkodóktól hű szolgálataik fejében kaptak. Az egyháznak ily módon juttatott adományok is tetemesen növelték az egyházi vagyont, még pedig olyan javakkal, amelyek semmiképen sem lehettek az állami jószágokból kiszakítva.

Mindenekelőtt is vagyonhoz jutott az illető egyház p ü s p ö k é n e k halála után. A püspökökvégrendeíkezési joga kezdetben általában szabad volt, később is csak annyiban korlátozták, amennyiben az illető egyháznak akartak a hagyatékából előnyt. Biztosítani. így az 1114. körüli Kálmán király alatt tartott I. esztergomi zsinat 12. cikkelye a püspök által szerzett vagyon háromnegyed részét követeli az egyház számára,³⁾ sőt a következő 13. cikkely azt is elrendeli, hogy ha a püspök már életében vél is osztogatta volna vagy-

¹⁾ *Batthyán*: i. m. II. 475. *Fejér*: i. m. IV. III. 135.

²⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 159.

³⁾ »Episcopus, si très partes de adquisiciis ad utilitatem ecclesiae fideliter contulisse videtur, liceat ei agere de quarta, quod voluerit«. *Endlicher*: i. m. 352. *Péterfy*: i. m. I. 57. *Závodszy*: i. m. 199.

nát, felét vissza kell venni az egyház számára.¹⁾ Ha pedig végrendelet nélkül halt meg, a főpapok és főurak 1298-i határozatainak 23. szakasza értelmében²⁾ az egész vagyon az egyházat illette. Az, hogy a főpapok hátrahagyott vagyonára a fiskus is rátette a kezét, csak később keletkezett szokás, amit alább még bővebben is meg fogunk beszélni.

Töméredek példa mutatja azonban, hogy főpapjaink nem vártak halálukig, hanem még életük folyamán ajándékokban részesítették a különböző egyházakat. Mint pl. Boleszláv váci püspök a leleszi prépostságot,³⁾ Jakab nyitrai püspök a Trencsén fölött fekvő szkalka-i bencés apátságot,⁴⁾ János esztergomi érsek 1208-ban az esztergomi káptalant⁵⁾ stb. 1217-ben Herkules vasvári prépost minden családi vagyonát vasvári egyházának juttatja.⁶⁾ Mátyás szepesi prépost 1245-ben a sigrai egyházat gazdagítja.⁷⁾ Zosymus váradi püspök 1265-ben az esztergomi káptalannak adja Somogy megyében fekvő Berey nevű földjét.⁸⁾ 1277-ben László esztergomi prépost részint vett, részint hú szolgálataiért nyert birtokait az esztergomi egyháznak adja.⁹⁾ Zalandus veszprémi püspök pedig Tátika és Szántó

¹⁾ *Episcopi, qui iam obierunt, neque ecclesiae suae providerunt, sed tantum filios suos ditaverunt, piacuit inde medietatem auferre et ecclesiae reddere.*« U. o.

²⁾ »Bona etiam decedentis episcopi dominus rex vei quaelibet alia persona rapere non possit, sed utilitati ecclesiae, cuius idem praelatus fuisse dignoscitur, si intestatus decedit, applicentur.« *Endlicher*: i. m. 637.

³⁾ *Fejér*: i. m. III. 153.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. III. 448. *Fuxhoffer*: i. m. I. 258.

⁵⁾ *Knauz*: i. m. I. 186.

⁶⁾ Hazai okmánytár: IV. 8.

⁷⁾ *Fejér*: i. m. IV. 398.

⁸⁾ *Fejér*: i. m. IV./III. 263. *Knauz*: i. m. I. 502. *Wenzel*: i. m. VIII. 104.

⁹⁾ *Fejér*: i. m. V. 410. *Knauz*: i. m. II. 71.

nevű földjeit juttatja a veszprémi egyháznak.¹⁾ Ugyanazt az egyházat *ajándékozta* meg birtokokkal Miklós szepesi prépost 1386-ban.²⁾

A taláalomra felemlített példákat könnyen lehetne tetszés szerint szaporítani az egész történelmen keresztül. De az eddigiek is épen elégséges bizonyító érvet szolgáltatnak azon állításunk mellett, hogy az egyházi vagyont már csak azért sem lehet állami javakból eredeztetni, mert az adakozók között igen tekintélyes helyet foglalnak el a magánosok, világi nemesek és egyháziak, akik pedig az államjóságokból – ha ilyenek lettek volna is – nem adományozhattak semmit se. Mindössze még azt kell felemlítenünk, hogy nemeseink teljes joggal ajándékozhatták az egyháznak nemcsak családi javukat, hanem olyanokat is, amikben hű szolgálataik miatt részesültek a királyok részéről, mert hiszen az ajándék fogalmával együtt jár a megajándékozottnak teljes rendelkezési joga az ajándékba kapott tárgy fölött. Különben nem egy királyi adománylevél nyíltan is beszél erről a jogról, és teljes hatalmat ruház a megajándékozottra.³⁾

Íme, itt áll előttünk a maga teljességében a magyar kath. egyházi vagyon eredete; ismerjük már a források egy részét, amelyből az egyház e vagyont kapta.

¹⁾ *Fejér*: i. m. IX./VII. 669.

²⁾ *Fejér*: i. m. X. 290.

³⁾ Így pl. 1286-ban IV. László király Pál veszprémi prépostot megajándékozva így ír: »... Dantes eidem liberam facultatem alienandi, vendendi cumque alia possessione permutandi cum ecclesiastica vei privata persona, donandive inter vivos, vei etiam in testamento relinquendi, ecclesiae nominatim vei personae ecclesiasticae.« *Knauz*: i. m. II. 218. Hasonlóképen ajándékozta meg Károly király Tamás esztergomi érseket: » . . . Dantes eidem quidquid sibi videbitur de ipsis tarn in vita, quam in morte disponendi et ordinandi plenam facultatem.« *Fejér*: i. m. VIII./II. 81.

De ez még csak egy része a mai egyházi vagyion forrásainak.

Eddigi tanulmányunk folyamán u. i. csak ajándékba kapott földbirtokkal foglalkoztunk, annak természetét vizsgáltuk, az egyházi tulajdon keletkezését csak e téren vettük szemügyre. Pedig ilyen ajándékokból a mai egyházi vagyionnak csak egyik része került ki. Az egyházi vagyion többi forrásaival azonban bővebben nem kell foglalkoznunk, mert az egyházi vagyion másik részét oly vagyion teszi ki, ami fölött az egyház tulajdonjogát kétségbevonni senkinek sem lehet, mert azok nyilvánvalóan magáneredetűek. Értjük ez alatt a mai egyházi vagyionnak azt a részét, amit az egyház nem donáció alapján, hanem részint más, kétségbevonhatatlan, jogos címeken kapott, részint pedig gazdálkodó munkájával és takarékoságával a századokon keresztül gyűjtött. Azt a részt, amit miseoblációkból szerzett, amidőn a hívek mise alatt még körüljárták az oltárt s ki-ki tehetsége szerint valamit felajánlott; a szegények talán csak egy szál gyertyát, de mások értékes kelyheket, keresztekét, kupákat, serleget, drága szőnyegetek. Értjük továbbá azt a vagyionrészt, amihez az egyház a misealapítványok révén jutott. Értjük azt a jövedelmi forrást, ami az egyházi vagyion keletkezésében talán még az ajándékozásoknál is számottevőbb tényező volt: a különféle tizedek, a mezei és kerti termények, gabona, kender, len, széna, bor, gyümölcs, főzelék, barmok, serfőzők, malmok stb. után. Értjük az útvám, hegyvám, folyamvám, bányajog, halászat-, vadászatjog s az egyháznak adott többi különféle kiváltság és előny jövedelmét, amiket itt – bár az oklevelek érdekes adatokkal szolgálnának – még futólagosan érinteni is fő-

lőslegesnek tartunk, mert hiszen ezek fölött a tulajdonjogot senkinek sem juthat eszébe kétségbevonni. És értjük legfőképen azt a vagyonrészt, amit az egyháziak a századok folyamán saját fáradozásukkal, ve-rejtékes munkával és ésszerű gazdálkodással szereztek. Némelyek szerint a mai egyházi vagyonnak a fele így jutott az birtokába.¹⁾

He gondoljuk tehát, hogy a mai egyházi vagyon mind királyi vagy nemesi ajándék, s annak értéke akkor is annyi volt, mint manapság. Mikor fejtegetésünk során többször hihetetlen nagyságú birtokok adományozásával találkozunk, ne tévesszük szem elől, hogy akkor még a földnek alig volt értéke.

Kétséget nem szenved u. i., hogy a magyarság első századaiban az emberi munkaerő, a szolga, értékben sokkal fölötte állott a földbirtoknak. Szent István így sorolja fel a királyi vagyont (I. 7.): res, milites, servi. A szolgák nagy értékelésére mutatnak azok az érzékeny büntetések is, amiket pl. egy szolga elrablásáért (50 tinót), a gyilkos szolga életének megváltásáért (110 tinót) fizetni kellett. Szó sincs róla, ma már tekintélyes az az összeg¹, amire az egyház kezén levő földek értékét becsülik. De hogy abból a sok mocsárból, erdőből, hogy azokból a műveletlen, lakatlan s ennélfogva szinte teljesen értéktelen síkságokból, nagy földterületekből, amikből a legrégebb adományok legnagyobb részt állottak,²⁾ – hogy ezekből a mai érté-

¹⁾ Dudek, Religio 1908. évf. 495. 1.

²⁾ »Jetzt will ich mich blosz auf die Konstatierung dessen beschränken, dass unter der Regierung der ersten Könige der grösste Teil der Kirchenstiftungen durch Verleihung jener riesigen, und im Folge Mangels an Kulturmitteln sozusagen wertlosen Bodenflächen erfolgte, die bei der nach der ersten Occupation bewerkstelligten Aufteilung als Privateigentum den Füh-

kes egyházi birtokok fejlődtek, az mégis csak inkább a középkori szerzetesek verejtékezésének, az egyház gazdasági politikájának eredménye s érdeme. Vagyis az egyházi vagyon nem egy-két évtized alatt összeharácsolt javakból áll, hanem részben a legteljesebb tulajdonjoggal az egyházra ruházott ajándékokból, részben pedig századok szorgalmas munkájából és gyűjtéséből, amit nagyban előmozdítottak az egyházi vagyon elidegenítését tiltó törvények is.

Ezzel aztán le is zárhatjuk tanulmányunknak azt a részét, amely a magyar kath. egyház vagyonának eredetét volt hivatva tisztázni, és megvizsgálni azt az állítást, amely a magyar államhatalom konfiskálási jogát az egyházi javak állami eredetéből akarja bebizonyítani. A kérdésnek ez a része most már világosan áll előttünk. A magyar kath. egyház javai nem államjóságokból származtak: 1. mert mikor ez az egyházi vagyon keletkezett, akkor még beszélni sem lehetett állami birtokokról; 2. mert alapító királyaink vagy saját családi vagyonukból szakították ki az egyháznak juttatott javakat, vagy olyan nemesi birtokokból, amelyek fölött őket a törvények értelmében korlátlan rendelkezési jog illette meg; 3. mert az egyházi vagyon nagy részét nem is királyok adták, hanem magyar nemesek és papok, akik államjóságok fölött még akkor sem rendelkezhetek volna, ha ilyen javak már tényleg lettek volna is abban az időben.

rem, Königen, Altadeligen und ihren Nachkommen zugefallen war«. *Günther*: i. m. 1901. évf. 73. 1.

MÁSODIK FEJEZET.

**A kath. egyház örökös tulajdonjoga
vagyonához.**

Az egyházi vagyon szekularizációjának jogossága mellett felhozni szokott legerősebb érv állítása szerint királyaink állami javakból juttatták az egyháznak a vagyont, még pedig nem örök tulajdonúi, hanem csak bizonyos ideig tartó haszonélvezetre. Addig t. i., míg az államnak ezekre a javakra ismét szüksége nem lesz, amikor is a legcsekélyebb jogsértés nélkül visszaveheti ezeket az egyháztól. Itt van példa gyanánt egy részlet Balthazar protestáns szuperintendensnek az 1908. szept. 20.-i lelkészkongresszuson tartott beszédéből: »Azt mondják, hogy a szekularizáció a magántulajdon megsértése, holott a szekularizáció tárgyát képező állami adományi javak az állam tulajdonába tartoznak csak a haszonélvezetük más jogalanyé. S kérdem: vájjon az-e a magántulajdon megsértése, ha a tulajdonos, t. i. az állam érvényesíti a maga tulajdonjogát a szekularizáció esetén, vagy pedig az, ha a haszonélvező a haszonélvezeti jog szűkebb körét a tulajdonjog szélesebb körére akarja abúzus útján kiterjeszteni?«

Az állítás első részét épen az imént cáfoltuk meg oklevelek alapján mutatva ki, hogy a magyar kath. egyház vagyona nem állami eredetű. A második részszel most fogunk közelebbről megismerni, még pedig annak nagy fontossága miatt még részletesebben, mint az előzővel. Mert bármily kézzelfoghatóan be lehetne is bizonyítani, hogy az egyházi javak eredetét magán-

tulajdonban és nem állami vagyonban kell keresnünk, ezen javak elidegeníthetetlen jellege még korántsem állana előttünk teljes világosságban. Feleletre vár t. i. egy, az előbbihez hasonló horderejű nyomós ellenvetés, amely így szól: Még ha el is ismerjük, hogy az egyházi vagyont ajándékozó királyoknak teljes rendelkezési joguk volt azon birtokok körüi, még akkor sincs az egyháznak sérthetetlen tulajdonjoga ezen javak fölött, minthogy azokat nem örökbe kapta, hanem csak ideiglenes birtoklásra, haszonélvezetre.

A következő négy szakaszt ennek az állításnak megvizsgálására fogjuk fordítani és kimutatjuk az egyháznak örökös, teljes, korlátlan tulajdonjogát: 1. az adományozó levelek sajátos kifejezéseiből, amelyek legcsekélyebb kétséget sem hagynak hátra a teljes tulajdonjog átadása iránt; 2. az adományozók által a jogsértőkre kiszabott büntetésekből az u. n. szankcióból; 3. abból a tényből, hogy a későbbi királyok is többször megerősítették és így mintegy új erővel látták el az elődjeik által tett adományokat; és 4. az u. n. »secunda donatio «-ból.

ELSŐ SZAKASZ

Az adománylevelek sajátos kifejezései.

Szent István adománylevelei. – Későbbi királyaink alapító oklevelei. – »Perpetua eleemosuna« – »Tanquam vestis propria. . .« – Legváltozatosabb kifejezések az örökös tulajdonjog mellett. – Ágoston Péter »elfogulatlansága«. – A »dotatio« jelentése.

Csak végig kell nézni akár a királyok, akár a magánosok által kiállított adományleveleken, és azonnal látjuk, mennyi járatlanság¹ s a mások tudatlanságára számító mennyi rosszhiszeműség rejtőzik azoknak szavaiban, akik az egyháztól eltagadják az egyházi javak fölött az örökös és teljes tulajdonjogot.

Aki csak valaha is lapozgatott ezek közt az adományozó levelek közt, akár a Fejér: Codex diplomaticusának negyvennél több kötetében, akár egyéb okmánygyűjteményekben, a legelső, ami szemébe tűnt, bizonyára az a sokféle, változatosnál változatosabb kifejezésmód volt, amelyekkel az adományozók minden tulajdonjogot az egyházra ruháztak. Szinte csodálkozunk rajta, hogyan szedték össze a latin nyelvben található összes kifejezéseket, mily pontossággal írták körüli az átadott jogokat, csakhogy ilyen címen az egyházi javadalmak soha megtámadhatók ne legyenek. Nem

kell tehát azzal az egyszerű igazsággal sem érvelnünk, hogy az ajándékozás által természetesen minden jog átmegy a megajándékozottra. Ehelyett elővesszük a legrégebb adományleveleket és bemutatjuk belőlük az idevágó kifejezések nagy változatát. Ha talán valaki sokalná a felhozott példákat, mentsen bennünket az a törekvés, hogy ezáltal csak annál nyomatékosabban akartunk rámutatni a szekularizáció hívei által sokszor hangoztatott emez állítás alaptalanságára.

Kezdjük a szemlét legrégebb fenmaradt okleveleinken, Szent István hiteles adománylevelein. A veszprémi görög apácakolostornak többféle ajándékot juttat Szent István, hogy »azok a kolostoré legyenek, amíg csak áll az ég és föld.«¹⁾ Egy másik oklevele bőven leírja azokat a jogokat, amiket a veszprémi püspökségnek juttatott javakkal együtt ruházott erre az egyházra. Hogy a veszprémi Sz. Mihály-egyház örökké élvezze ezeket a javakat, bárki tiltakozzék is ellene;²⁾ hogy soha ezeket a javakat még ne csonkítsa az országnak semmiféle nagy ura (nullus dux, marchio, comes, episcopus, archiepiscopus, vicecomes, seuldacius, iudex vei exactor, aut aliqua magna vei parva persona). Ebben az utóbbi alapítólevélben, de, mint később látni fogjuk, egyebütt is előfordul egy kifejezés, amelyre érdemes felhívni a figyelmet. Az adományozott birtokokat annyira az illető egyházéinak tekintették az

¹⁾ »... *Kai ereya pleiona dcoom , . . . iva mechris onpavoc- xai yn, iva eidiv rov monaótn^íov.*«. *Karácsonyi: Szent István király oklevelei és a Szilveszter bulla. Budapest. 1891. 26. lap.*

²⁾ »Habeat etiam praelibata sancti Michaelis Vesprimiensis ecclesia . . . praedictarum civitatum atque villarum potestatem habendi atque usque in perpetuum possidendi. . . omnium hominum contradictione funditus removente.« *Karácsonyi: 58. 1.*

a'dományozók, hogy nemcsak világiaknak, de egyházi férfiaknak sem volt szabad azokat elidegeníteni.¹⁾

1055-ben alapítja I. Endre a tihanyi apátságot, és rjogy az akkor ajándékozott javakhoz senki se nyúlhasson (rata atque inconvulsa permaneant), pecsétjével ellátott adománylevelet állít ki róluk.²⁾ 1202-ben Imre király az esztergomi káptalannak »örökös alamizsna« címen ajándékoz földet.³⁾

A »perpétua e l e e m o s y n a« jellegzetes kifejezéssel többször találkozunk; ez pedig letagadhatatlannúl a teljes tulajdonjog átadását jelenti, mert ki gondolja, hogy másnak alamizsnát úgy adjon, hogy a tulajdonjogot magának tartsa fenn? Már pedig nemcsak az adományozó levelekben fordul elő ez a kifejezés, hanem Verböczy Hármaskönyve is azt mondja, hogy »a királyok sok birtokot juttattak a kolostoroknak s az egyházaknak örök alamizsna gyanánt.«⁴⁾

Ennek a gyakori kifejezésnek bizonyító erejét más-kép kijátszani nem lehet, csak a latin nyelvben való járatlansággal, mint ezt Szepessy Mihály tette jogi véleményében, ahol a »perpétua elemosyna« kifejezést következetesen »örökös haszonélvezet«-nek fordítja.⁵⁾ Pedig hogy mennyire tulajdonjogot és nem haszonélvezetet kell ez alatt értenünk, bizonyítja már Pázmány Péter okoskodása, aki Bethlen ellen épen ezzel a kifejezéssel védte az egyházi javak sérthetetlenségét. Ha örökre

¹⁾ A kánonjognak teljesen megfelelően: »Non licet episcopo vei abbati terram unius ecclesiae vertere ad aliam.« C. 1. X. (III. 13.)

²⁾ *Fejér*: i. m. I. 388.

³⁾ *Knauz*: i. m. I. 163.

⁴⁾ *Verböczy*: Hármaskönyv I. 84. 1. §.

⁵⁾ Persze még egyszerűbb eljárás azt mondani, hogy »az örök kifejezést nem is szabad komolyan venni, amint ők sem vették.« *Ágoston*: i. m. 58. 1. Ez is tudomány?

kapta az egyház vagyonát, – írja Pázmány, – akkor az nem függ mások kénye-kedvétől. Ha alamizsna gyanánt kapta, akkor maga Isten kapta, és szentségtörés bűne nélkül elvenni nem lehet.¹⁾

Egy imásik kifejezésmód, amely II. Endrének a budai egyház javára 1212-ben kiállított levelében fordul elő, arról tanúskodik, hogy az illető egyház oly háborítatlan békében élvezzi a királyok által neki juttatott javakat, akárcsak a saját ruháját (tanquam vestis propria fuerat ... quita possessione gavisa). Vagyis úgy tulajdonai, annyira sajátos javai azok a birtokok az egyháznak, akárcsak nekünk a testünkön hordott ruha.^{^)}

1239-ben IV. Béla király az esztergomi érsekségnek adományozott birtokokról beszélve, még az érsekeknek is megtiltja, hogy azokat bármikép is elidegenítsék, és előre érvénytelennek mond ki minden ezzel ellenkező esetleges cselekedetet.³⁾ Kilenc évvel később a szepesi Sz. Mihály-egyház kapja ugyanettől a 'királytól Liszka-Olaszit »örökös adomány címén visszavonhatatlanul.«⁴⁾ Paris, Sándor fia, 1262-ben a Nyulak-szigeti Mária-kolostornak adja javait »teljesen lemondva azok tulajdonjogáról.«⁵⁾ Íme, itt már világos szavakkal, ugyanazon kifejezéssel, mint amit ma használunk, jelzi az adományozó, hogy lemond minden tulajdonjogról.

¹⁾ »Bona ecclesiis in perpetuum eleemosynam sunt collata, ait ius nostrum. Si in perpetuum collata sunt, ad nutum alterius tolli non possunt. Si eleemosynae sunt, Dei intuitu, imo Deo ipsi datae, et ut protorex S. Stephanus loquitur: Res dominicae, i. e. Domino dominantium traditae sunt. Adimi ergo sine sacrilegio non possunt.« *Pázmány: Vindiciae ecclesiasticae. Viennae. 1620. pg. 28.*

²⁾ *Batthyan: i. m. II. 299.*

³⁾ *Fejér: i. m. IV. 155.*

⁴⁾ *Fejér: i. m. IV./II. 21.*

⁵⁾ »Cessit, dedit, tradidit et donavit, abdicato a se prorsus earundem dominio.« *Fejér: i. m. IV./III. 80.*

Hasonlóan beszél V. István is 1270-ben, hogy az általa az esztergomi egyháznak ajándékozott Epei nevű földnek az egyház »tényleges ura legyen s afölött teljes és szabad rendelkezéssel bírjon örökre.«¹⁾ 1281-ben gróf Szemére Bertalan javakat ad az esztergomi érsekségnek »azok örökös törvényes birtokosaiul úgy magát a szent esztergomi egyházat, mint annak összes érsekeit nevezvén ki s örökre átadva azok tulajdonjogát az esztergomi egyháznak.«²⁾ IV. László 1285-ben Ladomér esztergomi érseknek és utódjainak adja Szakálast »jogainak teljességével, tulajdonjoggal és örök birtokjoggal, megmásíthatatlanul és visszavonhatatlanul.«³⁾ Konrád, István fia, 1295-ben a Gyula melletti Sz. László pálos egyháznak tett ajándékot azzal a megjegyzéssel, hogy azt az egyház »megmásíthatatlanul, visszavonhatatlanul, örökös joggal bírja, tartsa és birtokolja.«⁴⁾ 1314-ben Imre, Miklós fia, Egyed nevű birtokát adományozza a borsmonostori Szűz Mária-kolostornak »maga részére semmi jogot, joghatóságot és tulajdonjogot meg nem tartván, hanem minden hatalmat és tulajdonjogot magára a kolostorra ruhásván.«⁵⁾

Hasonló kifejezések olvashatók abban az adománylevélben, melyet Erzsébet királyné állított ki 1349-ben az óbudai Szűz Mária-kolostor részére.⁶⁾ Zsigmond ki-

¹⁾»... Ut ex hac donatione et traditione nostra veri domini ipsius villae . . . effecti . . . ordinandi et disponendi plenam et liberam in perpetuum habeant potestatem.« *Fejér:* i. m. V. 33. *Knauz:* i. m. I. 578.

²⁾ *Knauz:* i. m. II. 151.

³⁾ *Fejér:* i. m. V./III. 293.

⁴⁾ *Fejér:* i. m. VII./V. 534.

⁵⁾ *Fejér:* i. m. VIII. 550.

⁶⁾ » . . . Dedimus, donavimus, contulimus, imo ex nunc damus, donamus et conferimus perpetuo et irrevocabiliter possidere et semper pacifiée habere« *Fejér:* i. m. IX. 661.

ialy 1395-ben a Bajót nevű birtokot ajándékozta Kani-zsai János esztergomi érseknek s egész lapokon át sorolja fel a jogokat, amiket az ajándékozott birtok fölött neki adott.¹⁾

Hasonló részletezéssel ír Stibor, Bolondócz ura, mi-kor 1431-ben a vágújhelyi prépostságnak birtokot aján-dékoz minden tulajdonjogával együtt (cum pleno, per-fecta to to que dominio, iuribus, libertatibus), azt telje-sen átadja a prépostságnak (dedimus, incorporavimus, deputavimus, resignavimus et assignavimus), hogy csi-náljon veié, amit csak akar, soha utódjainak abba be-leszólásuk ne legyen (nil nobis nostrisque successoribus modernis et futuris inibi iuris, aut proprietatis reservan-tes, habendam, tenendam, fruendam, gubernandam, re-gendam, in usus suos convertendam aevoque tempore possidendam irrevocabiliter, pacifice et quiete ...) ²⁾ Az újabb püspökségek alapítóleveleiben is szintén ilyen ki-fejezések fordulnak elő.³⁾

De a példák további szaporítása fölösleges volna. Rz elfogulatlan kutatónak ennyi is elég. Kinek pedig a

¹⁾ »Damus, donamus et perennaliter conferimus effective, pleno iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam, tenendam pariter et habendam; dantes et concedentes eidem nostra regia auctoritate, ut ipse possessionem memoratam, dum et quando, temporum in successu cui vel quibus hominum, . . . maluerit dandi, legandi, conferendi, perpetuandi, ac cum eadem permutationem faciendi, liberam, plenam, tutam et omnimodam in vita pariter et morte habeat facultatem . . . « – és így tovább. (Fejér ·· i. m. X./II. 266.) Ennél világosabban igazán nem lehetett beszélni.

²⁾ Fejér: i. m. XI. 111.

³⁾ Pl. az 1774-ben Mária Terézia által alapított *székes-fehérvári* püspökség javairól: » . . . benigna conferenda esse duximus, imo conferimus, donamus et fundamus, perpetuo et irrevocabiliter tenenda, possidenda, habenda pariter et usuanda«. (Fejér: Codicillus diplomaticus. Budae. 1897. 411.) A *kassai* püspökség alapító levelének idevágó sorai az előbbivel teljesen megegyeznek. (Fejér: u. o. 485. 1.)

mindenáron való izgatás előbbrevaló a komoly tudománynál, az úgyis továbbra is, a legvilágosabb oklevéltanúságok ellenére is fogja hirdetni, hogy »az egész korszakon mindig élt az országban, a királyokban s a nemességben az a meggyőződés, hogy az egyház kezébe az állam adományozása folytán került javak nem az egyház, hanem az állam javai, sőt egészen világosan élt az a meggyőződés is, hogy a magánosok által tett adományok nem szüntetik meg az adományozó családjának tulajdonát.«¹⁾ Ezeket egy jogakadémiai tanár bátorkodott leírni!

Igazán érthetetlen, hogy minden időszak adományleveleinek egybehangzó tanúsága ellenére csak meg is lehet kockáztatni azt a véleményt, amely az egyháznak csak ideiglenes haszonélvezetre átadott javakról beszél. Holott az örökös és teljes tulajdonjog átadása oly nyilván és félreismerhetetlenül feltalálható az adománylevelekben, hogy azokból minden kor törvényhozóinak tudatába is kiirthatatlanul átment az egyház teljes és sérthetetlen tulajdonjogáról szóló felfogás, úgy hogy az egész magyar történelmen keresztül nem lehet egyetlen törvényt sem felmutatni, amely az egyház tulajdonjogát ezen javak fölött kétségbevonta volna. így értette ezt abban a korban mindenki. így értették a pápák is, akik nem egyszer beszélnek a magyar egyházi javakról, mint az egyház elidegeníthetetlen, sérthetetlen tulajdonáról és olyan rendelkezéseket tesznek a vagyonról, amelyek csak a föltétlen tulajdonjog mellett érthetők meg.²⁾ Timon tehát joggal hirdeti: »Nem-

¹⁾ *Ágoston*: i. m. 30. 1.

²⁾ Hogy csak egy példát említsünk, III. Sándor pápa így ír 1175-ben a szentmártoni apátság birtokairól: »Quascunque possessiones, quaecunque bona idem monasterium iuste et ca-

csak Szent István decretuma, hanem az oklevelek is tulajdonjognak, a proprietas-nak, dominium-nak átruházását világosan kimondják.«¹⁾

Akadtt ugyan olyan ellenvetés is, amelyik az egyház föltétlen tulajdonjogát az egyházi vagyon fölött azért tagadta, mert hiszen maguknak a püspököknek sincs joguk a másik partikuláris egyházközségtől elvenni a vagyont s a sajátjukhoz csatolni, vagy pedig saját egyházuknak vagyona fölött kényük-kedvükre rendelkezni. Világos dolog, hogy ebből a tényből épen az ellenkezője következik; annak, mint aminek bizonyítására felhozzák. Következik t. i. az egyházi vagyonnak olyan feltétlen sérthetetlensége, mely még az egyházi személyek jogtalan beavatkozását sem tűri meg. Aztán meg senki sem hirdeti, hogy ezek a javak az illető püspököi volnának. Hanem igenis az egyházéi, s a püspökök ezeknek csak haszonélvezői.²⁾

Viszont, hogy az oklevelekből felsorolt kifejezéseket semmifélekép nem lehet másra érteni, csak »do-

nonice possidet, . . . firma vobis vestrisque successoribus et illibata permaneant Secundum quod a beato Stephano rege statutum est, praesente privilegio statuimus, ut nulli regum, nulli comitum, nulli episcoporum de rebus, quae iam dicto monasterio collatae sunt, minuere liceat vel auferre«. *Wenzel*: i. m. I. 70. Hasonló helyeket I. II. Orbán (*Wenzel*: I. 79.), III. Ince (*Wenzel*: I. 86, 99.) stb. leveleiben.

¹⁾ De kérjük, korrekt eljárás-e ezekután, ha a mindenáron szekularizálni akaró szabadkőműveseknek egyik vezérembere »tudományos« előadásában egyszerűen azt hirdeti, hogy a vagyont »az egyházi rend tulajdonjoggal nem kapta, hanem csak haszonélvezetül«. (*Várady*: i. m. 21. 1.) Mi lapokon keresztül bizonyítottuk az ellenkezőjét, – ő egyszerűen állít és *nem* bizonyít.

²⁾ Helyesen jegyzi meg *Schulte*: »Dass der Bischof beschränkt ist, tut dem Eigentum so wenig Eintrag, als daraus, dass den Gemeinden, Stiftungen, Minderjährigen die Veräußerung verboten ist, dass solche nicht Eigentümer sind. *Schulte*: Die jurist. Persönlichkeit d. kath. Kirche. 49. 1.

tatio«-ra, azaz a javak teljes átadására, világosan tanúsítja akárhány törvényünk (pl. H. K. III. 44.; 1498:LV. t.-c. 1. s 58. §.; 1514: XXVII.; 1536: XIII.; 1542: 111., XII.; 1548:VIII.2.§.; 1550: XVII.), amelyekben az egyházi javadalmak birtokai egyszerűen egyházi javaknak, »bona ecclesiarum« nevezetnek. Az 1560: XIX. t.-c. 4. §-a pedig magát a dotatio szót is használja.¹⁾

¹⁾ A »dotatio« a római jogból vett kifejezés; alatta a nászajándék átadását értették, s később az egyháznak tett adományokra azért bővítették ki, mert – mint pl. II. Béla a panonhalmi apátság részére 1137-ben kiadott oklevélben írja, – az egyházban Isten jegyesét kell látnunk s ezt a jegyest megajándékoznunk. Már pedig ha a fent említett 1560: XIX. 4. §. így ír: «Bona vero et iura possessionaria, quibus illae (ecclesiae) . . . fuerunt *dotatae* ... », « – akkor nem lehet letagadni a teljes tulajdonjog átadását, mert a római jog szerint a férjhezmenetelkor kapott ajándék teljes tulajdonává lett a nőnek. V. ö. *Városy*: A magyar kath. alapítványok jogi természete. Kalocsa. 1882. 22. 1.

MÁSODIKSZAKASZ

Az adományok szentesítése.

A szankció fogalma a diplomatikában. – Az alapítók végakarata tiszteletben tartandó. – Túlvilági és földi büntetéssel való fenyegetés. – Példák a különféle szankciókra.

Az előző fejezetben említett különféle kifejezéseken kívül, amelyekkel az adományozók az egyházra a teljes tulajdonjogot ruházták, az adományleveleknek még egy másik része érdemel különös figyelmet; Ez a diplomatika által »szankciónak« nevezett zárórész, amellyel az okleveleket befejezni szokták. Akik az egyháznak teljes, örök időkre szóló tulajdonjogát akarják kimutatni szemben azzal az állítással, mely csak haszonélvezetre nyert javakról beszél, amelyeket tehát az adományozók – szerintük az állam – bármikor visszavehet, erős támogatóra lelnek állításuk igaza mellett ezekben a »szankciók«-ban.

Ezek u. i. a z a d o m á n y o k n a k s z e n t e s í t é s e i.

Az adományozók rendszeren kétféle, túlvilági és földi büntetéssel fenyegetik meg azokat, akik a megadományozottakat bármikép is zavarnák az ajándék békés élvezetében.

Az alapítók – mint mindjárt példákban is fogjuk látni – előbb Isten, Szűz Mária, a szentek, különösen pedig az illető egyház védőszentjének haragját s büntetését hívják le a jogsértők fejére (legyenek azok akár saját rokonságuk köréből, akár idegenek), azután pedig nagyobb nyomatékkal akarván hatni a csak nemrég megtért s a kereszténységben még meg nem szilárdult magyar lelkére, földi büntetést is fűznek a lelkiekhez. Sokszor ezek az anyagi büntetések is (arany, vagy ezüstpénz fizetése a kincstár javára) elég érzékenyen sújthatták a bűnösöket, különösen ha tekintetbe vesszük a nemes fémek ritkaságát abban a korban; de még sokkal hatékonyabbak lehettek azok az átkozódások, amikkel a jogsértőket valamennyi adománylevél elhalmozta; amelyek olvastakor ma már talán feszélyezve is érezzük magunkat, de amiket bizonyára annál nagyobb joggal lehet es kell hangoztatnunk minden szekularizációs törekvéssel szemben.

Hiszen nincs törvényhozás a világon, amelyik a legmesszebb menő határokig ne szerezne érvényt a végrendelkező akaratának, ha az kétséget kizárólag bebizonyítható. Még az a francia forradalmi gyülekezet is, amelyik a szekularizációt azon érv hangoztatása mellett mondta ki, hogy épúgy hozhat törvényt az egyházi vagyon ellen, mint őseik hoztak az egyházi javak mellett, – »L'assemblée a tout les droits que pouvaient exercer les premiers individus qui formèrent la nation française« (az assembléének megvan mindaz a joga, amit a francia nemzetet alkotó legelső egyének gyakorolhattak) – még ez a gyülekezet sem mert szembeszállani az alapítók végakaratóval, s nem nyúlt azokhoz a fundációkhoz, amelyekről nyilvánvaló volt az alapítók akarata.

Nálunk meg határozottan elő is írja az 1790/1.: XIII. t.-c, hogy »ő fensége, mint az egyházak főpátronusa, Isten egyházait jogaikban megőrizze, és mindenféle alapítványt az alapítványozók akarata szerint kezeltesen.«

Az egyházi javak jó nagy része eredt tényleges végrendelkezésekből, tehát már csak ezen a címen is kötelessége az államnak, hogy teljesítse az adományozók óhaját. Hiszen olyan adománylevelekkel is találkozunk (pl. I. Endre királyé, mellyel Rado palatinus adományát erősítette meg¹⁾), amelyek nemcsak a jogbitorlókat illetik átkokkal, hanem azokat a törvényhozókat is, akik el fogják nézni, hogy az egyháztól valaha elvegyék a neki ajándékozott javakat. IV. Béla is, mikor az egi püspökséget megajándékozta, szívére köti trónutódjainak, hogy gondjuk legyen e javaknak gondos megvédésére bármiféle befolyás ellen.²⁾

Lássunk most már közelebről egy néhány szankció-t az adományozó oklevelekből.

Kezdjük Szent István hiteles oklevelein.

1001-ben kelt első királyunk adománylevele, amely a pannonhalmi bencés kolostor alapításáról s kiváltságairól szól és »a mi megváltó Urunk jézus Krisztus színe előtt« megtiltja, hogy bárki is beleavatkozzék a kolostor ügyeibe.³⁾

¹⁾ »... Maledictionem omnipotentis Dei . . . incurrent omnes nostri successores regiae potestatis, omnes etiam barones, qui in suo tempore regis iustitiam iudicaverint, si ipsi non servaverint omnia, quae hie conscripta sunt.« *Fejér*: i. m. I. 397. V. ö. *Fuxhoffer*: i. m. I. 205.

²⁾ »Haeredes ac successores nostri reges in praedictis possessionibus intactos et illaesos conservare primo de seipsis, postmodum a potantioribus teneantur« *Fejér*: i. m. IV./II. 19.

³⁾ *Fejér*: i. m. I. 282. *Fejérpataky*: *R* pannonhalmi apátság alapító oklevele. Budapest. 1878. 25. 1. *Fuxhoffer*: i. m. I. 33.

1009-ben a pécsi püspökség vagyonáról írja, hogy annak esetleges megsértője »tudja meg, hogy az Atya, Fiú és Szentlélek, a dicsőséges Istenanya, Mária, s Szent Péter apostol örökös anatómája fogja elítélni és Krisztus Ítélszéke előtt fog tetteről számot adni.«¹⁾

A veszprémvölgyi görög apáca-kolostor alapításakor (1025-ben) így ír a szent király: »Ha pedig valaki azokat, amiket Örök; időkre a kolostornak adtam, megcsonkítani, vagy elidegeníteni merészelné, akár a saját nemzetségemből, akár bárki más, királyok, uralkodók, hadvezérek, vagy más valaki, legyen rajta az Atya-, Fiú-, és Szentléleknek,... Szűz Máriának, a dicsőséges apostoloknak, a háromszáztizennyolc atyának, minden szenteknek átka és az én átkom.«²⁾

I. Endre a tihanyi apátság alapítólevelében (1055-ből) Isten örök haragját hívja az esetleges jogsértőkre és egyúttal tizenkét arany fizetésére kötelezi őket.³⁾

Rado palatinus az általa 1057-ben alapított Szent Demeter-apátság vagyonának megtámadói ellen az ítélet napjával fenyegetődzik. Endre pedig, mikor megerősíti ezt az adományozást, a mennyek lakóinak haragja ímellett 100 arany büntetést is szab ki azokra, akik az apátság vagyonához nyúlni merészelnének.⁴⁾

¹⁾ Karácsonyi: i. m. 40.

²⁾ » . . . ὅτι τις φροσβαντων, ον περ ἀτάτοια ρχτιεως μονην απογ.ομαι η αποποινδα&αί τι, η es. της γενεάς μον, η ι'τερος τις, η te βασιλεις, η te αρχοντες, η te στρατηγοί, η te ετεροι τινές, ινα έχον το ανάδεμα π άζια πατρός και νιον και αγία πνευματος, >ji' . . . aeiναρ&των Μαρίας, νπερενόζον απουτόλων, γ.αι των τριαχοούτην ό'εχαό/το) πατέρων, και πάντων των άγιων, χαί απ λμον . . . »

³⁾ Fejér: i. m. I. 393.

⁴⁾ Fejér: i. m. I. 396-7. V. o. Faxhoffer: i. m. I. 205.

I. Géza a legapróbb részletességgel felsorolja, miket adott az általa 1075-ben alapított bencés apátságnak (abbatia S. Benedicti de iuxta Grón): földet, falvat, szőlőt, erdőt stb. «Aki pedig¹ ezen királyi adományom ellen törne, s azokat, amiket fönt elsoroltam s elhatároztam, bármikép is megsérteni merné, ... átkozza meg őt a mindenható Atya, Fiú és Szentlélek» ... stb.¹⁾

Sz. László 1082-ben,²⁾ Kálmán király pedig 1108-ban megújítják a veszprémvölgyi apácák privilégiumát, s ugyanazon büntetéseket is, amik az alapító Szent István levelében foglaltatnak.³⁾

És így lehetne végigmenni valamennyi adománylevelén.

Szent István nemes szándéka és hajthatatlansága, mellyel az egyházi javak sérthetlenségét védte, annyira a köztudatban élt, hogy a későbbi adományozók nem ritkán már Szent István haragjával is fenyegetnek. »Ha valaki ellenkezőleg cselekednék, – írja 1137-ben II. Béla a pannonhalmi Sz. Márton-kolostor megajándékozásakor, – itt is, meg a másvilágon is, az élők s holtak bírāja előtt érezze boldog Márton és István király haragját.«⁴⁾ Ugyanez a záradék a dömösi prépostság javaira nézve 1138-ban.⁵⁾

És hogy ezek a szentesítések nem voltak hiábavalók, kitűnik abból, hogy törvényhozóink mindig tekintetbe vették ezeket s az egyházi javak elvétele ellen mindig tiltakoztak azzal az érvel: amit egyszer

¹⁾ *Fejér*: i. m. I. 439. *Fuxhoffer*: i. m. I. 217. *Knauz*: i. m. I. 60.

²⁾ *Fejér*: i. m. I. 459.

³⁾ *Fejér*: i. m. II. 49.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. II. 87.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. II. 94.

Istennek adtunk, többre profán használatra fordítani nem szabad. Királyaink is többször kijelentették, hogy ebben a tekintetben is Szent István nyomdokain kívannak haladni. »Nos eiusdem (S. Stephani) vestigiis inhaerentes...« – írja IV. Béla 1239-ben.¹⁾ S ugyanaz a király 1263-ban azzal az indokolással adja vissza a tatai apátság elvett javait, »nehogy boldog István király haragját vonjuk magunkra.«²⁾

¹⁾ *Fejér*: i. m. IV. 153.

²⁾ *Fejér*: i. m. IV/III. 103. »... ne Dei omnipotentis et sanctorum Petri et Pauli apostolorum et beati Stephani indignationem incurreremus.«

HARMADIK SZAKASZ.

Az adományok későbbi megerősítése.

Királyaink az egyházi javakat mindig az egyház jogos tulajdonának tartották. – Az adomány le vélek átíratása és újjólag történt megerősítése. – A törvényes ajándékozási formák betartása. – A fölmerült kételyek eloszlatása. – A tatárjárás és a török uralom pusztításai az adománylevelek közt.

A királyok és a nemesek által kiállított adománylevelek sajátos kifejezései, amelyekkel ajándékukat az egyháznak átadták, valamint azok a szentesítések, amelyekkel az alapítók az egyház jogát körülbástyázni igyekeztek, erős érveket szolgáltatták azon tételünk támogatására, mely az egyházi javakat az egyház örökös tulajdona gyanánt tekinti.

E fejezetben még egy további érveléssel akarjuk állításunkat megerősíteni.

Ezt az érvelést pedig, – mint már a fejezet címe is mutatja, – abból a tényből vonjuk le, hogy későbbi királyaink mindenha úgy tekintették! ezeket a birtokot, mint egyedül és kizárólag egyházi javakat, és ha szükség merült föl, soha nem késtek újra megerősíteni, lemásoltatni, vagy újakkal pótolni az eredeti adományleveleket, amelyek erről a teljes tulajdonjogról tanúskodtak.

Királyaink ilyen eljárása csak még jobban megerősítette az egyház tulajdonjogát a vagyon fölött, részint azért, hogy – mint a megerősítő királyok mondták – elődeik nemeslelkű adományait feledésbe menni nem engedték,¹⁾ részint pedig azért, hogy a tulajdonjogot a szerzeményi javakra is elismerték. Viszont az illető egyházak is tudatában voltak, mily fontos okmányt bírnak az eredeti oklevelekben. Ha ezek szavaira tudtak hivatkozni, tulajdonukat biztosítva látták. A legnagyobb vigyázattal örködték tehát az adománylevelek épsége fölött, s ha azok megsérültek vagy elvesztek, siettek az akkori uralkodótól a régi adományok megerősítését kieszközölni.

Így pl. a pannonhalmi apátság oklevelét II. Endre, IV. Béla, V. István, Róbert Károly és Zsigmond írták át és újra meg újra megerősítették.²⁾

1082-ben János, veszprémi püspök, István főesperes és Ondurnik dékán kanonokok társaságában személyesen megjelent Sz. László király előtt, arra kérve őt, hogy a veszprémi egyház javait megbízott embereivel írassa össze s azokat erősítse meg, »ut semper ecclesia teneret et possideret.« A király ezt meg is tette.³⁾

Kálmán király 1108-ban átíratja a veszprémvölgyi apácák megsérült oklevelét, amit Szent Istvántól nyertek.⁴⁾ Béla király adományokat juttat az eszter-

¹⁾ »Ut donationes regum perpétua firmitate solidentur, soient scripti patrocinio roborari, ne tempore procedente, in irritum aliquatenus valeant retractari.« *Fejér: i. m. IV./II. 59.*

²⁾ *Fejérpataky: i. m. 9–17., 31–43. I. V- ö. Faxhoffer: i. m. I. 35–37.*

³⁾ *Fejér: i. m. I. 448–9.*

⁴⁾ *Fejér: i. m. II. 47.*

gomi egyháznak, és mikor az ezekről szóló adománylevelet tűz elpusztítja, újat állít ki, »hogy amit kegyes adomány által nyertek, örökre háborítatlan és sértetlen maradjon.¹⁾

II. Endre 1211-ben megerősíti a tihanyi apátság javait;²⁾ két évre rá a pannonhalmi apátságét, »ne inimicae vetustatis succumberet silentio;³⁾ ugyanezen okból 1235-ben a pécsi egyház javait.⁴⁾

IV Béla 1249-ben jóváhagyja az atyja által a szepesi egyháznak tett adományozást s azt újakkal tetézi, »hogy a mostani ajándékunk megerősítése legyen a réginek.«⁵⁾

Az egyházaknak nagy gondjuk volt arra, hogy minden ajándékozás a törvényes formák betartásával, s lehetőleg királyi jóváhagyás mellett történjék. Ebben a (gondoskodásukban egyes egyházak anynyira mentek, hogy még a szerzeményi javakat is megerősítették a király által. Példa rá a pannonhalmi apátság, amely 1221-ben II. Endrével megerősítetteti azon javait, amikhez vétel útján jutott.⁶⁾

Mihelyt kétely merült fel a birtoklás jogossága körüli, siettek a homályt a király, vagy annak megbízottja által eloszlatni. 1228-ban az Osl gróf által a csornai prépostságnak adományozott javakat egyesek maguknak követelték, mint őket megillető jogos tulajdönt. II. Endre király »mindkét fél érveinek s kifogá-

¹⁾ *Fejér*: i. m. II. 325.

²⁾ *Wenzel*: i. m. I. 106.

³⁾ *Fejér*: i. m. III. 147.

⁴⁾ *Quum privilegia illa »vetustate collapsa deficerent, nisi testimonio iuris certi novis redacta scripturis subsistentiam contrariant et vigorem.«* *Fejér*: i. m. III./II. 421.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. IV./11. 46.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. V. 298.

sainak meghallgatása után« a prépostságnak ítéli a javakat.¹⁾

Némelyik egyház ötször-hatszor is átíratta az adománylevelét. Érdekes erre nézve a pécsváradi apátságot hozni fel például. 1158-ban Péter, pécsváradi apát imegjelent II. Géza előtt, s előadta, hogy a Ker. Sz. János tiszteletére épült egyházuk leégett s beleégett a Szent István által kiállított alapítólevelé is. Megmutatta róla a másolatot s annak megerősítését kérte. A király az ügy fontossága miatt kikérte két érsek, négy püspök s az országi előkelőinek tanácsát, s csak akkor tett eleget a kérésnek, mikor meggyőződött róla, hogy a királyi kancellária még a múlt évben látta az alapítólevelet.²⁾ Ezután aztán még jobban vigyáztak erre az oklevélre s még) többször átíratták azt. Már 1228-ban átíratják II. Endrével.³⁾ Egy század sémi telt bele, s már megjelenik Miklós apát a király előtt hasonló célból.⁴⁾ Hat év múlva Ditmár apát,⁵⁾ Zsigmond alatt pedig Imre apát gondoskodnak hasonló módon az apátság javainak sérthetetlenségéről.⁶⁾

Kz oklevelek nagy jelentőségéből magyarázható az a szorgoskodás is, amit a veszedelem idején azok megmentéseért kifejtettek. A pannonhalmiak például egy ízben az ellenség! elől az ausztriai bencések kolostorába rejtették el.⁷⁾ A tatárjárás alatt pedig a közelfekvő apátságok Esztergomba vitték a diplomákat, de hiába, az is az ellenség kezére került.⁸⁾

¹⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 144.

²⁾ *Karácsonyi*: Szent István király oklevelei. 76. 1.

³⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 118.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. VIII./H. 441.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. VIII./III. 352.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. X./II. 656.

⁷⁾ *Fuxhoffer*: i. m. I. 32.

⁸⁾ *Fejér*: i. m. IV./II. 215.

Természetes dolog azonban, hogy olyan országos csapások idején, amilyen a tatárjárás volt, vagy a török uralom, biztos hely úgyszólván alig volt az ország területén. Ez időben tömérdek alapító- s adománylevél pusztult el. A rend helyreálltával nem egy kétség támadt az egyes földterületek jogos tulajdonosai iránt; az azonban mindig általánosan elfogadott vélemény volt, hogy az egyszer az egyháznak adott javakat többé más célokra fordítani nem szabad.

Különös értékük van tehát a tatárjárás és a török pusztítás után történt királyi megerősítéseknek, vagy helyesebben mondva második ajándékozásnak (*secunda donatio*). E kérdéssel a következő szakaszban foglalkozunk. Itt csak fölemlítjük, hogy ilyen megerősítésekkel a tatárjárást követő idők királyai alatt tömegesen találkozunk. így IV. Béla megerősíti a pilisi apátság, a jászói prépostság, az esztergomi egyház, a veszprémi Sz. Mihály-egyház, az egri egyház, a II. Béla által alapított Sz. Márton-kolostor, a bozóki premontrei kolostor, a kolosmonostori, a tatai kolostorok, a mórnicz-hidai prépostság, a zobori apátság stb. javait. V. István hasonlóan jár el a Nyulak-szigeti apácák, a dubiczai pálosok, a zágrábi egyház stb. javaival. Ép így sok megerősítésre akadunk még Róbert Károly idejében is.

NEGYEDIK SZAKASZ.

A »secunda donatio.«

A »secunda donatio« jelentése. – Törvényeink álláspontja a secunda donatio kérdésében teljesen megfelel az egyházi vagyon elidegeníthetetlen jellegének. – Az idevágó főbb törvények.

Az előbbi szakasszal kapcsolatban érdemes egy rokonkérdésnek, az u. n. »secunda donatio«-nak vizsgálására is szentelni pár sort, mint amiből az egyház föltétlen, teljes tulajdonjoga s az egyházi vagyon sérthetlensége különösen kiviláglik.

Mit értünk a »secunda donatio« (második adományozás) kifejezés alatt?

A hazai történelem ismerőjének lelkében élénk nyomokat hagytak azok a rémes pusztítások, amiket az országunkra zúduló vad hordák, a tatárjárás, a hosszú török uralom okoztak hazánkban. Mikor egy-egy ilyen országos istenítélet elvonult Magyarország fölé s az életben maradt lakosok újra előbújhattak rejtékelyükből, hogy a mindennapi munkához fogjanak, napijárársnyira csak romhalmazt, omladozó templomokat, kidőlt-bedőlt kolostorokat találtak. Már most mi lett az így elpusztult egyházak birtokaival? Ki kapta meg

azokat másodsor, minthogy első tulajdonosuk többé nem volt feltalálható?

Azok után, amiket az egyházi vagyon elidegeníthetlenségéről mondtunk, csak egy lehet a felelet. Ha u. i. igaz az, hogy az egyszer az egyház kezére jutott vagyonra eltörülhetetlenül reányomódik az egyházi jelleg, úgy, hogy azt soha semmi körülmények között más, mint egyházi célokra használni nem szabad, – akkor nem lehet kétséges, hogy az elpusztult egyházak s kolostorok megmaradt javait sem lehetett más célok szolgálatába állítani, hanem azokat is meg kellett hagyni az egyház birtokában. És az a körülmény, hogy a történelem folyamán a második ajándékozás kérdésében tényleg mindig ezt az elvet látjuk érvényesülni, csak erős támaszául szolgál azon nézetünknek, amit az egyházi javak sérthetlenségéről és elidegeníthetlenségéről e tanulmányunkban hirdetünk.

Állításunk igazolására szolgáljanak az alábbi adatok.

Az 1548: XII. t.-c. az elpusztult apátságok, kolostorok, káptalanok vagyonáról intézkedik. Bár azok az egyházak, amelyek először jutottak e javakhoz, teljesen elpusztultak, javaikat a törvény mégsem tekinti olyanoknak, mint amelyeknek tulajdonosai kihaltak. Mert ha a részleges egyházak el is pusztulhatnak, az egyetemes egyház továbbra is él. Ezért intézkedik úgy ez a törvénycikk, hogy az elpusztult egyházak javai nem devolválódnak a királyi kincstárra, hanem továbbra is egyházi célokra fordíttassanak. »Tanult plébánosoknak s az Isten igéje őszinte hirdetőinek ellátására, kik a népet a régi orthodox igaz katolikus hitben és valóságban megőrizni igyekezzenek,... továbbá az iskolák

fentartására.«¹⁾ Ez a törvény tehát világosan hirdeti, hogy az egyház joga a vagyonához nem szűnik meg akkor sem, ha ez vagy az a részleges egyház elpusztult volna is. Az 1550: XIX. t.-c. felszólítja a királyt, hogy amit az elpusztult egyházak vagyonáról határoztak, »minden hosszas halogatás nélkül« vigye keresztül.²⁾

E törvények megértésére az egyházi vagyon természetének s jellegének megfontolása segít bennünket. Az egyszer az egyháznak juttatott javak mindig csak az egyházi lehetnek, mert az egyház ünnepléses formák között egyházi célok megvalósítására nyerte azokat. S ha egyik-másik részleges egyház meg is szűnik, ennek a vagyonnak továbbra is meg kell maradni az egyház szolgálatában. Az egyházi vagyon a szó szoros értelmében sohasem válik gazdátlanná.³⁾

A donatio secunda szempontjából értékes I. Ferdinándnak 1560-ban kelt rendelete. Miután előzőleg ecsetelte azt a pusztítást, amit a törökök országunkban végbevíttek, a következőket írja rendeletében: »Hogy az egyszer Istennek s az ő kultuszának szentelt egyházi javak profán használatra ne fordíttassanak, s hogy az istentiszteleték és istenszolgálatok a keresztény lelkek nagy kárára meg ne szűnjenek s el ne töröltessenek,... elhatároztuk s elrendeltük, hogy az összes, bármily néven nevezendő egyházi javak, – kivéve amiket az iskolák fentartására rendeltünk, – ... a világiak kezéből... azonnal és ténylegesen visszafoglaltassanak, s akiké e

¹⁾ *Kovachich*; i. m. I. 260.

²⁾ *Kovachich*; i. m. I. 261.

³⁾ »Ein Heimfallsrecht bez. des Vermögens kirchl. institute, welche auch kanonisch nicht mehr existiren, könnte der Staat nur dann für sich beanspruchen, wenn solches Gut wirklich herrenlos geworden wäre.« *Scherer*: i. m. 280. 1.

javadalmak voltak,... azoknak visszaadassanak.« Később pedig így folytatja: »A szerzetesek és az apácák javai pedig, ha az illető kolostorok üresen állnak, vagy elpusztultak, ugyanazon rend fenmaradt szerzeteseinek és apácáinak adassanak át.« Ha pedig az egész rend kihalt volna, még akkor sem száll a vagyona a királyra, hanem a püspök rendelkezése alá kerül.¹⁾

Azok a törvények, amelyek az elpusztult egyházak vagyonának egy részét iskolák fentartására s alapítására rendelik (mint pl. az 1548: XII., 1550: XIX., 1560: XIX. 7. és 15. §-a), azok sem szüntették meg e javak egyházi jellegét. Ezek u. i. kivétel nélkül a kath. hit megszilárdításának szükségességét hirdetik, tehát kath. iskolák felállítását követelik.

1701-ben, a törökök kiűzése után I. Lipót király elrendeli, hogy a fiskus kezére került összes egyházi javakat az egyháznak adják vissza.²⁾

Szintén érdekes világitást vet alkotmányos életünknek arra a felfogására, amely az elpusztult egyházakat is még valamiképp továbbélő jogiszemélyeknek tartotta, az 1715: LXXIII. t.-c. Ennek rendelkezései szerint u. i. a jezsuiták az országgyűlésen a karok s ren-

¹⁾ *Batthyán*: i. m. I. 650. s köv. *Péterfy*: i. m. II. 41.

²⁾ »*Omnia et singula bona iuraque Hungarico-ecclesiastica etiamnum prae fiscis nostri regii manibus existentia . . . ad manus eiusdem cleri Hungarici transferenda, actualiter extradenda, perpetuo possidenda, ac debite fructuanda resignentur*«. *Fejér*: *Codicillus* 295. 1. Aki pedig nem ért latinul, ne írjon ilyen tárgyról. Ha valaki megérti ezt a szöveget, elfogultságában sem írhatja, hogy a törökök kiűzése után »a visszafoglalt területek egy részére az egyház igényt tartva, azoknak kiadását követelte, azonban úgy a magyar, mint az udvari kamara is, valamint a király minden alkalommal a leghatározottabban hangsúlyozták, hogy e javak az államéi s így azokra az egyháziak igényt nem tarthatnak«. *Ágoston*: i. m. 31. 1. íme, a szubjektív óhaj mennyire el tudja homályosítani az objektív tényeket!

dek közt két hazai taggal együttesen képviselhetők azokat az elpusztult apátságokat és prépostságokat is, amelyeknek javai az ő tulajdonukba mentek át.

Ugyancsak törvényeink szelleméből következett, hogy mikor 1773-ban a jezsuiták rendjét feloszlatták, vagyonukat az állam nem foglalhatta le, hanem¹ a kath. tanúimányi alapot alkották belőle. így tehát úgy ez az alap, valamint a vallásalap, s az egyetemi alap, amelyek szintén egyházi vagyonból keletkeztek, csak kath. célokra volna felhasználható. A többi feloszlattott szerzetesrendek javait pedig 1782. szept. 1-én József császár az orthodox (azaz katolikus) vallás tiszta, sértetlen megőrzése és terjesztése végett az u. n. lelkészi pénztár (cassa parochorum) vagyonához csatolta.¹⁾

Ha pedig most végigtekintünk az alapító- és adományozó okleveleknek a három utolsó fejezetben felhozott – talán nem egyszer már unalmas – tanúskodásain, méltán kérdezhetjük, hogy az okleveleknek ily világos szavai után egyáltalában hogyan lehetett az egyháznak ideiglenes használatra átadott javakról fozszélni. »Azon okiratok, – írja Szepessy Mihály jogi véleményében, – melyekkel Szent István, Szent László, Kálmán, II. Géza és egyéb királyok az érsekségeket, apátságokat és prépostságokat alapították és javadal-maszták, bármely formában adattak is ki, s bármely ki-fejezéssel legyenek is szerkesztve, sőt, ha azokban, te-

¹⁾ A cassa parochorum a lelkészségek javára III. Ferdinánd, I. Lipót és III. Károly által alapított s növelt pénzalap volt, amelyből aztán a vallásalap alakúit ki. József császár emiített rendelkezése önkényes volt ugyan, de az egyház hallgaton jóváhagyta, részint mert főkegyúri jogára hivatkozva vitte azt végbe, részint pedig mert e javak új rendeltetésükben is megfeleltek az adományozók intencióinak: a kath. vallás előmozdításának.

kintve hogy az alapítvány az ajándékozásnak szintén egyik neme, a javadalomra szánt birtokra nézve a *damns, donamus, conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter possidendum* záradék bennük foglaltatik, – mégsem szorosán jogilag vett donatiók.« Íme, az oklevelek tanúskodó súlya alól így igyekeznek kibújni, pedig azok világosan örökös, teljes tulajdonról beszélnek. Természetesen könnyű azt állítani, hogy ezeket a nyílt, világos szavakat nem úgy kell érteni, amint írva vannak; de döntse el, aki tudja, mi nagyobb ebben az állításban: a bennerejlő ellenmondás-e, vagy szerzőjének elfogultsága a kath. egyház jogaival szemben.

HARMADIK FEJEZET.

***Az egyházi vagyon sérthetlensége
törvényeinkben.***

A szállásbirtok fogalma. – Kézai krónikája s a Képes Krónika mit mond róla? – Az egyház a descensus hatályával kapta vagyonát. – Javait oly joggal bírja, mint a világi főurak. – A Tripartitum tanúskodása. – Szent István törvényei. – Szepessy Mihály tévedése. – Analógia az angol jogból. – Szent László törvényei. – Sem az adományozók, sem a főpapok nem nyúlhattak az egyházi vagyonhoz. – Kálmán király törvényei. – A későbbi korok törvényei. – Királyaink, mint az egyházi javak védői. – A koronázási eskü ígérete. – Az 1848: XX. te 2. és 3. §-ának értelme.

Ha összefoglaljuk a megelőző fejezet érveit s elfogultság nélkül értékeljük azokat, lehetetlen kitérnünk egy végkövetkeztetés elől: Tényleg, az egyházi javak adományozói azt akarták, hogy azokat örökre az egyház bírja teljes tulajdonjoggal. Ez az adományozóknak határozott, félreismerhetetlen akarata.

Erre a következtetésre jutunk mi is, akiket pedig! századok választanak el attól a kortól, amelyben az adományok történtek. Mennyivel élénkebben kellett élni ennek a meggyőződésnek azok kikében, akik abban az időben éltek, akik annak a kornak gyermekei, törvényhozói voltak! És valóban itt állanak előttünk minden korból a magyar törvények, amelyek legfényesebb igazolásai az előbbi fejezetben bizonyított tételünk igazságának; itt vannak minden időből a törvények, mint az illető korok felfogásának legilletékesebb kifejezői s megőrzői. Érdemes lesz bővebben beléjük tekinteni,

beszélnek-e ezek nyíltan, félreérthetetlenül az egyházi vagyon sérthetlenségéről, vagy talán annak az állításnak van igaza, melynek értelmében »a katolikus egyházak kezében levő vagyon a magyar törvények szerint kétségtelen s elidegeníthetetlen tulajdona a magyar államnak«¹⁾)

Az előbbieken láttuk, hogy az egyházi vagyon alapját a királyok s nemesek által juttatott adományok alkotják. Összes idevágó törvényeinkből, egész alkotmányos életünk szelleméből az tűnik ki, hogy arra a birtokra, amit az egyház egyszer megkapott, eltörülhetetlenül rányomódott az egyházi jelleg. Forduljon elő bármilyen eset, még ha megsemmisül is az illető partikuláris egyház, a javak örökre az egyház kezében hagyandók. Vagyis más szóval a magyar alkotmányos élet egyik sarktétele az, hogy ezeket az adományokat a magyar kath. egyház teljes joggal szerezte meg, és époly sérthetetlenül bírja, mintha az első foglalás, a honfoglalás után történt osztozkodásnál a descensus erejével kapta volna.

A magyar alkotmányos életnek ez a speciális fel fogása oka annak, hogy a csak használatra kapott egyházi vagyonról szóló, külföldi jogi művekből átvett theoria tökéletes csődöt mond, mihelyt a magyar viszonyokra alkalmazzuk.

Nem célunk itt az idegen jogi szerzők által alapú vett római, frank és germán feudális viszonyok ismertetésébe bocsátkozni, amelyek keretében lehet történeti igazság alapján beszélni az »ager publicus«-ból csak haszonélvezetre adott egyházi javakról. Ezt különben kezdetben már említettük is, mikor rámutattunk

¹⁾ *Ágoston*: i. m. 50. 1.

arra, hogy a nyugati fejedelmek miért vindikáltak maguknak annyi jogot az egyház ügyeibe való beleszóláshoz. Azért t. i., mert azokban az országokban, mint minden világi ember, úgy az egyház is kezdetben csak haszonélvezetre kapta a földterületet és csak a hűbéri intézmény megszűntével jutott azoknak teljes, örökös tulajdonához.¹⁾

Ez mind igaz a külföldre nézve.

A magyar viszonyok azonban homlokegyenest ellenkeznek a külföldiekkel. Ha tehát ennek ellenére is a magyar viszonyokra akarják alkalmazni ezt az elméletet akkor, amikor a magyar államnak kezdetben »ager publicus«-a sem volt; akkor, amikor a nyugati feudális rendszer első királyaink alatt nálunk teljesen ismeretlen volt, s legelső szele is csak Nagy Lajos idejében érte hazánkat, de szilárd talajra lelni itt sohasem tudott; akkor, amikor az eddigiek után világosan áll előttünk, honnan eredt az egyházi vagyon és milyen joga bírja azt az egyház, – mindezek után is a külföldi szisztémát ráerőszakolni a magyar viszonyokra, ez bizony szelíd szóval élve: jogtörténeti analfabétaság; és ha megfontoljuk, hogy mindez csak a szekularizáció jogosságának bebizonyíthatósága kedvéért történik, bátran mondhatjuk, hogy egyúttal a tudománnyal űzött visszaélés is.

Ezzel szemben kétszeresen fontos, hogy rámutassunk törvényeinkre, amelyek az egyházi javakat mindig olyan sérthetetleneknek tartották, mintha az egyház a szállásjog erejével nyerte volna azokat.

¹⁾ H frank állapotokat l. *Mattes*: Einwirkungsrechte der Staatsgewalt auf das Kirchenvermögen. Tübinger Quartalschr. 1845. 245-258. 1.

De mit is értenek törvényeink a szállásbirtok alatt?

Kézai krónikájában a köv. hely olvasható: »Isti quidem capitanei loca descensumque, ut superius est dictum, sibi eligerunt, similiter et generationes aliae, ubi eis piacuit eligentes.«

A Képeskrónika hasonlóképpen ír: »Aliae verő generationes, quae genere sunt istis pares et consimiles, acceperunt sibi locum et descensum ad eorum beneplacitum.«

A »descensus« szó eredete itten keresendő.

A szállásbirtok tehát olyan birtokot jelent, amelyet a honfoglalás után az egyes törzsek a megszállás által hatalmukba vettek.

Egész régi vagyonyogunk ezen az intézményen alapszik. Nálunk a szolgálatokért haszonélvezetre adott területek – a hűbérjogrendszer »beneficium«-ai – ismeretlenek. Természetesen; mert hiszen ismeretlen volt maga a feudális rendszer. Hanem igenis megvolt a teljes, örök tulajdonjogot adó szállásbirtok (Weilergut), amelynek birtokába csak foglalás által lehetett jutni. Ennek felelt meg a római jogban a Patrimonium, a germán hűbéri rendszerben az allodium, haereditas, s a frank terra Salica. A descensus jogával felruházott birtok tehát tulajdonképpen zsinórmértéke, megtestesítője, pregnáns kifejezője akar lenni a teljes, örök tulajdonjognak. Okleveleink ilyen kifejezései tehát, mint: »ut descensum haereditarium«,¹⁾ »ácsi ipsorum descensualis fuisset a tempore S. Stephani«,²⁾ »more nobilium titulum sessionis«³⁾ stb., semmi egyebet nem je-

¹⁾ *Fejér*: i. m. IV./11. 11.

²⁾ *Wenzel*: i. m. VIII. 336.

³⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 212.

lentenek, mint a tökéletes tulajdonjog kétségen kívül helyezését.

Az oklevelek idézett legkülönbözőbb kifejezései alapján Güntherrel együtt joggal állíthatjuk, hogy királyaink a descensus erejével adományozták e javakat az egyházaknak,¹⁾ csakúgy, mintha azok maguk is résztvettek volna a honfoglalás fegyveres tényében, s az azt követő osztozkodásban. »Történelmi szempontból bizonyos, – írja Balics, – hogy a magyar egyház alapítója, Szent István király, valamint egyáltalán bárkinek tett adományait, úgy az egyháznak adott javakat is szállás-örökjoggal, elévülhetetlenül engedte át.«²⁾ És egy másik írónk ugyanezt tanítja, mikor azt írja, hogy a Szent István által az egyházaknak adott javak »nemcsak névleg, hanem jogilag is« egyet értek a nemesi szállásbirtokokkal.³⁾ Ugyanez a nézete Timonnak is.⁴⁾

Ha tehát az egyházi javak úgy tekintendők, mintha azokat az egyház megszállás által szerezte volna, akkor az egyház tulajdonjoga legalább oly szent és sérthetetlen, mint a nemesek tulajdonjoga birtokaik fölött, akiknek legnagyobb része szintén nem tudná visszavezetni jogát ősi foglalásra, hanem csak királyi adományra. Ha tehát az ajándék által szerzett javak fölött az egyháznak tökéletes tulajdonjogát nem akarjuk elismerni, egészen bizo-

¹⁾ »Die Donationen, welche von den ersten Königen stammten, wurden ebenfalls mit der Rechtsgeltung des Descensus verliehen. *Günther*: i. m. 1901. évf. 70. 1.

²⁾ Balics: i. m. I. 392.

³⁾ »Bona per S. Stephanum collata ecclesiis neque solo tantum nomine, sed etiam bonitate iuris primorum, verorum et naturalium nobilium terris aequabantur descensualibus. Haec itaque Ulis perpetua esse voluit.« *Bartal*: Comment, ad hist. Status Iurisque publ. Hung. III. 76. 1.

⁴⁾ *Timon*: i. m. 337., 340. 1.

nyos, hogy a világi birtokosok vagyonát sem fogjuk megmenthetni hasonló sorstól. A világi főurak, nemesek tulajdonjogát kétségbevonni nem igen szokták. Pedig hogy az egyház joga vagyonához époly erős és sértethetetlen, mint akármelyik világi birtokosé, kitűnik a Tripartitumnak három helyéből is, amelyek a világi nemesek s az egyháziak birtokjoga közt a legteljesebb egyenlőséget hirdetik;¹⁾ amelyek tanúskodnak arról, hogy nemesek és egyháziak ugyanazon az úton, királyi adományozás által jutottak a vagyonhoz,²⁾ még pedig »örökös alamizsna«, »örökös örökség« gyanánt, ugyanaból a forrásból, a király javaiból.³⁾

A magyar kath. egyház tulajdonjogának megingatása tehát nemcsak beleütközik a magyar jogrendszer határozott felfogásába, hanem egyenesen meggyöngítené minden magántulajdon biztonságát is; mert hiszen az örökös, sérthetetlen tulajdonjogot világosabban már nem lehet kifejezni, mint azt a magyar törvényekben találjuk. Már Pázmány éles elméje felhívta erre a körülményre a figyelmet, hogy vigyázzanak a világi urak, mert ha a törvényileg biztosított »ugyanazon szabad-

¹⁾ »Quamvis personae spirituales personis saecularibus digniores habeantur, tamen omnes domini praelati et ecclesiarum rectores ac barones et ceteri magnates atque nobiles et proceres regni huius Hungáriáé ratione nobilitatis et bonorum temporalium una eademque libertatis, exemptionis et immunitatis praerogativa gaudeant.« Trip. I. 2. §. 1. Id. kiad. 54.1.

²⁾ »Omnes domini praelati, barones, magnates nobilesque universa iura possessionaria ex donationibus serenissimorum dominorum regum Hungáriáé habent.« Trip. I. 13. Id. kiad. 74. 1.

³⁾ »Multi divi serenissimique reges Hungáriáé . . . plurimas terras a castris regalibus, séquestrantes tum monasteriis et ecclesiis in perpetuam eleemosynam, tum vero servientibus ipsorum (quos iam nobiles appellamus) exigentibus eorundem servitiis in perpetuam haereditatem contulerunt.« Trip. I. 84. §. 1. Id. kiad. 162. 1.

ság, kiváltság és előnyök» (Trip. I. 2. §. 1.) ellenére is el lehet venni az egyháziak vagyonát, miért ne lehetne a világiakét is!¹⁾)

Különben is világos dolog, hogy ha a királyok csak haszonélvezetre adták volna az egyháznak a vagyont, szorult anyagi helyzetükben már nem egyszer visszavették volna. Hanem az egyház sérthetetlen tulajdonjogta ezen javak fölött annyira kétségen kívül állott, hogy királyaink a legnagyobb szükség idején sem nyúltak hozzájuk az egyház fejének beleegyezése nélkül, vagy ha haragtól és pártszenvedélytől vezetette ezt néha mégis megtették, lecsillapulva bűnbánólag hozták helyre hibájukat.

Nézzük most már nevezetesebb törvényeinket, amelyek az egyházi vagyonnak sérthetlenségét mindig hirdették és biztosították.

Egész alkotmányos életünk felfogását az egyházi vagyon sérthetlenségéről legjobban kifejezi a legelső törvény, amelyik e tárgyról rendelkezik és ami – érdemes külön hangsúlyozni – egyúttal legrégebbi törvényünk is. Ez Szent István első törvénykönyvének I. §-a, amelyet szórói-szóra a 847-i mainzi zsinat határozataiból vett át.

Szól pedig ez a törvény a következőképen: »Aki göggyében felfuvalkodva az Isten házát megveti, és az Istennek szentelt s az Isten dicsőségére a királyi sérthetlenség védelme alá helyezett javakkal (possessio-

¹⁾ »Leges nostrae non uno loco tradunt unam eandemque libertatem, exemptionem, praerogativam habere praelatos, barones ac nobiles universos. Si igitur salva hac libertate adimi ecclesiasticis sua bona possunt, quidni pari ratione adimi et saecularibus dominis possint?« *Pázmány*: i. m. 28. 1.

nes) tiszteletlenül bánik, vagy azokat megsérteni mérészei, ... kiközösíttessék.«¹⁾)

Szent királyunk tehát nem elégedett meg azokkal a szentesítésekkel, amikkel az egyháznak tett adományait ellátta, hanem törvénykönyvének mindjárt legelső paragrafusában az egyházi vagyont vette védelmébe. Hogy pedig szavának különös nyomatéka legyen, mindjárt ezen törvénye után kijelenti, hogy az egyházi javak »éppúgy a király védelme alatt állanak, akár csak a saját tulajdon javai, sőt azokra még jobban vigyáz, mert minél magasabban áll Isten az ember felett, az Isten ügye annál előbbrevaló a halandók vagyonánál.«²⁾)

Első királyunknak egyik további törvénye (II. 35.) sérthetlenség tekintetében az egyházi javakat az ispánságok birtokaival állítja egy sorba, midőn kimondja, hogy »míg él, mindenki rendelkezhetik saját vagyonával és a király ajándékával, kivéve azt, ami a püspökséghez és ispánsághoz tartozik.«³⁾)

Ebből a legutóbbi törvényből azonban, – mint ezt külön is hangsúlyozni kell, – korántsem lehet azt a következtetést levonni, hogy tehát az egyházi vagyonnal a király rendelkezik, vagy pedig, hogy az egyházi főméltóságok halála után az egyházak vagyona a királyra devolválnának. Kizárja a törvény illetően értelemzését a feudalizmus teljes ismeretlen volta a magyar földön. Ellenkezőleg, ebben a törvényben az egyház vagyoni jogának a főurak hatalmaskodó túlkapásai ellen támadó hathatós védelmezőjét lehet fölfedeznünk már abban az időben, amikor nyu-

¹⁾ *Batthyán:* i. m. II. 56. *Endlicher:* i. m. 311. *Péterfy:* i. m. I. 6. *Wenzel:* i. m. I. 4. *Závodszky:* i. m. 15.

²⁾ U. o.

³⁾ *Batthyán:* i. m. II. 65. *Endlicher:* i. m. 321. *Závodszky:* i. m. 46.

gáton még a feudális szisztémában az egyház tulajdona bármikor támadásnak lehetett kitéve. Maga az a tény tehát, hogy törvényeink más helyen is teljesen egyenrangúnak említik az egyházi és a megyei birtokokat, ma is erős tiltakozásul szolgálhat az egyházi javak erőszakos elvétele ellen.

Hogy különben az egyházi vagyont a király soha nem örökölhette, vagyis az nem devolválódhatott reá, a dolog természetén kívül, – hiszen a tulajdonos, az egyház, soha meg nem hal, – pozitív törvényekből is világosan következik.

A Hármaskönyv u. i., ahol az aviticitásról beszél, amely törvény értelmében minden utód nélkül elhalt nemeknek a király az örököse, mindjárt hozzáteszi, hogy ez az egyházi méltóságokra csak annyiban áll, hogy azokat a király adományozza új tulajdonosaiknak. Hogy ez ugyan nem jelent örökséget a király számára, az bizonyos; értelme azonban mégis megvolt e törvénynek is, még pedig annyiban, hogy jó vedelmül szolgált a halálozás után egy ideig gazdátlaná vált egyházi javak elprédálása ellen.

Az egyházi vagyon devolválódása ellen szól az a körülmény is, hogy a holtkézi törvényeket egyenesen ezzel az indokolással hozták: »cum haerede suorum nunquam deficiunt, ad fiscum regium nullo unquam tempore devolvuntur« (1542: XXXII.). Az 1715: XXV. szerint is csak ha teljesen kihal a család, akkor lesz a fiskus az örökös (universalis omnium in semine deficiuntium lege definitus successor).

Nem érthető tehát, hogy Szepessy Mihály, a magyar királyi kincstári jogügyek egykori igazgatója, a vallás-, tanúimányi- és egyetemi alapok jogi természetéről beadott véleményében mily címen állíthatta, hogy

a magyar királynak joga van a »Hármaskönyv I. R. 10. cím 3. §-ának alapján, mint valamennyi katolikus főpapoknak és egyházi "férfiaknak valóságos és törvényes örököse a főpapok ingó vagyonában örökösödni.«¹⁾

Tévedése onnan magyarázható, hogy Szepessy az egyházi vagyonról tárgyalva, elfelejtett különbséget tenni a donatio és a collatio között. Az előbbi a királyoknak vagy egyéb adományozóknak azt a tényét jelenti, amellyel egy most alapított, vagy már meglévő egyháznak bizonyos javakat ajándékoznak; míg a collatio nem más, mint a már meglévő egyházi javadalom birtoklási jogának valamely egyházi személyre történő ruházása. Már most amily kétségtelen tény, hogy az adománylevelek világos kifejezései szerint az adományozók a donatióban maguknak semmiféle jogot fel nem tartottak az egyháznak adott javakra nézve, hanem örök időkre juttatták azokat az egyháznak, époly világos az is, hogy a collatio nem örökös, hanem csak az illető egyházi személy haláláig van érvényben, nem ad tulajdonjogot, csak a használat jogát. A javadalmas halála után csak a collatio joga kerül ismét a király kezébe, de nem új donatióé.

Hogy ez az igazi értelme a Trip, említett helyének, mutatja – a jegyzetben idézett szöveg világos értelmén kívül²⁾ – minden idők joggyakorlata is, amely királyra szálló egyházi javakat sohasem ismer; annyira nem, hogy ha királyaink a már elpusztult egyházak ja-

¹⁾ *Városy*: i. m. 13. 1.

²⁾ »Praeterea cunctorum quoque dominorum praelatorum et virorum ecclesiasticorum princeps ipse noster verus pariter et legitimus successor est; non quantum ad bonorum et iurium possessionariorum ab ecclesia ablationem et sequestrationem, sed quantum alteri ad gubemandum cum ecclesia collationem.«
Trip. I. 10. §. 3. Id. kiad. 68. 1.

vainak más egyházi célokra való fordításáról rendelkeztek is (máshová nem volt szabad fordítaniuk!), még azt is legfőbb kegyúri jogukra való hivatkozással cselekedtek.

Minthogy tehát az egyház – mint birtokos – soha ki nem hal, a Trip, említett helye csak azt akarja jelezni, hogy a széküresedés ideje alatt a király volt az egyházi javak törvényes oltalmazója, egész azon ideig, míg az új utód ki nincs nevezve. Megerősíti ezen felfogásunkat Angolország alkotmányos életéből – amely sok pontban egyezik a mienkkel – merített analógia is. Angliában u. i. tökéletesen ezt a felfogást találjuk elfogadottnak. »The law has vested this custody in the Sovereign – írja Stephens (Commentaries on the laws of England, II. 530.) – because as the successor is not known, the lands and possessions of the see would be liable to spril and devastation, if no one had a property therein. Therefore the law has given to the Sovereign not the temporalities themselves,¹⁾ but their custody till such time as a successor is appointed.«²⁾

E kitérés után folytassuk a Szent István utáni törvények vizsgálatát.

A Szent Istvánt követő törvényhozásban már egyre határozottabb alakot ölt az egyházi vagyon sérthetlensége.

¹⁾ Szinte a Trip, idézett szavainak fordítása: »non quantum ad bonorum ab ecclesia ablationem . . .« stb.

²⁾ Id. *Günther*: i. m. 1901. évf. 79. 1. Magyarul: »A törvény azért ruházta az uralkodóra a védelmet, mert, az utód ismeretlen lévén, a föld és egyéb birtokok pusztításnak lehetek volna kitéve, ha senkinek sincs fölöttük tulajdonjoguk. Ezért tehát a törvény rá ruházta az uralkodóra nem ugyan magukat a javakat, hanem azok őrzését, míg utód nincs ki nevezve.«

Szent László első törvénykönyvének (az 1092-i szabolcsi zsinat határozatai) 23. fejezete kimondja, hogy az egyháznak adott javakat soha semmiféle okból visszavenni nem lehet. »Aki javait, vagy földjeit valamelyik egyháznak adta, – így szól a törvény, – semmiféle okból visszavenni és másnak adni ne merje.«¹⁾

Érdemes már e törvénytől külön felhívni a figyelmet arra, hogy törvényeink nemcsak idegen kezek beavatkozásától óvták az egyházi vagyont, hanem maguk az adományozók utódai sem vehették vissza ezeket a javakat. Ezt a sajátosságot már Pázmány érvül használta fel, mikor így írt: »Amit az egyháziak bírnak, részben a királyoktól nyerték ajándékba, részben a többi hívektől. Ámde törvényeink úgy rendelkeznek, hogy a királyok az egyszer megtett ajándékozást jogosan többé meg nem semmisíthetik. A többi hívekről pedig azt teszik hozzá, hogy aki földjeit az egyháznak adta, semmiféle okból visszavenni ne merje. Ha már most azokat is, akik az egyházakat dotálták, törvény tiltja el az egyszer adott ajándék elvételétől, mennyivel inkább azokat, akiknek kevesebb közük van ezekhez a javakhoz.«²⁾

Szent László ugyanazon törvénykönyvének következő, 24. fejezete elrendeli, hogy minden elidegenített egyházi vagyont, még ha az nem világi kézen volna is. hanem más egyházak birtokában, adjanak vissza.³⁾

Ezzel a törvénnyel kapcsolatban érdekes rámutatni arra a jellemző körülményre, hogy az egyházi javakat akkor is vissza kellett adni, ha azok más egyház

¹⁾ Péterfy: i. m. I. 28. Závodszy: i. m. 74.

²⁾ Pázmány: i. m. 28. 1.

³⁾ »Res ecclesiarum ubicunque inveniantur, sive apud ecclesias alias, ad priorem ecclesiam suam redeant.« Péterfy: i. m. 1.28

kezére kerültek. Ezt rendeli el I. Ferdinánd is 1560-ban, midőn úgy intézkedik, hogy a törökök es hitújítók által okozott zavarban gazdátlaná vált egyházi javakat ideiglenesen a főpapok kezeljék. »Hogyha pedig idővel Isten kegyelméből magyar hazánkba újra visszatér a nyugalom – írja a király – sa jelen veszélyes és gyászos helyzetből nyugodtabb s csendesebb állapotba jut, az ilyen javakat s egyházi jövedelmeket az illető főpapok, kiknek kezén azidőben az említett javak lesznek, minden késlekedés, halasztgatás és jogi eljárás nélkül egyszerűen és tényleg adják vissza azoknak az egyházaknak, amelyeket e javak az alapítványok értelmében megilletnek.«¹⁾

Törvényeink ezen korrekt felfogása mellett aztán – hogy t. i. egyik egyház vagyonát nemhogy világiak, de a másik egyház által sem engedték elfoglalni, – érthetőek azok a rendelkezések is, melyek az egyház javait magának az illető egyház püspökének esetleges gondatlansága vagy tékozlása ellen is megvédeni voltak hivatva.

A magyar törvények u. i. nemcsak azt tiltották meg, hogy világi urak önkénykedjenek az egyházi javakkal, hanem maguknak a püspököknek sem állott hatalmukban a birtokokat elpocsékolni. Bárhol találták is meg az egyházi javakat, mégha mindjárt más egyházaknál is, vissza kellett adni előbbi birtokosának s jogos tulajdonosának. Hiszen ezen javak az illető egyházak tulajdonaiul tekintettek, amiknek a püspökök csak haszonélvezői.²⁾

¹⁾ *Batthyán*: i. m. 1.631. *Fejér*: *Codicillus*. 83. *Péterfy*: i. m. II. 42.

²⁾ Teljesen összhangban az egyházjog tételével: »Nulla ratio permittit, ut quod pro communi utilitate datum esse cognoscitur, propriis cuiusquam usibus applicetur.« c. 3. X. (III. 5.)

Erre a figyelmet érdemlő körülményre egyszer már utaltunk, rámutatva egyes alapítók kifejezett akaratára, amely a püspököknek is megtiltotta az egyházi javak elidegenítését. Most még csak pár újabb adattal fogjuk állításunkat megerősíteni.

Érdekes pl. az 1092-ben Szent László alatt tartott szabolcsi zsinatnak, – amelynek határozatai alkotják Szent László I. törvénykönyvét, – 7. fejezete, amelyik háromszoros kártérítésre kötelezi a papokat, 'ha alattuk az egyház vagyona veszendőbe ment.¹⁾ A Kálmán alatt tartott esztergomi zsinatok közül az első kétszeres kártérítést követel az eltékozolt egyházi javakért.²⁾

Ugyancsak ennek a felfogásnak eredményei a már említett törvények, amelyek a püspökök végrendelkezését érvénytelennek tartják, ha abban az egyház kellő tekintetben nem részesült. Az 1279-ben Kun László alatt tartott budai nemzeti zsinat 30. fejezete megtiltja az egyház előljáróinak (ecclesiarum rectores) bármilyen ingatlan egyházi vagyon eladományozását.³⁾ Az 1567: XXXI. te. pedig még a főpapok által történő elzálogosítás ellen is tiltakozik.⁴⁾ Ha megfontoljuk, hogy ezeknek a zsinatoknak nemcsak egyházi jelentőségük volt, hanem határozataik állami törvény erejével bírtak, akkor fog csak világosan állani előttünk az egyház va-

¹⁾ »Si quis presbyterorum res ecclesiae ad propria loca duxerit, et ibi vendiderit, vei per incuriam suam perdiderit, tripliciter ecclesiae restituât.« *Batthyán*: i. m. II. 96. *Endlicher*: i. m. 327. *Závodszy*: i. m. 62.

²⁾ »Si quis eorum, qui ecclesiis praesunt, res earum dissipaverit, duplo restituât.« *Endlicher*: i. m. 352. Ha nem volt miből jóvá tenni a tékozlást, le kellett tenni az illetőt méltóságáról.

³⁾ *Péterfy*: i. m. I. 113.

⁴⁾ *Kovachich*: i. m. I. 245.

gyonának az az abszolút sérthetlensége, amely a magyar törvényhozók felfogásából soha egy percre ki nem vezett, s amely felfogás nemcsak az illetéktelen világi hatalom beavatkozásától, hanem az egyházi személyek tékozlásától is megvédte az egyház javait. Aminthogy arra is találunk eseteket, hogy királyaink a fönti törvények alapján megsemmisítették azokat az adományokat, amiket meggondolatlan főpapok az egyház javaiból jogtalanul tettek.¹⁾

Harmadik törvényhozó királyunknak, K á l m á n n a k t ö r v é n y e i közül (Alberik kompilációja a tarcali gyűlésről) az első szintén az egyházi javak sértetlenségét biztosítja következő szavakkal: »Tetszett a királynak s a közös gyülekezetnek úgy határozni, hogy a kolostoroknak vagy egyházaknak boldog István által juttatott bármiféle ajándék bántatlanul maradjon.«²⁾ Ugyancsak Kálmán király úgy intézkedik, hogy a világiak elvesztik birtokaikat, ha azoknak régi telepesei, kik 'másutt földet nem kaptak, visszatérnek. De ha földjeiket monostorok, vagy egyházak kapták meg, azt többé vissza nem kaphatják. (Si tamen terra eorum data est monasteriis vei ecclesiis, inviolabiliter ita permaneat.)³⁾

Legrégibb fenmaradt törvényeink ettől a három

¹⁾ így pl. Mária királyné 1393-ban az ország kiválóságainak egyhangú helyeslése mellett (matúra deliberatione una cum praelatis et baronibus regni nostra praehabita) érvénytelennek jelenti ki mindazt az ajándékozást, eladást, amit néhány tihanyi apát – »Dei timoré postposito« – tett az apátság javaiból. *Fejér*: i. m. X./II. 92.

²⁾ *Endlicher*: i. m. 361. *Péterfy*: i. m. I. 42. *Závodszyk*: i. m. 83. Ezekre a zsinatokra nézve, mint a tarczali is volt, 1. *Karácson Imre*: A XI. és XII. századbéli magyarországi zsinatok és azoknak viszonya a külföldi zsinatokhoz. Győr. 1888.

³⁾ *Decr. Col.* 1, 19. V. ö. *Religio.* 1913. 277. 1.

királytól származnak és mind a háromnak törvényhozásából világosan áll előttünk a legelső magyar törvényhozók felfogása az egyházi javak sérthetetlen jellegeről.

A későbbi korok nézete pedig megegyező az előbbiével. A századok folyamán lépten-nyomon találkozunk a nemesekből s főpapokból álló országgyűlések hasonló határozataival és pedig annál gyakrabban, minél többször fordult elő, hogy a királyok elődjeiknek s az egész országnak felfogását az egyházi javak sérthetlenségéről figyelmen kívül hagyták.

Minthogy az ilyen jogsértésekről alább még bővebben is lesz szó, most csak azok közül a minden korban fellelhető törvények közül akarunk néhányat felemlíteni, amelyekben az egész ország tiltakozott úgy egyes főurak, mint a királyok által az egyházi vagyon ellen elkövetett önkénykedések ellen s azokat jogtalan túlkapasoknak bélyegezte. E törvények szakadatlan láncolatán végigtekintve mindenben igazat kell adnunk Apponyi Albert grófnak, aki a vallásalap jogi természetéről a magyar képviselőháznak tett jelentésében nyíltan hirdeti, hogy »egyházi vagyont egyházi rendeltetésétől elvonni a hazai jognak számtalan törvény által megszentesült egyik alapelve szerint nem lehet.«¹⁾ Ebből a számtalan törvényből felemlítjük a következőket: 1298: XXVI., XXVII.; 1435: XXI.; 1439: XXL; 1498: LV.; 1536: XIII.; 1537: XIX.; 1542: III., XI., XIII.; 1548: VIII., XII.; 1550: XV11., XIX.; 1560: XIX.; 1791: XXIII., XXVI.

Nem lehet ugyan tagadni, hogy sokszor csak írott

¹⁾ *Gr. Apponyi A. és Apathy I.: A magyarországi kath. vallási és tanulmányi alapok és alapítványok jogi természete. Budapest. 1883. 55. 1.*

malaszt maradt a törvény, és királyaink megszegték azokat. De épen az a körülmény, hogy a nemzet vezetői soha sem hagyták szó nélkül e törvénysértéseket, hanem minden eset után tiltakoztak ellenük, legvilágosabb tanúbizonysága a nemzet állandó meggyőződésének, hogy amit egyszer egyházi célokra adtak, többé azt soha visszavenni nem lehet. Mint azt 1560-ban I. Ferdinánd is írja: »Ne bona ipsa ecclesiastica semel Deo et eius cultui consecrata in usus prophanos convertantur.«¹⁾

Ez az axióma annyira köztudatba ment, hogy a Tripartitum szerint az egyház még abban az esetben sem vesztette el birtokait, amely minden más világi tulajdonosra nézve birtokvesztéssel járt: amikor t. i. valamelyik javadalmas egyházi férfiú nagyobb kihágást követett el.²⁾ Az 1440: II. t.-c. ezt explicite kimondja még a hűtlenség esetére is.³⁾ Teljesen helyes felfogás. Mert az egyházi férfiak csak élvezői, s nem tulajdonosai e javaknak, amelyeknek még a fölös jövedelmét sem tarthatják meg maguknak, hanem »ad pias causas« kötelesek fordítani úgy a kánonjog (can. apóst. 37; c. 16. D. 86; c. 22. C. 12. qu. 1.; conc. Trid, sess. XXV. cap. 1.), mint hazai jogunk szerint (Szent István tvkv.-e II. 35; Szent László tvkv.-e I. 8; 1498: L.; 1548: VI., 1550: XII., XIII., XIX., XX.; 1567: XXXI.; 1715: LX.; 1723: LXXI.).

¹⁾ *Batthyán*: i. m. I. 630. *Fejér*: Codicillus 82. *Péterfy*: i. m. II. 41.

²⁾ A Tripartitumnak ez a része (II. 51. § 1.) így szól: »Bona et iura possessionaria ecclesiarura nemo praelatorum, aut abbatum, vei praepositorum, seu etiam aliarum personarum ecclesiasticarum propter suos excessus amittere et ab ipsa ecclesia alienare potest.« Id. kiad. 316. 1.

³⁾ *Kovachich* · i. m. I. 257.

II. Endre figyelmen kívül hagyva az egyházi javak sérthetetlen jellegét, az esztergomi egyházat megfosztotta bizonyos birtoktól. Később azonban jobb belátásra jutván, visszaadja az elvett jószágokat ezzel az indokolással: »interrumpendo possessionem praedictam, tunicam inconsutilem ecclesiae dilaceraveramus.«¹⁾

IV. László alatt az 1279-ben tartott budai nemzeti zsinat (cap. 36. és 50.) az egyházi vagyon bármily elidegenítését megtiltja.²⁾ Az 1298: III. t.-c. az elvett egyházi javak teljes restitúcióját követeli. Az 1298: XVII. pedig kimondja, hogy ha a király az elfoglalt egyházi vagy nemesi javakat vissza nem adná, a kalocsai érsek által kiközösíttessék.³⁾

Hasonlóan visszaköveteli az elvett egyházi javakat (castra, castella, possessiones et portiones possessionariae, ac terrae, et alia iura ecclesiastica) az 1453: VII. t.-c. is.⁴⁾

1458-ban egy királyi zsinat tizenöt napot ír elő, amelyen belől az összes elfoglalt egyházi javakat vissza kell adni.⁵⁾

1466-ban Hunyadi János ad ki rendeletet, hogy az elfoglalt egyházi javakat a jogtalan bitorlók kezéből eredeti birtokosaik kezére visszaszerezze.⁶⁾

Az 1498: LV. t.-c. az ellen tiltakozik, hogy »a báró urak és egyéb világi urak az egyházi javakat maguk részére él ne foglalják, se azokba bármily módon be ne ártsák magukat.«⁷⁾

») *Fejér*: i. m. III/II. 310. *Knauz*: i. m. I. 287.

²⁾ *Péierfy*: i. m. I. 114-, 118.

³⁾ *Kovachich*: i. m. I. 249.

⁴⁾ *Kovachich*: i. m. I. 238.

⁵⁾ *Batthyán*: i. m. I. 494. *Kovachich*: u. o.

⁶⁾ *Batthyán*: i. m. III. 457.

⁷⁾ *Kovachich*: i. m. I. 248.

Az 1536: IX. t.-c. elrendeli, hogy a jogtalanul elfoglalt egyházi vagyon a legközelebbi Mátyás-napig visszaadassék.¹⁾

»Hogy az összes főpapok kötelességeiknek minden tekintetben eleget tehessenek, – írja az 1548: VIII. t.-c, – az összes, bármi néven nevezendő egyházi javakat, bárki kezén legyenek is, azonnal kiszabadítandóknak s a jogos tulajdonosok birtokába visszaadandóknak tartjuk.«²⁾

Ugyanezen indokolással követeli az 1550: XVII. t.-c az egyházi javak visszaállítását, még pedig semmi hímezés-hámozást meg nem tűrve (omnis querelas vei tergiversationis occasion« submota). Egyúttal pedig »Ő Királyi Fenségét alázattal kéri a Rendek és Karok, méltóztassék az egyházi javakat és jövedelmeket, amelyek még néhány magyar és külföldi világi úr birtokában vannak, kegyesen kiszabadítani.«³⁾ Az ugyanazon évi XX. t.-c. pedig a püspököknek köti lelkére, hogyi »a zavaros időkben egyházaiktól elrabolt javakat felkutatni, s akiknél feltalálják, minden eszközzel visszaszerzeni kötelességüknek tartásák, kiknek munkáját Ő Fensége is legyen kegyes királyi tekintélyével támogatni.«⁴⁾

Az 1557-i pozsonyi királyi zsinat az egyházi javak erőszakos elrablói ellen (violenti et indebiti occupatores) törvényes eljárást követel (iuris ordine procedi et bona huiusmodi iuridice repeti debent.)⁵⁾

¹⁾ »Generaliter bona universa ecclesiasticorum fidelium Suae Maiestatis indebite occupata, usque festum B. Mathiae Apostoli proxime venturum, Ulis, quibus sunt adempta, restituantur.« *Kovachich*: i. m. I. 250.

²⁾ *Kovachich*: i. m. I. 251.

³⁾ *Gr. Apponyi A. és Apathy I.*: I m. 106. 1.

⁴⁾ *Kovachich*: i. m. I. 461. Különben ugyanezt meghagyta már a főpapoknak az 1439: XXL, és az 1530: XX. te. is.

⁵⁾ *Batthyán* · i. m. I. 626. *Kovachich*: i. m. I. 250.

Az 1559: LI. t.-c. és 1588: XXXIX. t.-c. a király kegyes közbelépését és segítségét kéri. Az 1567: XXXI. t.-c. 9. §-a az elidegenített egyházi javaknak a Felség általi visszaszerzését rendeli.

Az 1630: XLVI. t.-c. az egyházi javak jogtalan bitorlóit a törvénybeidőzés fenyegetésével akarja restitúcióra rábírní.¹⁾

Az 1688.-Í pozsonyi diéta a 12. gravamenben alázattal kéri a királyt, ne tőrje, hogy a királyi kamara egyházi jövedelmeket profán célokra fordítson.²⁾

Hogy a törvények nem hiába bíztak a király támogatásában, mutatja több eset, amelyben királyaink a legnagyobb tekintéllyel lépnek fel, ha arra kerül a sor, hogy az egyházi vagyonnal szemben reájuk nehezedő védői tisztet kell betölteniök. így N. Lajos, mikor 1380-ban arról értesült, hogy a csanádi Szent Gellért kolostort bizonyos javaktól megfosztottak, rögtön rendeletet adott ki, mely szerint ezen elfoglalásokat »királyi hatalmunk teljességével érvénytelenítjük, megsemmisítjük, a legutolsóig visszavonjuk.«³⁾ 1439-ben Albert király, Imiután megtudta, hogy az esztergomi káptalan bizonyos javai az adományozó oklevél hiányzása miatt a király birtokába kerültek, azokat haladéktalanul visszaadta a káptalannak.⁴⁾ Ugyanez évből származik a királynak ezen ígérete: »Nem fogjuk megengedni, hogy az egyházi javakat világi személyek foglalják el.«⁵⁾

De maguk a királyok is sokszor ígérik és fogadják, hogy az egyház összes jogait tiszteletben fogják tartani. Erről szól már az 1291: I. t.-c. is: »Az egyhá-

¹⁾ *Kovachich*: i. m. I. 250.

²⁾ *Fejér*: *Codicillus* 270. 1.

³⁾ *Fejér*: i. m. IX./V. 373.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. IX. 289.

⁵⁾ *Kovachich*: i. m. I. 238.

zak összes jogait a birtokokra, adókra és egyebekre, miket az egyháznak a szent királyok, vagy más királyok, a mi elődeink, vagy az ország többi lakosai adtak, megőrizzük, s az egyháztól jogtalanul elfoglaltakat mind visszaadjuk.« Hasonló szavakkal ígéri ezt az 1439: I., 1458: II., 1490: II., 1492: I.

Később már esküvel ígérik királyaink, hogy az egyházat »a régi javakban, s a jóváhagyott szokásokban«, – »in antiquis bonis et approbatis consuetudinibus«, mint I. Ferdinánd esküje mondja 1527-ben,¹⁾ – megőrzik. I. Ferdinánd később is, 1560-ban hangoztatja, hogy »kötelességünknek ismerjük minden módon odahatni, hogy az egyszer Istennek s az ő kultuszának szentelt egyházi javak profán használatra ne fordíttassanak.«²⁾

Az 1790/1: XXIII. t.-c.-ben (melyet már fentebb idéztünk) megígéri a király, hogy az egyháznak úgy hagyja meg a vagyonát, amint az adományozók akarták. Ezeknek szándékával pedig már volt alkalmunk részletesen megismerkedni.

A fent említett esküt, mely szerint a királyok az egyházat s nemeseket régi jogaikban s vagyonukban megtartják, királyaink egész 1848-ig letették a koronázás alkalmával, s ez a részlet csak akkor maradt ki a koronázási esküből, mikor az ősiség rendszerének megszűntével megszűnt az utód nélkül kihalt nemesi családok birtokának a királyra történő devolúciója is. És még olyan uralkodó lelkében is élt az egyházi vagyon sérthetlenségének tudata, aki a legmesszebb menő önkényes rendeletekre hitte magát feljogosítva, aki az említett esküt sem tette le: II. József-

¹⁾ *Kovachich*: i. m. I. 163.

²⁾ *Fejér*: *Codicillus*, 81. 1. *Péterfy*: i. m. II. 40.

ben. 1781,-i rendeletét, amely a komtemplatív szerzetesrendeket eltörölte, azzal indokolta meg, hogy azok vagyonát »csak is a vallás gyarapítására s felebarátai javára« hasznosabban akarja fordítani.¹⁾

Érdemes még azt is megemlíteni, hogy a későbbi királyok adományleveleiben mit keresett volna ez a kifejezés: »salvo iure alieno, praesertim verō ecclesiarum Dei«, ha az egyházi vagyon nem lett volna szent és sérthetetlen!

Még csak pár szót arra az ellenvetésre, mely szerint a törvényeink által az egyház vagyonának nyújtott föltétlen védelem az 1848: XX. t.-c. 2. és 3. §-a által változást szenvedett volna.

A sokat emlegetett törvénycikk, amelyen a szekularizáció hívei is ügyesen lovagolnak, így szól: »2. §. A hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetre nézve különbség! nélkül tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg. 3. §. Minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek s ez elvnek részletes alkalmazásával a minisztérium az illető hitfelekezetek meghallgatásával a közelebbi törvényhozás elébe kimerítő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.«

Első tekintetre is világos, hogy az itt törvénybe foglalt egyenlőség alatt korántsem az egyházi vagyon commassatióját (valamennyi felekezettel való közösségtételét), vagy szekularizációját, hanem egyesegyedül az államjogi egyenlőséget kell értenünk; és korántsem azt a teljes vagyoni egyenlőséget, amit annyian szeretnének a sorok közül kiolvasni, mintha minden bevett vallásnak egyforma arányú vagyont akart volna a törvény juttatni.

¹⁾ Gr. Apponyi A. és Apathy I.: i. m. 24. 1.

Semmi más nem akart lenni ez a törvény, mint a bevett vallásfelekezetek közti teljes paritásnak biztosítása, hogy t. i. egyik felekezet semmiben se legyen a másiknak alávetve. Így akartak véget vetni azoknak a súrlódásoknak, amik a vegyesházasságokból folytak, továbbá annak az állapotnak, hogy a protestáns hívek és lelkészek több tekintetben a kath. papságnak alá voltak vetve, annak fizetésekkel is tartoztak. Hogy csak ez, és semmi más nem volt a törvény intenciója, mutatja annak tárgyalása is, amelynek folyamán a kath. főpapok közül többen (Scitovszky János pécsi püspök, Ocskay Antal kassai püspök, Fogarassy Mihály szkodari c. püspök) szót emeltek a t-cikknek esetleges szekularizációs tendenciája ellen, de maguk a liberális és protestáns főrendek siettek őket megnyugtani.¹⁾

Tudjuk továbbá azt is, hogy 1848-ban a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondott a magyar kath. papság.

De akkor teljes joggal kérdezhetjük: »Ha a dézsmáról való lemondást a haza oltárára letett áldozatként örök emlékezetre méltónak ünnepli az országgyűlés,²⁾ vájjon ugyanakkor azt az örök emlékezetre méltó áldozatot azzal akarta volna meghálálni, hogy mindjárt tervbeveszi az áldozatot nyújtó katolikus egyházirend teljes kifosztását?«³⁾

A törvény tehát csak azt az egyenlőséget akarta

¹⁾ L. bővebben *Dolenecz I.*: Egy törvény és az egyházi vagyon. Egyházi Közlöny. 1913. 255-7. 1.

²⁾ U. i. »az egyházirend a papi tizedről minden kárpótlás nélkül lemondván, az ország Rendéi ezen, a haza oltárára letett áldozatot, örök emlékezet okáért törvénybe iktatják.« (13. tc.)

³⁾ *Erdélyi*: i. m. Magyar Kultúra. 1913. II. 186. 1.

biztosítani, amely mindenkit egyformán részesít az államjogokban. Magánjogi viszonyokra az egyenlőség már nem terjedhet ki, persze annál kevésbé sértheti akár egyesek, akár testületek szerzett jogait.

A tudományos s elfogulatlan törvénytárgyalás ennél többet e szövegből ki nem olvashat. Protestáns törvényhozók is így értelmezték ezt, mint pl. br. Vay Miklós koronaőr, aki 1848 ápr. 2-án a mágnások ülésén kijelentette, hogy a t.-c. tulajdonképen semmi más néni tartalmaz, mint a bécsi és linzi békekötés.¹⁾ Tihanyi Ferenc, temesi gróf is azt a kijelentést tette, hogy »ezen 3. §. nem kivan a vallásbeli felekezetek tulajdonához nyúlni.«²⁾

Ha tehát egy protestáns szerző legújabb művében ezt írja: »Törvényeink az egyházaknak s egyházi intézeteknek vagyonukhoz való tulajdonjogát a legerőteljesebb védelemben részesítik, midőn ismételten s ismételten rendelik, hogy egyházi javak soha nem világiak, hanem mindig csak egyháziak részére adományozhatók és hogy a netán világiak kezébe került egyházi javak azoktól visszaveendők«³⁾ – akkor semmi más nem hirdet a szerző, mint amit részletes adatokkal, maguknak a nevezetesebb törvényeknek szavaival e fejezetben igazoltunk, s amelyek után kétséget nem szenvedhet, hogy a magyar alkotmányos életnek egyik meggyökeresedett, minden korszakon át feltalálható jellemző tana szerint a magyar kath. egyház vagyonát teljes és örök tulajdonúinak kapta, s s é r t h e t e t

¹⁾ id. *Günther*: i. m. 1900. évf. 753. 1.

²⁾ *Dolencz*: i. m. 256. 1.

³⁾ *Kérészy Z.* · H kath. autonómia közreműködése a főkegyúri jog gyakorlatában. Budapest. 1912. 59. 1.

len és kizárólagos joggal rendelkezik fölötté.

Az egész fejezetben tárgyalt tételt legtalálóbban a királyi Kúria 81. sz. teljes ülési döntvényének indokolásával foglalhatjuk össze: »Hazai törvényeink, valamint legfőbb felügyeleti joguknál fogva királyaink is mindenkoron szigorúan örködtek afelett, hogy a katólikus egyházi javak alapítványi jellegükhöz képest eredeti rendeltetésüktől el ne vonassanak, s mindenkorra épségben fentartassanak. E célból alkottattak ama számos, elvi szempontjaikban a gyakorlat által is követett törvények és törvényes rendszabályok, melyek az egyházi javak elidegenítését (elfoglalását, eladását, elcsesrelését, elzálogosítását, vagy egyébkénti megterhelését) következetesen és nyomatékosan tiltják. Az egyházi javak elidegeníthetésének tilalma tekintetében sem hazai íróink közt, sem a gyakorlatban nem volt s ma sincs számbavehető nézeteltérés.«¹⁾

¹⁾ *Geisz*: i. m. 391.1. ítélje meg bárki is ezek után, összeegyeztethető-e az írói megbízhatósággal, ha épen azok, akik az egyházat előszeretettel bélyegzik meg »a butaság és sötétség terjesztője« névvel, azzal a minden szavában hamis állítással lázítják a tömegeket az egyházi vagyon ellen, hogy »a régi törvények és királyok is mindig célvagyonnak tekintették az egyházi javakat s hogy azokat nemcsak visszavehetőnek és más nemzeti célokra fordíthatóknak tartották, de ily értelemben nem egyszer intézkedtek is.« *Várady*: i. m. 11. 1.

NEGYEDIK FEJEZET.

**Történeti nehézségek az egyház
tulajdonjoga ellen.**

Igyekeztünk minél több világosságot vetni a magyar kath. egyház tulajdonjogára az egyházi javak fölött s a kérdést lehetőleg minden oldalról megvilágítani.

Tárgyalásunk teljessége kedvéért azonban számolni kell azokkal a nehézségekkel is, amelyek az eddigi fejezetekben megállapított tételünkkel látszólag ellenkezésben állanak, s amelyeket a szekularizáció hívei sietnek is a maguk álláspontjának támogatására s a mi érveink meggyöngítésére felhasználni. Mert hiába bizonyítottuk oldalakon keresztül, hogy az egyházat teljes tulajdonjog, következésképp kizárólagos rendelkezési jog illeti meg az egyházi vagyon körül, ha a történelem folyamán itt is, ott is merülnek fel esetek, amelyek e tételünkkel látszólag nem hozhatók összhangzásba. Ezen történelmi nehézségekre, amelyek felelet nélkül hagyva mindig támogató érvekül szolgálhatnak a szekularizációs törekvéseknek, megoldást kell keresni, s legalább pár sorban rámutatni arra, hogy az egyház föltétlen tulajdonjogáról szóló tan annak dacára is igazság, hogy királyaink a) az egyházakat javaiktól nem egyszer megfosztották, hogy b) a megüresedett javadalmakra ők neveztek ki és hogy c) az interkaláris jövedelmeket ők foglalták le.

Hogy ezekből a királyi intézkedésekből komoly érveket vonjunk le az egyházi tulajdonjog ellen, már a priori tiltják az eddigi – különösen a legutolsó – fejezetek. Volt alkalmunk megismerni a történelem minden korából nem egyes embereknek, hanem az egész or-

szagnak véleményét. A magyar törvények felfogása mindig abban csúcsosodott ki, hogy az egyházi vagyon sérthetetlen; ahhoz senki hozzá nem nyúlhat, még a püspökök se, a királyok se. Azt is láttuk, hogy ha egyes királyok, egész alkotmányos életünk szellemével szembehelyezkedve mégis hozzányúltak az egyházi javakhoz, a nemzet előkelői azonnal hallatták tiltakozó szavukat s a király tettét túlkapásnak, törvénytelenységnek bélyegezték.

Ennek megfontolása is sokat segít már a nehézségek megoldásában.

Igaz tehát, hogy királyaink közül többen beleavatkoztak az egyház vagyonügyeibe, de ezt törvényeink ellenére tették, ebből tehát, mint rendkívüli, mint törvénytelen dologból érvet kovácsolni nem lehet. Hiszen – mint említettük is – épen azért állanak az egyház sérthetetlen vagyonjogát hirdető törvények oly nagy számban rendelkezésünkre, mert az az ország minden törvénytelen királyi eljárás után új meg új törvényekkel sietett az egyházi vagyon védelmére. Aztán meg az ilyen önkényeskedő eljárások mégis csak kivételek voltak. Királyaink legtöbbje mindig hű védője volt az egyházi vagyonnak, úgy, hogy IX. Gergely pápa már 1236-ban azt hányhatja IV. Béla szemére, – midőn őt némely egyházi birtok elfoglalásáért korholja, – hogy ezáltal elődjeinek szokása ellenére járt el (*contra progenitorum tuorum consuetudinem*).¹⁾

¹⁾ *Theiner: Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. Romae. 1859. I. 142. Wenzel: i. m. II. 37.*

ELSŐ SZAKASZ.

Az egyházi javak visszavétele.

Az egyháznak ajándékozott javak visszavétele törvényellenes volt. – Maguk az illető királyok beismerték. – Oka volt a királyok neheztelése, – szegénysége. – Marczali tévedése Kálmán király visszavételi rendeletéről. – Maguk a pápák és főpapok is közreműködnek a jogtalanul ajándékozott királyi javak visszaszerzésében. – Későbbi királyaink ígéretei.

Többször megesett, hogy királyaink egyházi birtokokra tették rá kezüket, de e tények távolról semi alkalmasak annak bizonyítására, mintha az egyháznak nem lett volna teljes tulajdonjoga vagyona fölött, mert hiszen a királyok is rendelkeztek javaival! Ezzel szemben hangsúlyoznunk kell, hogy az egyházi javak elfoglalása törvényeink ellenére történt, maguk a királyok is érezték tettük helytelenségét s az elfoglalást se azon indokolással cselekedték, mintha az egyház csak haszonélvezője volna e javaknak. Valakibeárúit a királynál egy egyházi javadalmast, vagy király és főpap összekülönböztek valami fölött s a király 'haragjában az illető püspök egyházát büntette a vagyon egy részének elvételével. Haragjuk lecsillapultával azonban, vagy az ártatlanul bevádoltak igazának kiderültével hibájukat beismerték s bűnbánólag siet-

tek jóvátenni. Maga ez a körülmény is világos jele annak, hogy cselekedetük nem az egyház vagyoni joga ellen irányult, hanem csak az illető püspökök büntetését célozta.

Így olvashatjuk ezt II. Endrének egy 1212-ben kelt oklevelében, mellyel a budai egyháztól gonosz rágalmozók tanácsa szerint (minus licite) elvett javakat visszaadja.¹⁾ Ugyanez a király 10 évvel később beismeri, hogy az esztergomi egyházat törvény ellenére megkárosította (iuris ordine minime reservata), de most észhez térve (récurrentes ad mentem) a kárt jóvát teszi.²⁾ Az esztergomi káptalannak is visszaadja elvett birtokát, mert – úgymond – »írva van, hogy nem bocsáttatik meg a bűn, hacsak vissza nem adjuk az elvett dolgot.«³⁾

1269-ben IV. Béla a veszprémi egyház javait adja vissza, minthogy úgy találta, hogy azok elvételével méltatlanul járt el az egyházzal szemben (nos invenimus ac perpendimus graves et iniuriosos plerumque exiitisse). Most azonban »az ezáltal megsebzett lelkiismeretünk vétkét illő elégtétellel akarjuk üdvösen kiengecsztelni.«⁴⁾ Nem fényes bizonyítékai-e ezen szavak az egyház sérthetetlen tulajdonjogának!

IV. László 1281-ben visszaadja András, egri püspök földjeit, melyeket hamis vádak hallatára törvénytelenül (iuris ordine non servato) elvett; s visszavonja az ellene kimondott ítéletet, »amelyet törvény szerint sohase kellett volna hozni.«⁵⁾

Péter erdélyi püspök a király rokonát elfogatja. IV.

¹⁾ *Batthyán*: i. m. II. 299.

²⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 310. *Knauz*: i. m. I. 287.

³⁾ *Knauz*: i. m. I. 288.

⁴⁾ *Batthyán*: i. m. II. 410. *Fejér*: i. m. IV./III. 496.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 82.

László azzal felel, hogy két falut vesz el a püspöktől. De 1289-ben visszaadta, mert meghallotta az elfogadás igazi okát.¹⁾

E néhány példa tanúsága szerint is teljesen igaz tehát az az állítás, hogy királyaink néha az egyháztól is foglaltak el birtokokat. De ebből szekularizációs érvet csak akkor lehetne levonni, ha azt törvényes alapon cselekedhettek volna. Az egész ország tiltakozása azonban, meg maguknak a királyoknak bűnbánó beismerése a legjobb cáfolata ennek a következtetésnek.

Az eddig említett eseteken kívül, amelyek mind a harag sugallata alatt történtek, másféle vagyonelevétellel is találkozunk, amely részben érthető és magyarázható a királyi hatalom nagy elszegényedésével, részben pedig azon idők zavaros állapotai elkerülhetetlen következményének tudandó be.

Egyes királyok szertelen tékozlása következtében néha annyira megfogyott a királyi vagyon, s ennek folytán a királyi tekintély annyira lesüllyedt, hogy más kivezető utat nem láttak a királyok maguk előtt, mint visszavenni az egyháztól a fölösleges vagyont. Ezek a rendelkezések tehát – bár nem voltak törvényesek – a királyok szorult helyzetével megmagyarázhatók. Ha pedig olyan javakról volt szó, amiket a királyok úgyszólván törvény ellenére ajándékoztak el, amiknek tehát az elajándékozása érvénytelen volt, ezen javak visszavételére egyenesen a pápák szólították fel őket.

Az első ínségbe került uralkodó, aki csak egyházi javak elvételével tudott magán segíteni, Kálmán király volt. Hogy ezt a királyunkat – akit Thuróczi még püspököknek is megtett – nem vezette egyházelle-

¹⁾ *Wenzel*: i. m. IV. 336.

ncs szándék, annak hangoztatása felesleges. Hiszen épen tőle is idéztünk törvényt, mely az egyház teljes vagyoni jogát hirdeti. Csak a halastavak nagy hiányának tudható be tehát, hogy ez a király a Szent István által adományozottakon kívül mindenkitől visszavett minden halastavat.¹⁾ A kolostoroktól azonban csak a fölösleget vette vissza.²⁾

Érthetetlen tehát, minden törvényre való hivatkozás nélkül mily alapon állíthatta Marczali, hogy Kálmán törvényhozásában »a magyar király és országa azt, mit az egyház adományul kapott, teljes joggal visszavonhatónak, kisebbíthetőnek, mindenkép a törvény rendelkezése alatt állónak nyilvánítják.«³⁾ Holott ellenkezőleg, Kálmán király biztosította az egyházat, hogy többi javaihoz nyúlni maga se fog, mást se enged.⁴⁾ Sokkal inkább helyes úton jár Erdélyi, mikor Kálmán e rendeletéről így ír: »Mentegette a törvény azt a mérsékelt jogfosztást azzal is, hogy a királyi udvart a szegénység fenyegeti és nagyon rászorul azokra a halászatokra. Így tulajdonképen az az egyházjogilag elfogadható természetes helyzet állott elő, hogy az egyházi jövedelmek fölöslegét a szükségbe jutott kegyúr az illetékes egyházi hatóság beleegyezésével igénybe veheti. Már pedig a tarcali »zsinat« elhatározásában a magyarországi püspökök és apátok is résztvet-

¹⁾ »Omnes piscinas, praeter quas S. Stephanus donaverat.« (Závodszy: i. m. 185.) Téves tehát, amit Péterfu a rendelet címéül ír: Revocatio omnium donationum, praeter donationes S. Stephani (Péterfy: i. m. I. 43.)

²⁾ *Batthyán:* i. m. II. 200. *Endlicher:* i. m. 363. *Závodszy:* i. m. 185.

³⁾ *Marczali:* i. m. II. 216.

⁴⁾ »Vineae, mansiones, terrae a regibus quibuslibet datae, perseveranter his, quibus dabantur, permaneant.« »Silvas ecclesiis datas minime auferri concedimus.« *Závodszy:* i. m. 186.

tek.«¹⁾ Minden történelmi igazságot nélkülöző állítására különben maga Marczali cáfol rá, mikor ugyanazon az oldalon azt írja, hogy »a király és a közönséges tanács megerősítik a monostoroknak és egyházaknak Szent István által rendelt javadalmait«, – és ezen állítása mellett (igen helyesen) Kálmán törvénykönyvére is hivatkozik. De azért a »Műveltség Könyvtára«-ban megjelent magyar történelemben már megint azt írja Kálmánról, hogy »azt az elvet, hogy az egyházi vagyon királyi tulajdon, nemcsak kimondja, hanem alkalmazza is.« (101. 1.).

III. István kezdetben szintén figyelmen kívül hagyta az egyházi vagyon sérthetlenségét védő törvényeket. De a püspökök által reámért kiközösítés észretéritte s 1169-ben az összes főpapokhoz intézett iratában megígérte, hogy soha többé az egyház vagyonát saját céljaira nem fordítja, hacsak ellenség támadása vagy más rendkívüli nagy szükség arra nem kényszeríti. De ekkor sem tesz semmit a püspökök beleegyezése nélkül.²⁾

IV. Béla alatt szintén több egyházi vagyon elvételeiről tanúskodnak okleveleink, amelyek azonban részint a törvények szellemének megfelelően történtek (t. i. maga az eladományozás volt törvényellenes), részint pedig a tatárjárást követő zavaros vagyoni jogi állapotok természetes folyamányai voltak. IV. Béla jóakarátát az egyházi javak iránt kétségen kívül helyezi az a tömérdek megerősítő oklevél, amellyel az egyes egyházak jogát akarta biztosítani a tulajdonukban levő vagyonra nézve. Mindamellett a tatárjárás után eszközölt határkiigazításoknál szinte elkerülhetetlenül merültek fel jogsértések az egyházi javakkal szemben. De

¹⁾ Erdélyi: *l m.* Magyar Kultúra. 1913. II. 97. 1.

²⁾ Endlicher: *l m.* 383. Fejér: *i m.* II. 180. Knauz: *i m.* I. 119.

hogy ezek mennyire a király szándékán kívül történtek, világosan kitűnik abból, hogy a király a rend helyreállítása után minden sérelmet sietett lehetőleg orvosolni.¹⁾ Szintén visszavette IV. Béla az elődei által (Imre, s főképp II. Endre által) a törvények ellenére eladományozott s a királyi hatalom alapját képező várföldeket, amiknek eladományozását Szent István (I. 7.) épúgy tiltotta, mint az egyházi javak elfoglalását, mert ezek elvesztésével oda volt a királyi tekintély is. Az ilyen javakat tehát nem is lehetett érvényesen eladományozni. És amint a pápák nem hagyták szó nélkül az egyház jogos tulajdonát alkotó javak erőszakos elvételét, – pl. 1244-ben ÍV. Bélára is ráírt IV. Ince, hogy a panonhalmi apátságtól igazságtalanul (contra iustitiam) elvett javakat adja vissza,²⁾ – épúgy a pápák voltak az első támogatói a királyoknak a jogtalanul elajándékozott birtokok visszaszerzésében. III. Honorius pl. felszólítja II. Endrét, hogy vegye vissza az ilyen adományokat.³⁾ IV. Béla alatt maguk a főpapok is közreműködnek az ilyen javak visszaszerzésében, bár a király kijelenti, hogy még ezeket sem szívesen veszi vissza az egyháztól (non absque magna cordis nostri amaritudine et quodam modo praeter nostram voluntatem.)⁴⁾ Ennél a visszavételnél tehát csak az volt sérelmes eljárás, hogy a király az egyháztól így visszafoglalt javakat nem csatolta vissza a várföldekhez, hanem újra eladományozta.

¹⁾ »Postremo vero cum regnum nostrum divina praeveniente et subséquente gratia in statum debitum esset iam quasi reformatum, ecclesiarum et piorum locorum utilitatibus, quibus conferre semper intendimus, non auferre salubriter duximus providendum.« *Fejér*: i. m. VI. 105.

²⁾ *Wenzel*: i. m. IL 157.

³⁾ *Fejér*: i. m. IV./III. 389.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. IV./II. 203.

1265-ben a király a váradi egyháznak egyik földjét Simon grófnak adományozza. Minthogy azonban megígérte, hogy cserébe kész helyette az egyháznak pénzt vagy más megfelelő földet adni,¹⁾ eljárása nem volt nyíltan törvényellenes.

1403-ban Zsigmond király megígéri, hogy az egyháztól bármily módon elfoglalt javakat visszaadja.²⁾

I. Ferdinánd alatt többször is előfordult, hogy a király egyházi javadalmakat, – nemcsak széküresedés idején, hanem még a javadalmasok életében is, – világiaknak elzálogosított, sőt el is adott. Mindezt azonban végszükségben tette, a háborúk folytán kimerült kincstár felsegítése végett. Mint az 1552: XVIII. t.-c. is említi, hogy a győri püspökség javai »ad graves necessitates regni« inscribáltattak. Azonban, hogy ez a szükség még nem bonthatott törvényt, mutatja az ország gyakori tiltakozása (1536: XIII., 1537: XIX., 1542: III., 1548: VIII., 1550: XV11.). Míg végre Ferdinánd is belátta ezen tettének törvénytelenységét és az 1560: XIX. t.-c. 7. §-ában azokat megsemmisítette.³⁾

II. Ferdinánd ezt írja 1627-ben: »A jövőben semmiféle egyházi javadalmat el nem foglalunk, el nem zálogosítunk, ... hanem az egyházi törvények s magyar hazánk rendeletei szerint alkalmas személyeknek juttatjuk.«⁴⁾ Értve ez alatt a főpapi állásra alkalmas papok kinevezését.

Ezzel azonban már egy bonyolultabb kérdéshez jutottunk.

¹⁾ *Fejér*: i. m. VII. 330.

²⁾ *Kovachich*: i. m. I. 237.

³⁾ *Városov*: i. m. 17. 1.

⁴⁾ *Fejér*: *Codicillus*, 163. 1., *Péterfy*: i. m. II 437.

MÁSODIK SZAKASZ.

A nagyjavadalmasok királyi kineveztetése.

A főfelügyeleti és a főkegyúri jog. – Szent István pápai engedély alapján töltötte be a püspökségeket. – Utána Zsigmondig valószínűleg kánoni választás volt érvényben. – Fordultak elő ugyan önkénykedések is. – Honnan magyarázandó a mai joggyakorlat?

A legutóbbi lapokon említett példák eléggé eloszlatták a szekularizáció hívei által az egyházi vagyon sérthetlensége ellen abból a tényből emelni szokott nehézséget, hogy hiszen nem egy királyunk vett el az egyház vagyonából, annak a vagyonnak tehát az egyház nem föltétlen ura. Láttuk, hogy az ilyen eseteknek két magyarázata is lehetséges: vagy már az ajándékozás volt érvénytelen, vagy pedig a királyok eljárása törvényellenes.

Bonyolultabb kérdés vizsgálatára késztet egy másik ellenvetés, amelynek célja szintén annak kimutatása, hogy az egyház javaival mégis csak a királyok rendelkeztek, mert hiszen másképp honnan magyarázható a magyar királyok főpapkinevezési joga.

Természetes dolog, hogy királyainknak erről a jogáról bővebben itt nem tárgyalhatunk. Messze vinne ez a fejtegetés kitűzött célunktól. A bővebb részletek

íránt érdeklődőket a monográfiákra utalva¹⁾, itt csak annyi megjegyzésre szorítkozunk, amennyit a nehézség eloszlata megkíván.

Legelsősorban is utalunk egy hazai speciális jogi alakulatra, amiből a főpapi kinevezések körüi nálunk sok mindent meg lehet magyarázni, ami más országokban teljesen megmagyarázhatatlan volna. És ez az apostoli királyság eszméje. Ennek tudható be, hogy a magyar király jogai, az egyházi téren minden fejedelmet megillető főfelügyeleti jogon kívül, még a főkegyúri jogot is magában foglalják.²⁾ Nem áll ugyan az, amit némelyek vallottak, hogy t. i. a magyar királyt az u. n. »potestas legislativa circa sacra« bármikor is megillette volna. Az azonban tény, hogy a főkegyúri jogból folyó speciális felhatalmazások, komplikálva a minden uralkodót megillető felügyeleti jogokkal (ius supremae inspectionis, ius reformandi, ius protectionis seu advocatiae saecularis) magyarázatául szolgálhatnak sok, különben kielégítő magyarázat nélkül szűkölködő királyi cselekedetnek.³⁾

Már most mindenekelőtt is kétségtelen tény, hogy

¹⁾ Mint pl.: *Barta B.*: *R* legfőbb kegyúri jog és a magasabb kath. egyházi javadalmak betöltése. Budapest. 1901. *Beksics G.*: *R* magyar nemzet függetlensége az állami és egyházi kormányzatban. Budapest. 1893. *Boncz F.*: *R* magyar szent korona felségjogai egyházvallási tekintetben. Budapest. 1894. *Dedek Cr. L.*: *R* magyarországi főpapnevezések vázlata 1000–1526. Budapest. 1885. *Fraknoi V.*: A magyar kir. kegyúri jog. Budapest. 1894. *Kollár Á. F.*: *Históriae diplomaticae iuris patronatus apostolicorum Hungariae regum libri tres.* 1762. *Rajner*: *R* püspöki székek betöltésének története különösen Magyarországon. Esztergom. 1901. *Schlauch L.*: *R* magyar királyi főkegyúri jog. Nagyvárad. 1892. *Surányi I.*: *R* magyar király főkegyúri joga és gyakorlásának módja az Árpád-házi királyok alatt. Magyar Sión. 1888. s 1889. évf.

²⁾ V. ö. *Scherer*: i. m. 277.

³⁾ *Túri B.*: *R* főkegyúri jog és az autonómia. Budapest. 1907. 9. s köv. 1.

Szent István maga töltötte be ugyan a püspöki székeket, de erre a felhatalmazást a Trip. I. 11. 2. §-a szerint a pápától nyerte.¹⁾ Szent István u. i. az általa alapított püspökségek jóváhagyása végett a pápához folyamodott, aki nemcsak mindent megerősített, hanem reábizta az egyházak rendezését is. »Dispositioni eiusdem, prout divina ipsium gratia instruit, ecclesias Dei simul cum populis utroque iure ordinandis reliquimus« – mondja II. Sylveszter Hartviknál.²⁾ Az 1015.-1 pécsváradi alapítólevélben maga a szent király is nyíltan hivatkozik az apostoli széktől kapott jogára.³⁾

Hogy Szent István után hogyan történt a püspöki székek betöltése, arra 1204-ig biztos adat nem áll rendelkezésünkre. Az esztergomi érsekség alatt álló püspökök által 1204-ben tett nyilatkozat azonban feljogosít annak feltételezésére, hogy mint külföldön, úgy nálunk is a kánoni választás volt érvényben, tehát királyaink a főpapi székek betöltésébe nem avatkoztak be.⁴⁾ Kálmán királyról biztosan is tudjuk, hogy a guastallai zsinaton az investitúráról is lemondott.⁵⁾ 1204-ben pedig azt írják a püspökök, hogy soha más főpap nem ült az esztergomi érseki székben, mint akit a szuffragáneus püspökök a kanonokokkal együtt a kánonjog és elismert szokás (iuxta consuetudinem ad-

¹⁾ »Hamm omnium ecclesiarum praelaturas, ac bénéficia solus ipse, ex annuentia satnmi pontifias, quibus maluit, contulit.« Trip. id. kiad 70. 1.

²⁾ Id. Városey: i. m. 4. 1.

³⁾ Még világosabban beszél a bakonybéli apátság alapítólevele. E levelet azonban nem idézzük, mert az Karácsonyi szerint későbbi hamisítás.

⁴⁾ V. ö. *Balics*: i. m. II./II. 113.

⁵⁾ »Investituram episcoporum hactenus a maioribus habitam de cetero, Deo volente cavebimus.« *Endlicher*: i. m. 375. *Fejér*. i. m. II. 45.

probatam) alapján választottak.¹⁾ »A püspököket Szent István után Zsigmondig, tehát az Anjouk alatt is, nálunk a káptalanok választották.«²⁾ Timon is azt hirdeti, hogy királyaink Szent István után elvesztették a kinevezési jogot, s csak Zsigmond szerezte azt vissza uralkodásának második felében.³⁾

A főjavadalmasok királyi kineveztetése miatt tehát az egyház teljes tulajdonjoga ellen nehézséget támasztani nem lehet, mert Szent Istvánnak ez a joga pápai engedélyen alapúit, későbbi királyaink pedig nem éltek vele. És a mai joggyakorlat magyarázatát sem abban kell keresnünk, mintha az egyházi javak tulajdonjoga az uralkodót illetné. Komoly ellenvetést a későbbben szokássá vált királyi kinevezések akkor alkotnának, ha a javadalmak betöltése az egyház megkérdezése nélkül történt volna egyedül a király tetszése szerint. De már az 1309.-i pozsonyi nemzeti zsinat 3. pontja megtiltja, hogy egyházi javadalmakat világiak kezéből bármi címen is elfogadjanak.⁴⁾

Arra pedig talán még rámutatni is fölösleges, mennyire a magyar törvények ellenére történt, ha királyaink ö n k é n y ű l e g püspököket méltóságuktól s javadalmuktól megfosztottak. Maguk a királyok is belátták,

¹⁾ *Fejér*: i. m. II. 451.

²⁾ *Dudek*: Új könyv a kath. autonómiáról. Religio. 1912. évf. 66. 1.

³⁾ »Soviel müssen wir konstatiren, dass jene kirchliche Macht, welche Stephan der Heilige auf Grund der päpstlichen Bulle ausübte, später bedeutende Einschränkung erhielt. Der König hatte das Ernennungsrecht in Bezug auf Bistümer verloren, und dieses Recht wurde erst in der zweiten Hälfte der Regierung Königs Sigismunds zurückerobert.« *Timon*: Das städtische Patronatsrecht in Ungarn. Archiv f. kath. Kredit. 1889. 61. Bd. 370. 1.

⁴⁾ *Péterfy*: i. m. I. 144.

az ilyen cselekedetek törvénytelenységét. 1169-ben III. István meg is ígérte, hogy önkényesen, a pápa megkérdezése nélkül a javadalmasokat se áthelyezni, se megfosztani nem fogja.¹⁾ És már ő is elődjeinek hasonló Ígéreteire hivatkozik.²⁾ Vajjon tettek volna-e királyaink ilyen ígéreteket, ha igaz volna, amit egy túlságosan szerény tudományos ismerettel megírt, de mindenáron szekularizálni akaró tanulmány hirdet, hogy t. i. az egyházi javakat királyaink »mindig a magukénak, illetve az államénak tekintették!«³⁾

Igenis megtalálható a történelem folyamán királyaink részéről az egyház vagyoni ügyeibe történt beavatkozás: \ főpapok kinevezése, püspökségek, apátságok alapítása, a már fennállók egyesítése vagy szétosztása stb. De ezen tetteik, – amennyiben törvényellenesek nem voltak, – mind a magyar király legfőbb kegyúri jogából magyarázhatók. És amint már IV. Béla ezt írta magáról: »Mi, mint az összes egyházak kegyura...«⁴⁾ épúgy hivatkoznak későbbi királyaink is az egyházi ügyek intézésénél legfőbb kegyúri jogukra. Mária Terézia pl. miután 1776-ban az esztergomi érsekségből »a római szék beleegyezésével és jóváhagyásával« kihatja a besztercebányai, rozsnyói és szepesi püspökségeiket, s kinevezi a besztercebányai püspököt azon királyi kegyúri jogára hivatkozva, amellyel elődei a ma-

¹⁾ » Perpetuo observandum statuimus, quod regales praepositi, vei abbates, de suis praeposituris vel abbatibus seu dignitatibus non amodo deponentur.« *Fejér-* i. m. II. 181.

²⁾ »Priorum regum promissiones, quod absque auctoritate seu consilii eius (se. papae) et successorum suorum depositionem seu translationem (rex) non faceret vei fieri permitteret, confirmamus.« *Endlicher:* i. m, 383. *Fejér:* i. m. II. 181.

³⁾ Ágoston: i. m. 28. 1.

⁴⁾ »Nos, tanquam universarum ecclesiarum Patroni. . . .« *Fejér:* i. m. IV./Ili 145.

gyár egyházi javadalmak betöltésénél mindig éltek.¹⁾ Ugyancsak a kegyúri jogára hivatkozva tölti be a székesfehérvári püspökséget, amelyet 1777-ben »summo iure patronatus« alapított.²⁾ Szintén erre hivatkozik I. Ferenc is, mikor 1804-ben a kassai püspökséget alapítja.³⁾

¹⁾ » Auctoritate iuris patronatus nostri regii, quod generaliter in conferendis omnibus praedicti regni nostri Hungáriáé et partium ei annexarum, ecclesiis earumque beneficiis, instar divorum quondam Hungáriáé regum, optimo iure habere et exercere dinoscimur.« *Fejér: Codicillus. 402. s köv. 1.*

²⁾ *Fejér: Codicillus, 410. 1.*

³⁾ *Fejér: Codicillus 484.1.* Helyesen írja tehát Vering: »Wenn man behauptet hat, der König von Ungarn könne aus eigener Machtvollkommenheit zu den Bischofssitzen und Domherrenstellen ernennen, so ist die Behauptung nicht nur im unvereinbaren Widerspruch mit der kirchlichen Verfassung, sondern auch, angesichts der Errichtungsbullen der Bistümer Neosohl, Zips, Rosenau, Szatmár, Kaschau, in welchen das Ernennungsrecht zu jenen Bistümern dem Könige von Ungarn und seinen Nachfolgern vom Papste verliehen wurde, – offenbar irrig.« *Vering: i. m. 342.*

HARMADIK SZAKASZ.

Az időközi jövedelmek lefoglalása.

Az időközi jövedelem lefoglalása törvényellenes volt. – A Tripartitum nem ad erre jogot. – Az ország mindig tiltakozott is ellene. – Királyaink ígéretei. – Királyaink befolyása a jövedelem hováfordítása tekintetében. – A Kollonich-féle egyezmény.

Ami az elhunyt főpapok hagyatékának s az időközi jövedelmeknek a királyok által történt lefoglalását illeti, ebből épúgy nem lehet az egyház kizárólagos tulajdonjoga ellen bármit is következtetni, akárcsak abból nem lehetett, hogy egyes királyaink birtokokat is visszavettek az egyháztól. Mert ez eljárásukban nem maradtak meg a törvényes alapon.

Igyekeznek ugyan a H á r m a s k ö n y v I. R. 10. cím 3. §-ából, – amely szerint a király az örököse az egyházi méltóságoknak, – a király jogát bebizonyítani az interkaláris jövedelmekre; de a Hármaskönyv idézett helye nem ezt tartalmazza. »Werböczy fejtegetvén, mi különbség van a koronára (családkihalás, hűtlenség folytán eredő foglalás által stb.) visszaszálló világi birtok és a püspök elhalálása folytán megüresedett egyházi birtok között, elvként hangsúlyozza (H. K. I. R. 10. cím, 3. §.), hogy az egyház fekvő javai birtokjogainak a király nem olyan értelemben örököse, mintha

azokat az egyháztól elvehetne, vagy elszakíthatná, de úgy, hogy a javakat s jogokat a megüresedett főpapi állásokkal együtt adományozza, s hogy a király által kinevezett érdemes püspökök megerősítésének joga az egyház jurisdictiója körébe tartozik.«¹⁾

A király joga az időközi jövedelmekre legrégebb törvényeinkből ki nem mutatható. Szent István teljes érvényre juttatta nálunk a kánonjogot; nevezetesen pedig a 847,-i mainzi zsinat 7. pontját átvéve törvénykönyvébe (II. 2.) az egyháznak teljes rendelkezési szabadságot biztosított »a kánonoknak megfelelően.«²⁾ Már pedig az egyházjog az időközi jövedelmek elfecséreléséről mit sem tud, hanem azok lelkiismeretes megőrzését követeli.³⁾

III. István 1169-ben megígéri, hogy abbahagyja az elődei által megkezdett szokást, amely szerint az elhunyt püspökök hagyatékát világi kezekre juttatták.⁴⁾ Hasonló nyilatkozatunk van III. Bélától is 1179-ből. A későbbi korokban is gyakran találkozunk ily értelmű királyi Ígéretekkel, vagy pedig, – mikor királyaink Ígéretük ellenére jártak el, – az ország főurainak tiltakozásával.

Így pl. 1279-ben a tudai nemzeti zsinat 49. pontja megtiltja, hogy »az elhunyt püspökök vagy püspökségek, és egyéb kisebb egyházi méltóságok,... vagy más üresedésben levő egyházak javaira semmiféle világi

¹⁾ *Dudek*: Új könyv az autonómiáról. Religio. 1912. évfolyam 98. 1. V. ö. amit e kérdésről fönt (125–127. 1.) mondtunk.

²⁾ »*Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubernare atque dispensare secundum canonicam auctoritatem.*« *Batthyán*: i. m. II. 57. *Endlicher*: i. m. 312. *Péterfy*: i. m. I. 7. *Závodszy*: i. m. 17.

³⁾ c. 4. X. I. 31.

⁴⁾ *Endlicher*: i. m. 383.

ember, bármily, helyzetben, méltóságban vagy állásban legyen is, kezét rá ne tegye.«¹⁾

Az 1298: XXII. t.-cikkben a főpapok és főurak együttesen elhatározzák, sőt régtől fogva elhatározódnak hirdetik, hogy »üresedés esetén az egyház javait és birtokait a király úr vagy kiküldöttje... el ne foglalja, ragadja és ne csonkítsa.«²⁾ A következő cikkely pedig hozzáteszi, hogy ha a püspök végrendelkezés nélkül hal meg, javait ne a királyi Fölség ragadja el, hanem azon egyház előmozdítására fordíttassanak, melynek az illető főpásztor volt.

1311-ben már ismét szükség volt rá, hogy a pozsonyi zsinat erős hangon keljen a püspöki hagyatékok s az interkaláris jövedelmek védelmére.³⁾

1447-ben Hunyady János, mint kormányzó, megígéri, hogy az üresedésben levő egyházak javait a világiak által el nem foglalattja.⁴⁾

II. Mátyás alatt a nagyszombati tartományi zsinat (1611) felpanaszolja, hogy »pár évvel ezelőtt minden törvényes alap nélkül (absque ullo legum patrocinio) szokásba jött, hogy az elhunyt főpap javait teljesen a kincstár keríti hatalmába.«⁵⁾ De még az 1688.-Í diéta gravamenjei közt is ott szerepel a panasz, – mint amelynek hathatós orvoslását sürgetik, – hogy az egyháziak hagyatékát szét ne rabolják.⁶⁾

Ezek a törvények, tiltakozások, ígéretetek mind tanúai annak, hogy az egyháziak hagyatékának s az időközi jövedelmeknek lefoglalása nem történt törvényeink

¹⁾ Péterfy: i. m. I. 118.

²⁾ Endlicher: i. m. 636.

³⁾ Batthyán: i. m. III. 144. Fejér: i. m. VIII./VII. 89.

⁴⁾ Kovachich : i. m. I. 238.

⁵⁾ Péterfy: i. m. II. 214.

⁶⁾ Fejér: Codicillus, 270. 1.

szellemében. Legjobban mutatja ezt különben még az a körülmény is, hogy jobb érzésű királyaink még szükség esetén sem nyúltak az egyházi javadalmak időközi jövedelméhez a pápa engedélye nélkül. így olvassuk, hogy 1332-ben XXII. János pápa Károly királynak alázatos kérésére (*humiliter supplicando*) megengedte, hogy három éven keresztül az üresedésben levő javadalmak gyümölcsét az ország védelmére fordíthassa.¹⁾ Nem egyszer előfordult az az eset is, hogy királyaink a főpapokra befolyást gyakoroltak a jövedelem felhasználásában. így pl. Szent László (1.8.) elrendelte, hogy a régiség következtében elpusztult egyházakat a püspök tartozik felépíteni. Az 1548: VI. t.-c. 4. §-a a kath. vallás terjesztésére szolgáló iskolák építését követeli tőlük stb. De ezek megértéséhez sem kell azt felvennünk, mintha az egyházi javak fölött a főtulajdonjog a királyokat illette volna meg, mert e rendelkezések megmagyarázhatók a főkegyúri jogból. Hiszen az egyházjog is azt rendeli, hogy a javadalmasok a jövedelem fönmaradt fölöslegét »*ad pias causas*« kötelesek fordítani.²⁾ Nem volt tehát jogtalan beavatkozás, ha a magyarországi egyházak főkegyúra saját tekintélyével is érvényesülést szerzett az egyház rendeleteinek. A mai gyakorlatnak pedig, – amelynek értelmében a vallásalap részesedik az időközi jövedelmekben, – forrása a Kollonich-féle megegyezés, amely az idők folytán szokássá vált eljárást most már kötelezőleg írta elő. Az osztrák konkordátum 32. pontja ezt jóváhagyta.³⁾

¹⁾ *Theiner*: i. m. I. 553.

²⁾ *Can. Apost.* 37., c. 16. *D.* 86., c. 22. *C.* 12. *qu.* 1., *cone. Trid. sess. XXV.* c. 1. *de ref.*

³⁾ »*Fructus beneficiorum vacantium, in quantum hucusque consuetum fuit, inferentur fundo religionis.*«

Az elmondottakból világosan látható, hogy régi királyainknak az interkaláris jövedelmeknek saját céljaikra való, vagy más, nem egyházi célok érdekében történt lefoglalásához kezdetben épügy nem volt törvényadta joguk, mint az feyháza vagyon elvételéhez. Az utóbbi lapokon felhozott érvek nyomán könnyű belátni Apponyi nézetének igazságát, amelyet a már említett memorandumában e szavakkal foglal össze: »Aki az idevonatkozó törvényeknek nem egyikét vagy másikat különválasztva, de azoknak, összességét a bennük nyilvánuló következetes jogfejlődési irányra intézett figyelemmel tanulmányozza, az ráakad ugyan annak is nyomaira, hogy egyes fejedelmek, főleg háború vagy beizavargások idején egyes egyházi birtokrészeket világiaknak adományoztak, de látnia kell egyszersmind azt is, hogy az országgyűlések minden ilyen tény ellen, mint jogtalanság ellen a legerélyesebben felszóltak.«¹⁾

Igyekeztünk erre a következetes jogfejlődési irányra világosan rámutatni, és megdönteni azokat az elenvetéseket, amelyek az egyház teljes és örökös tulajdonjoga ellen egyes történeti tények téves magyarázatával akarnak nehézséget támasztani. Hogy az egyházat megillető teljes és örökös tulajdonjoggal ily részletesen, több fejezeten keresztül foglalkoztunk, mentségünkül szolgáljon a kérdés rendkívüli fontossága.²⁾ Azon a

¹⁾ *Apponyi A. és Apathy I.* : i. m. 56. 1.

²⁾ Magyarországra is különösen áll, amit Hirschel a francia egyházi vagyonról mondott: »Ganz abgesehen davon, dass die Vergabungen der Könige, sowie die der Privaten nicht aus eigentlichen Staats-, sondern aus dem Hausvermögen genommen waren, entäusserten sich die Schenker alles Eigentumes und zwar nicht zu Gunsten der Nation als einer bürgerlichen Gesellschaft, sondern zu Gunsten der christlichen Religion und Kirche und in der Absicht, dass das vergabte Gut stets nur zu dem letzteren Zwecke und nie zu einem andern verwendet werde.« *Hirschel*: i. m. 1875. 34. Bd. 38. 1.

kérdésén u. i., hogy az egyház csak haszonélvezetre kapta-e a javakat, vagy pedig örökös, teljes tulajdonjoggal, indirekte a szekularizációs törekvéseknek az a másik érve is vereséget szenved, amit az első fejezetben direkte is cáfoltunk: t. i. az egyház vagyonának az állami birtokokból való leszármaztatása. Mert ha az ott sorakoztatott érveink előtt nem is akarna valaki meghajolni s továbbra is állítaná, hogy az egyházi javak az állam jószágaiból keletkeztek, – a most elsorolt adatok után, amelyek az egyház teljes tulajdonjogát az egyházi vagyon fölött kétségen kívül helyezték, erre az utolsó kibúvóra is megfelelhetünk: Bárhonnan kapta volna is az egyház javait, bármilyen birtokokból, mint-hogy olyanoktól kapta, akik az elajándékozott javak fölött föltétlenül rendelkeztek, és minthogy az ajándékozók minden tulajdonjogot átadtak az egyháznak, ezét az egyházi javak örökre, sérthetetlenül, elidegeníthetetlenül a magyarországi katoliküs egyházat illetik meg.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Az egyházi vagyon rendeltetése.

Az egyházi vagyon nem állami javakból eredt, hanem királyok s nemesek adományaiból; az egyház nem ideiglenesen, haszonélvezetre kapta e javakat, hanem örökös tulajdonjoggal. Ez az a két főgondolat, amit egész eddigi fejtegetésünk során bebizonyítani iparkodtunk s amelyek igazságának kimutatásával egyúttal megdöntöttük a főbb érveket is, melyekkel a szekularizáció hívei az állami hatalomnak meg akarják adni a jogot az egyházi vagyon konfiskációjához. Mert az csak nyilvánvaló, hogy, ha az egyházi vagyont nem az állam adta, vagy ha az adta volna is, de örök tulajdonnal ruházta az egyházra, akkor nincs többé semmi ürügy, amely miatt az egyházat bárki is megfoszthatná javaitól.

Azaz, hogy egy esetben mégis lehetne ilyen ürügyet találni.

És ez az eset akkor forogna fönn, ha ki lehetne mutatni, hogy az egyház nem felelt meg a várakozásoknak, amiket az adományozók iránta tápláltak, nevezetesen pedig, ha az egyház ma már nem szolgálja azokat a célokat, amikért az adományozások történtek. Vagyis ha igaza volna Szepessy Mihálynak, aki jogi véleményében azt állítja, hogy az egyházi javak szolgálomakkal terhelt örök időkre tett alapítványok. Avagy ha igaza volna Ertsey Péter orsz. képviselőnek, aki a magyar képviselőház kérv. bizottságában hangoztatta, hogy »feltétlenül különbséget kell tenni a privát és a regális donációk között, mert a regális donációk nem egyszerű ajándékozásai a szent koronának, hanem bizonyos,

az állam iránti kötelezettségek teljesítéséhez fűzött állami közvagyonból nyújtott adományok.«¹⁾ Mert az csak természetes, hogy ha valaki nem teljesíti a föl-tételeket, amiket az ajándék elfogadásakor magára vállalt, eo ipso elveszti jogát az ajándékhoz. Jól tudják ezt a szekularizáció hívei is, és mikor már a többi érvekből kifogynak, a következővel állnak elő: Azegyház azért kapta vagyonát, hogy azon iskolát építsen, a népei oktassa, katonát állítson, a végvárat védje stb. Minthogy azonban ma már mindezt az állam végzi, az egyháznak nincs többé joga a birtokokhoz.²⁾

Ezért szükséges tehát, hogy az egyházi vagyon eredetének és az egyház teljes tulajdonjogának kimutatása után még külön fejezetet szenteljünk az adományok céljának ismertetésére is, és igaz világosságban mutassuk be az ilyen állítások tarthatatlanságát. Látni fogjuk, hogy az adományozók az ajándékok nagy részéi a) lelkük üdvére tették, úgy gondolkozván, hogy az Isten dicsőségére tett adománnyal könnyebben megszerezhetik lelkük boldogságát; b) az adományok másik részével az istentiszteletet akarták emelni vagy állandósítani, hálájukat leróni az egyház iránt stb.; végűi pedig c) különös fontossága miatt külön foglalkozunk az egyház kötelezettségével a katonaállítás s d) a végvárok védelme körül.

¹⁾ L. a bizottság hivatalos kommunikéjét. Napilapok 1910. dec. 10. A képviselő úr vegye csak magára volt igazságügyminiszterünk kemény szavait: »Jene haben keinen Begriff von unserem avitischen vermögensrechtlichen System, die behaupten, dass das Vermögen der katholischen Kirche in Ungarn dem nationalen Gesamtvermögen entsprungen ist.« *Günther*: i. m. 1901. évf. 74.1.

²⁾ »Semmi sem lenne természetesebb – írja *Vdrady* (i. m. 20.1.) – minthogy (az egyház) a célokat nem szolgálván, a vagyonokat is visszaadja annak az államnak, amelytől célvagyonként kapta és amely állam terhére a kötelezettségeket áthárította.«

ELSŐ SZAKASZ.

Adományok a lelkek üdvére.

Az adományozók legtöbbje a saját maga vagy rokonsága lelki üdvösségét akarta előmozdítani az adomány által. – Pro animae nostrae salute. – Példák Szent István alapítóleveleiből. – Későbbi oklevelek tanúskodásai.

Az adomány által szerzett egyházi vagyon legnagyobb része olyan ajándékokból került ki, amelyekkel az ajándékozók saját vagy rokonaik lelki üdvét akarták előmozdítani. Az Isten egyházának s szolgáinak javára tett adományokkal Isten kegyelmét és az illető megajándékozott egyház védőszentjének hathatós pártfogását igyekeztek megszerezni.

Különösen az első századokból úgyszólván alig van oklevelünk, amely az adomány célját más szavakkal jelölné meg, mint »pro animae nostrae salute.« Ez a kifejezés, a lelki boldogságról való gondoskodás, százféle változatban fordul elő az alapító levelekben. Mindjárt az oklevelek elején, nem egyszer oldalakra terjedő vallásos elmélkedés keretében jelölik meg az adománynak e célját; úgyannyira, hogy a diplomatica ezeket a részeket is, mint a már említett »szankció«-t, az oklevelek állandó alkotórészei közé sorozza. Az adományoknak ez a célja annyira benne élt

a köztudatban, hogy még a későbbben hamisított okleveleket is hasonló kezdéssel látták el.

A mondottak illusztrálására szolgáljon az alábbi néhány szemelvény.

Szent István király a veszprémvölgyi görög apáca-kolostort a saját maga, felesége, gyermekei lelkiüdvére S a haza javára alapítja:... *νπερ της μινχηκης σωτηρίας έμον, συνβίον και τοις τέκνοις μον και πάτριας πάσης.*

A veszprémi püspökséget »aminae nostrae pro redemptione« alapítja;²⁾ a pécsváradi³⁾ s a pannonhalmi⁴⁾ apátságokat pedig »lelkünk üdvére s országunk megszi- lárdítására.«

1055-ben I. Endre a tihanyi apátságot saját ma- ga, felesége, gyermekei s szülei lelkiüdvére alapítja.⁵⁾

Rado palatínus 1057-ben birtokokat ad a Szent Demeter apátságnak »abban a reményben, hogy o.zm esendő és földi javakért a másvilágon százszoros ju- talmat kap s örök életben lesz része.«⁶⁾

1075-ben I. Géza király bencés apátságot alapít (abbatia S. Benedicti de iuxta Gron) »látván, hogy pil- lanatnyiak e « földi javak, de örökösök a túlvilágiak.«⁷⁾

Szent László a zalai Szent Adorján bencés kolos- tort szintén saját lelke üdvére alapítja.⁸⁾ A somogy- vári Szent Egyed monostor alapítólevelébe (1091-ben)

¹⁾ *Karácsonyi*: Szent István király oklevelei és a Szilvesz- ter bulla. 26. l.

²⁾ *Karácsonyi*: 57. l.

³⁾ *Karácsonyi*: 79. l.

⁴⁾ *Fejérpataky*: i. m. 20. s 172. l.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. I. 388. *Fuxhoffer*: i. m. I. 166.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. I. 394. *Fuxhoffer*: i. m. I. 205.

⁷⁾ *Fejér*: i. ni. I. 428. *Fuxhoffer*: i. m. I. 217. *Knauz*: i. ra. I. 53.

⁸⁾ *Fejér* . i. m. I. 466. *Fuxhoffer*: i. m. I. 187.

már elődjei, sőt az összes keresztények lelkiüdvösségét is belefoglalja.¹⁾

A bozói premontrei prépostságot Lampert gróf, Zsófia neje, és Miklós fia alapítják, »másvilági jutalmazás reményében.«²⁾

Wolfer gróf 1157-ben a németújvári apátságot alapítja saját maga s szülei lelkiüdvére.³⁾

Imre király 1198-ban tanúsítja, hogy atyja, Béla, az esztergomi egyháznak »az isteni visszafizetés reményében« tett adományokat.⁴⁾

Endre vezér 1200-ban attól a reménytől vezetve ajándékozta meg Szent Kozma és Demjén egyházát, hogy »mindaz, amit az életben a kolostoroknak s egyházi férfiaknak juttatunk, kétségkívül a lelkek üdvére s javára fog válni.«⁵⁾

Hasonló kifejezésekkel találkozunk Frank gróf,⁶⁾ II. Endre⁷⁾ stb. adománylevelében. Némelyik ajándékozó egész elmélkedéssel kezdi az oklevelet.⁸⁾

1259-ben IV. Béla király azért adakozik az egyháznak, hogy az égben sokszorosan kapja vissza a gyümölcsöt, amelynek magját e földön elvetette.⁹⁾

1275-ben Izabella királyné esztergommegyei két

¹⁾ *Fejér*: i. m. I. 468. *Fuxhoffer*: i. m. I. 222.

²⁾ *Fejér*: i. m. II. 82. *Fuxhoffer*: i. m. II. 7.

³⁾ *Fejér*: i. m. II. 145.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. II. 325.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. II. 375.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. III. 249.

⁷⁾ *Fejér*: i. m. III./II. 192.

⁸⁾ így pl. Bors gróf 1233-ban: »Fallax mundi gloria, lapsu mobili ruit, opes, honor, omnia florent, fluunt, nec persistunt, quia marcescunt; nam populatur et subvertit omnia mors amara. Beata igitur anima, quae gustato fructu salutifero, postponit omnia praesentis vitae gaudia. Igitur ego comes Bors . . . «
Fejér: i. m. III./II. 361.

⁹⁾ *Fejér*: i. m. IV./II. 486.

birtokát adja a nyulak-szigeti dominikána apácáknak, hogy azoknak imájában részesüljön.¹⁾

Így folytathatók a szemlét valamennyi régebbi adománylevélen keresztül. Mindenütt ugyanazzal a jelenséggel találkozunk: úgy a királyi, mint a nemesi alapítók legnagyobb része semmiféle anyagi ellenszolgáltatást nem kér az adományok fejében. Lelkük sugalta, hitük mondta nekik, hogy az egyháznak tett adományokért bőséges jutalomban lesz részük az élet után s ezért tették meg alapítványaikat. De ha ez így áll, akkor az is világos, hogy az egyházi vagyon azon a címen, mintha az egyház ma már nem felelne meg az ajándékozók intencióinak, el nem vehető. És ha egyes kolostorok, apátságok stb. – minthogy elpusztultak – ma már nem is teljesíthetik ezt a kötelességüket, még mindig áll az univerzális egyház, s még mindig hallatszik annak imája: *Oremus pro benefactoribus nostris! Imádkozzunk jótevőinkért! Adj Uram a te szent nevedért minden jótevőknek örök életet!*

¹⁾ *Fejér*: i. ra. V/II. 286.

MÁSODIKSZAKASZ.

Az adományok egyéb céljai.

Hálából. – Az istentisztelet fentartására. – A hitszakkadás nem gyöngítette meg az egyház tulajdonjogát. – Az adományok egyedül a kath. egyházat illetik. – Tanügyi célok? – A koronázás emlékére. – Kártérítésül. – Temetkezési jog fejében. – Akiknek gyermekük pap vagy apáca volt. – Fogadalomból.

Az egyházi vagyon nagyobbik részét oly szándékkal ajándékozták az alapítók, hogy lelkük üdvösségét biztosítsák. Voltak azonban másféle célból tett adományok is.

Az adományozókat a vallásos szempont mellett legtöbbször a hála érzete vezette, amellyel az egyházi férfiak szolgálatait akarták jutalmazni. A jutalmazáson kívül többször azt a célt is szolgálták az adományok, hogy az illető egyház sorsa biztosítva legyen, és ott az istentisztelet állandóan, zavartalanul folyhasson. Mások ismét valamely fogadalmuknak akartak eleget tenni a birtokajándékozás által. Mások az egyházon ejtett sérelmet akarták jóvátenni. Ismét mások jogot akartak maguknak szerezni, hogy holtuk után az illető egyházban temetkezhessenek stb. Ilyen és hasonló célokat találunk az adománylevelekben megjelölve, azt azonban sehol sem olvassuk, hogy az egyház tanítá-

sért, bandérium felszereléseért, katonaság kiállításáért kapta volna vagyonát.

A hálából tett adományozásra elég legyen egy-két esetet felemlíteni.

1209-ben II. Endre földbirtokot ajándékoz Adolf szepesi prépostnak, aki a királynak értékes szolgálato-
kat tett úgy a pápai udvarnál, mint egyéb fejedelmek-
nél.¹⁾ A Szentföldről visszatérve 1219-ben az esztergomi káptalan hűségét egy erdélyi földterülettel jutalmazza.²⁾

IV. Béla 1239-ben »tekintve az esztergomi anyaszentegyház hűségét és érdemdús szolgálatait«, és mert a király védelmére »önmagukat és minden vagyonukat veszélynek s veszedelemnek tették ki«, bő javakkal halmozza el az esztergomi egyházat.³⁾ Ugyanez a királyunk említi, hogy a lébényi Szent Jakab kolostor hűséges szolgálataiért jutott két földbirtokhoz.⁴⁾

IV. László 1277-ben János gömöri főesperest jutalmazza több különféle hűséges szolgálataért.⁵⁾ Ugyanazon évben kap tőle jutalmat László, honti főesperes is, »propter commendabilem fidelitatem suam et meritoria obsequia.«⁶⁾ Paskázius pozsonyi prépost békét teremt a király és Fülöp pápai követ közt; ezért IV. László Szilincs nevű birtokot ruhazza a pozsonyi egyházra.⁷⁾

Erzsébet királyné 1284-ben Ladomér esztergomi érseknek s »az ő személyében boldog Béla vértanú

¹⁾ *Fejér*: i. m. III. 77.

²⁾ *Fejér*: i. m. III. 269. *Wenzel*: i. m. VI. 399.

³⁾ *Knattz*: i. m. I. 328-329.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. IV. 199.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. V./II. 185. *Knauz*: i. m. II. 40.

⁶⁾ *Knauz*: i. m. II. 41.

⁷⁾ *Knauz*: i. m. II. 120.

egyházának« juttat egy Belyd nevű földet, mert az érsek a királyt gyermekkorától kezdve hűséggel szolgálta.¹⁾

1286-ban Pál veszprémi prépost Némethi és Tóthi földeket kapja László királytól a király s az ország ügyeinek hűséges szolgálatáért.²⁾

A fõnt említett Lodomér érseket a királyné is ki-tünteti 1291-ben, saját tulajdonát (villam nostram reginalem) ajándékozván neki »kitünõ szolgálatának né-minemû, ámbár nagyon aránytalan és végtelenül elég-telen viszonzásául.«³⁾

III. Endre 1292-ben Tivadar prépostnak adja a Ha-lásztelek nevû földet, hűséges szolgálataiért, »amiket hosszú volna itt elõszámlálni.«⁴⁾ A pannonhalmi apát-ságnak pedig azért adja Taapot és Szent-Miklóst, mert mindenütt érezte imádságuk hathatós segítségét.⁵⁾

A kifejezetten a lelkek üdvére vagy hálából tett adományokon kívül gyakran találkozunk ajándékokkal, amelyek az istentisztelet fõntartását s ál-landósítását célozták, amivel az adományozók tulajdonképen megint csak saját lelkük számára akartak érdemeket szerezni.

Így már Szent István oklevelében olvassuk, hogy a pécsváradi apátság alapításakor minden körülményt tekintetbe vett, nehogy a szerzetesek vallási életét az anyagi gondok megzavarják. Ezért látta el õket bõséges adományokkal.⁶⁾

¹⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 220. *Knauz*: i. m. ii. 186.

²⁾ *Knauz*: i. m. II. 217.

³⁾ *Fejér*: i. m. VI. 91. *Knauz*: i. m. II. 308.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. VI. 237.

⁵⁾ *Fuxhoffer*: i. m. I. 37.

⁶⁾ » omni cura adhibita, ne monasticae religionis contemplatio aliqua temporalium necessitate compressa mutaret

Ugyanez a szándék vezette I. Endrét a tihanyi apátság alapításakor. »Az isteni szolgálat buzgó és szüntelen végzésére és a szent szerzetesek dicsőítésére s tiszteletére« a királyi javakból (ex regali abundantia) minden szükségessel felruházza őket, nehogy az istentiszteletet elhanyagolni legyenek kénytelenek (ne in Dei servitio tepescant).¹⁾ Ilyen célból ad földeket ezen apátságnak 1137-ben II. Béla is »az ottani testvérek' eltartására.«²⁾

Egy évvel később II. Béla azt írja, hogy atyja a dömösi prépostságot azért ajándékozta meg javakkal, hogy az egyház szolgálói abból nyerjék mindennapi élelmüket.³⁾

1233-ban Bors gróf azért ad javakat egy kolostornak (S. Maria de monte), hogy annak lakói »annál nyugodtabban foglalkozhassanak a lelkiekkel, minél bővebben vannak ellátva anyagiakkal.«⁴⁾ Hasonló indokolást olvasunk Bélának egy ciszterci kolostor részére kiállított adománylevelében (1237-ből).⁵⁾ Épígy ír, mikor 1252-ben a túróczi premontrei kolostort alapítja.⁶⁾

1280-ban IV. László az esztergomi ágostonrendi szerzeteseknek földet ad, hogy azon kolostort építsenek, »amelyben örökké zengjék Isten dicsőségét.«⁷⁾

Márton bán felesége, Anna, s gyermekei a pálosok

ad levam, idem monasterium ex donativis nostris dotavimus terris, silvis, piscinis, vineis, villis, populis.« *Fuxhoffer*: i. m. I. 180. *Karácsonyi*: i. m. 79. 1.

¹⁾ *Fuxhoffer*: i. m. I. 166.

²⁾ *Fejér*: i. m. VII/V. 108.

³⁾ *Fejér*: i. m. II. 95.

⁴⁾ *Fuxhoffer*: II. 104.

⁵⁾ *Fejér*: i. m. IV. 68.

⁶⁾ » . . . quia religiosam vitam ducentibus convenit subvenire, ne alicuius necessitatis occasio eos in divinis desides, ant negligentes efficiat.« *Fuxhoffer*: i. m. II. 58.

⁷⁾ *Fuxhoffer*: i. m. II. 220. *Knauz*: i. ra. II. 143.

kat halmozzák el ajándékokkal 1424-ben az istentisztelet növelésére s a szerzetesek eltartására.¹⁾

Ugyancsak ezért dotálja 1431-ben Stibor, Bolondócz ura a vágújhelyi prépostságot.²⁾

Különben annyira a köztudatban élt, hogy az egyházi vagyon az istentiszteletet van hivatva előmozdítani, hogy Bethlen Gábor azon a címen akarta keresztülvinni a szekularizációt, hogy a papok az ő idejében már nem a kultuszra fordítják e javakat.³⁾

Ezek az alapítványok nemes célt szolgáltak. Azt célozták u. i., hogy ahol egy kolostor vagy egyházközség megalakult, fönmaradása arra az időre is biztosítva legyen, ha a hívek száma bármi okból megfogyatkoznék. E törekvésből érthető az 1114-ben Kálmán alatt tartott esztergomi nemzeti zsinat határozatainak XVII. pontja, amely a templomot felszentelni se engedi addig, míg annak fönntartásáról megfelelően nem gondoskodtak. »Ecclesia non consecratur, si dos et terra prius non datur.«⁴⁾

Itt lesz helyénvaló megemlíteni a szekularizáció jogossága mellett hangoztatni szokott egyik érvet. Azt mondják egyesek, hogy készek elismerni a magyar kath. egyház teljes tulajdonjogát az egyházi javak fölöött, de csak a – múltban; csak a XVI. századig, addig t. i., míg az egész lakosság egy valláson volt. Addig az ideig az egyházi javak az egész ország la-

¹⁾ *Fejér*: i. m. X./VI. 667.

²⁾ *Fejér*: i. m. XI. 111.

³⁾ »Clerus abusus beneficiis – idézi Bethlen szavait Pázmány (i. m. 30.1.) – non ad promotionem divini cultus, sed ad fomentum sui fastus usurpavit.«

⁴⁾ *Endlicher*: i. m. 352. *Péterfy*: i. m. I. 57. *Závodszky*: i. m. 101. E törvényre hivatkozva figyelmeztethette III. Honorius 1224-ben a magyar királynét, hogy megfelelő vagyonnal lássa el azt a templomot, amelyet konszekráltatott. *Theiner*: i. m. I. 52.

kosságának javára szolgáltak. Minthogy azonban a hitújítás megosztotta az eddigi hitegységet, ennek következtében meggyöngült az egyház tulajdonjogának erőssége is.

Az ilyen érveléssel szemben elégséges az egyszerű hivatkozás az idézett s alább még idézendő adománylevelekre. Azok egybehangzó tanúskodása szerint az egyházi vagyon adományozása korántsem az ország lakosainak javára történt, hanem egyesegyedül a római katolikus egyház fejlesztésére, s ügyeinek előmozdítására.

Az egyházi javak természetén tehát a beállott hitszakadás mitsem változtatott; mert hiszen ha már Szent István korában is lettek volna protestánsok, a katolikus istentisztelet céljaira kapott javak fölött az egyház ebben az esetben is teljes joggal rendelkezhetett volna.

Persze, az egyéb okokból történt adományozásokról nem is kell szólni. Épen ebben a fejezetben foglalkozunk az adományok céljával és látjuk, hogy királyaink nem határozatlan célokra adták a javakat, hanem az adománylevelekben pontosan megjelölik a célt is: saját lelkük üdvére, saját egyházuk előmozdítására stb. Tehát tulajdonképen az alapítók szándéka csak akkor teljesül, ha ezek a javak a kath. egyház kezén vannak.

Gondoljuk csak el, mit szólnának pl. azok az adományozók, kik ajándékaikkal épen a kath. egyház elterjedését, megerősítését akarták szolgálni és ezáltal lelkük üdvét biztosítani, – mit szólnának ezek a buzgó katolikusok, ha alapítványaik más vallások vagy akár az állam birtokába kerülnének! Hiszen arra nézve, hogy hogyan gondolkoztak az egyházi vagyon ado-

mányozói a más vallásúakról, elég legyen magát Szent Istvánt említenünk, aki szigorúan meghagyja fiának, hogy eretnekeket semminemű kedvezményben ne részesítsen (I. 1. 56. §.). Az 1462: II. 13. §-a, 1495: IV. 12. §-a az eretnekeket hűtlenség bűnében mondja ki vétkeseknek. Pedig ezzel a vétkekkel vagyonszétválás járt. Több törvényünk szigorú büntetés terhe alatt tiltotta az eretnek vallást, ellenben bőven volt alkalmunk megismerni, hogy törvényeink mennyire épen a kath. vallást akarták emelni, azt az egyedül igaz vallásnak nevezték stb. Mindezekből világosan kitűnik, hogy a kath. egyház nem azért kapta vagyonát, mert abban az időben egyedüli vallás volt, és az ajándékozók más vallást nem ismertek.

Ez a tényállás annyira szembetűnő, hogy nem is említettük volna a szekularizációs törekvéseknek ezt a gyenge szalmaszálérvét, ha még olyan előkelő helyen is, mint a magyar képviselőház kérvényi bizottsága, csak nemrégiben is nem hangoztatták volna, hogy »feltétlenül különbséget kell tenni a privát és regális donációk között ... azért is, mert azok oly időben keletkeztek, amikor a szent korona országainak népe egy valláson volt, illetve az elismert és bevett vallásfelekezet csak a katolikus volt.«¹⁾

Arról az évről pedig, amely oly címen akarja a kath. egyházat vagyonától megfosztani, hogy az egyház azt tanügyi célokra kapta, ma azonban a tanügyet egyre nagyobb arányban az állam veszi kezébe, – elég pár szóval megemlékezni.

¹⁾ Ertsey Péter szavai Hajdú vármegye szekularizációs feliratának tárgyalásánál *ÍW.* dec. 9-én L. a bizottság üléséről kiadott hivatalos kommunikét a napilapok 1910. dec. 10.-i számában.

Legrégibb adományleveleink tanügyi célokra ajándékozott egyházi javakról mitsem tudnak.¹⁾ De ha tényleg az lett volna is az adakozók szándéka, bizonyára a kath. oktatást és nevelést tartottak szem előtt, aminek pedig az egyház nemcsak az elmúlt századokban felelt meg, hanem ma is igyekszik minél nagyobb mértékben eleget tenni. »Abból azonban, – írja Apathy István orsz. képviselő a tanulmányi alapról beadott II. jelentésében, – hogy az országban a közművelődésre az egyház és a katolikus felekezet igen sokat tett és e téren magát az ország elismerésére érdemesítette; abból, hogy a királyok, a főpapok, a káptalanok, a monostorok, a kath. főrendek, a nemesség és a polgárság a közművelődést, habár kath. szellemben, nyolc századon keresztül iskolák felállítása, berendezése és tanárokkal ellátása által lehetségessé tették; abból, hogy a kath. rész Szent Istvántól I. Ferdinándig, és így öt századon át a közoktatást egyedül és önállólag ápolta; az utóbbi négy században pedig ugyancsak az ifjúság sokoldalú képzésében ernyedetlenül működik, – nem az következik, hogy azon alapot, mely a most érintett célok megvalósítása végett a katolikus hitfelekezetnek rendelkezésére állott, ettől elvenni és akár állami, akár a többi felekezetre nézve közös vagyonnak nyilvánítani lehessen.«²⁾

Ezen szükséges kitérések után ismerkedjünk még meg röviden az adományok többi céljával is.

Gyakran találkozunk fejedelmi bőkezűségről tanús-

¹⁾ Persze vannak, akik ezzel mitsem törődnek és a »littera non erubescit« ösi igazságában bizva nyugodtan merik hirdetni, hogy »nyomós szerepet játszottak ez adományozásoknál a papok ígéretei is arészben, hogy ők a nép megtérítése mellett annak művelését is intézendik.« Ezt írja *Várady*: i. m. 7. 1.

²⁾ *Apponyi A.* és *Apathy L.*: i. m. 128. 1. s köv.

ködő ajándékokkal, miket királyaink koronázásuk emlékére juttattak az egyháznak.

II. Endre 1206-ban az esztergomi kanonokoknak rendes évjáradékot rendel kiosztatni a királyi kincstárból, »in nostrae coronationis memóriám.«¹⁾ 1270-ben V. István Epei nevű földjét adja az esztergomi egyháznak, »amely minket fölkent s a királyi diadémával felruházott.«²⁾ Szintén a koronázás emlékére ajándékozza meg 1284-ben Erzsébet királyné ezt az egyházat.³⁾ Ezért kapja 1388-ban Zsigmondtól az esztergomi érsek Nyergesújfalú, Bajóth, Süttő stb. földeket.⁴⁾ Szinte bevett szokássá vált, hogy a királyok az esztergomi egyházat, a királynék pedig a veszprémit⁵⁾ ajándékozták meg a koronázás emlékére.⁶⁾

Van arra is eset, hogy királyaink az egyházaknak okozott károkat akarták az adományok által jóvátenni.

így pl. IV. Béla 1248-ban az egri egyháztól elvett decimák helyett bizonyos földrészeket adományozott.⁷⁾ 1285-ben IV. László az esztergomi érseket a komárommegyei Szakálas földdel kárpótolja azokért a károkért, amiket az érsek a koronázás alkalmával szenvedett.⁸⁾ III. Endre Baranya megyében ad birtokokat Andronicus veszprémi prépostnak, hogy jóvátegye a károkat, amiket a király ellen fellázadt nemesek neki

¹⁾ *Knauz*: i. m. I. 185.

²⁾ *Fejér*: i. m. V. 33. *Knauz*: i. m. I. 578.

³⁾ *Knauz*: i. m. II. 188.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. X. 454.

⁵⁾ Még ma is a veszprémi püspök joga a királyné meg-

⁶⁾ *Fejér*: i. m. VII./II. 97; *Knauz*: i. m. I. 185, 265, II. 211; *Wenzel*: i. m. IX. 293; Hazai okmánytár: V. 62. stb.

⁷⁾ *Fejér*: i. m. IV./II. 20.

⁸⁾ *Fejér*: i. m. V./III. 290. *Knauz*: i. m. II. 204.

okoztak.¹⁾ Ugyancsak kártérítés címén kapja Ladomér esztergomi érsek III. Endrétől Rozsnyóbányát.²⁾

Azok is bőkezűen gondoskodtak az egyházzól, akik valamelyik templomban akartak temetkezni. Egy bizonyos Margit nevű nő pl. 1152-ben,³⁾ továbbá Gichi Máté nemes⁴⁾ stb. azért adnak birtokot a pannonhalmi apátságnak, Gergely gróf 1168-ban a bakonybélinek,⁵⁾ Csák soproni gróf a Szűz Mária kolostornak,⁶⁾ hogy haláluk után oda temetkezhessenek.

Mások ismét azért viseltettek különös rokonszenvvel egyes egyházak iránt, mert gyermekeik ott voltak papok vagy apácák. így pl. 1273-ban Mózes, somogyi gróf, leányainak, akik dominikána apácák voltak, ad birtokokat.⁷⁾

Ismét mások kicsiny gyermeküket ajánlották fel Isten szolgálatára, de később ezt megbánták s fogadalmukat ajándékkal váltották meg. BabayNemhyz pl. a kalocsai egyházban felajánlotta Félix nevű fiát, hogy örökre az egyház harangozója legyen; de később megbánja s birtokot ad helyette.⁸⁾

Általában ha valakit öröm ért, kötelességének tartotta háláját adománnyal leróni; ha meg csapásban volt része, Isten ujját látta benne s Isten megengesztelésére megint az egyháznak tett adományokat. Mikor II. Endre meghallja, hogy fia született, »Istennek végtelen hálát adva« a veszprémi káptalannak ajándékozza Bylga nevű

¹⁾ *Fejér*: i. m. VI./II. 27.

²⁾ *Knauz*: i. m. II. 304.

³⁾ *Wenzel*: i. m. I. 62.

⁴⁾ Hazai Okmánytár: VII. 280.

⁵⁾ *Wenzel*: i. m. I. 65.

⁶⁾ *Fejér*: i. m. IV. 98.

⁷⁾ *Fejér*: i. m. V./II. 84.

⁸⁾ *Wenzel*: i. m. VII. 332.

földjét.¹⁾ Mikor pedig IV. Bélának fia meghal, visszaadja a veszprémi egyház elvett javait, mert fia halálát Isten haragjának tartja.²⁾

Ennyi különféle címen történt adományozás látára értjük meg igazán az utolsó Árpádházi király szavait, aki szerint az egyházak megajándékozásánál az volt a mérték, hogy az adományozók e téren semmi mértéket ne ismerjenek. »Quia secundum iura principum summa est ratio, quae pro religione facit, et in donationibus ecclesiae faciendis mensura posita est, non habere mensuram.«³⁾

¹⁾ Hazai okmánytár. IV. 44.

²⁾ *Fejér*: i. m. IV./ffl. 495.

³⁾ *Knauz*: i. m. II. 275.

HARMADIK SZAKASZ.

A katonaillesítés kötelezettsége.

Az adománylevelek erről mitsem tudnak. – Hallgatóg kikötés? – A banderialis rendszer csak későbbi eredetű. – Törvényeink a nemességből kifolyólag egyaránt kötelezték katonaszkodásra az egyháziakat és a világiakat. – Az aranybulla 7 cikkelye. – A magyar főpap-ság mindig előljárt az ország védelmében. – A mai jogállapot.

A szekularizációt követelő és igazolni akaró érvek között előkelő helyet foglal el a következő állítás is: Az egyház mindenha tevékeny részt vett a haza védelmében, javait is – legalább részben – azért nyerte, hogy azokon katonaságot szereljen fel s a végvárat védje. Ma azonban a hadügy kizárólag az állam gondját képezi, méltányos tehát, hogy az ő kezére jusson az egyházi vagyon is.

Ezen érveléssel szemben az oklevelek tanúságára hivatkozva bátran állíthatjuk, hogy az egyház egy hold földet sem kapott katonaillesítés kötelezettségének terhe alatt. Az adománylevelek ily föltételről nem szólnak.

Azt sem gondolhatjuk, hogy ilyen föltétel kikötése hallgatógon történt, és hogy az egyház az aján-dékozott földbirtok elfogadása által hallgatógon köte-

lezte magát ezen föltétel betartására. Nem gondolhatjuk ezt megint csak azért, mert az oklevelek nem engednek ily hallgatag megegyezésre következtetni. Mikor u. i. az adományozás nem minden föltétel nélkül történt, ott az adománylevelek nyíltan beszélnek s világosan megjelölik az ajándék elfogadásával járó kötelezettségeket, vagy azokat a jogokat, amiket az ajándékozók maguknak fenntartani akartak.

Így mikor Imre király 1198-ban az esztergomi érseket megajándékozta, kiköti, hogy szükség esetén az érsek őt befogadni tartozik.¹⁾ Péter, Uza fia, a nyulak-szigeti apácának adja át vagyonát, de azzal a kikötéssel, hogy haláláig abból tarthassa fenn magát.²⁾ 1280-ban Cunegunda a klarisszák számára kolostort alapít, s az adományozott javakból évente 200 ezüst márkát köt ki a maga számára.³⁾ 1421-ben Borbála királyné az óbudai apáca-kolostornak egy malmot ajándékoz azzal a föltétellel, hogy az óbudai várban alkalmazott emberei ingyen örölhessenek.⁴⁾ És így tovább.

Arról tehát szó sem lehet, hogy az egyházat bármily ellenszolgálatra hallgatag szerződés kötelezte volna.

A régi krónikák, mikor a püspökségek alapításáról írnak, szintén nem tudnak ilyen kötelezettségekről. Hartvik pl. a 10. pontban egyszerűen ezt írja Szent Istvánról: »A király az újonnan alapított érsekségek és püspökségek részére kiszabta a megfelelő nagyságú megyét, gondja volt arra, hogy mindegyiknek alkalmas főpapot állítson az élére, rendelt részükre jószágokat, udvarokat, cse-

¹⁾ *Fejér*: i. m. II. 324.

²⁾ *Fejér*: i. m. V. 129.

³⁾ *Fejér*: i. m. V./III 45.

⁴⁾ *Fejér*: i. m. X./VI. 416.

lédséget és jövedelmet. Felékesítette őket keresztekkel, szent edényekkel és az isteni tisztelethez való ruhákkal. Amíg csak élt, minden évben csatolt hozzá ajándékot és adományt, hogy ne szoruljanak külső segítségre.«

Sőt azt állítani, hogy a vagyon bandériumok kiállításának kötelezettségével jutott az egyház kezére, már magában véve kiáltó a n a k r o n i z m u s .

Róbert Károly alatt u. i., – amikor nálunk a bandérium intézménye meghonosult, – a vagyon legnagyobb része már az egyház kezén volt, mert az alapítások legtöbbje az Árpádházi királyok korába nyúlik vissza.

Sajnos, pontos adatokat nehéz volna szerezni az egyházi vagyon nagyságáról az Árpád-királyok idejéből. De ha fontolóra vesszük azokat a sokszor hihetetlen nagyságú adományokat, amikkel ezek a királyok gazdagították az egyházat,¹⁾ joggal állíthatjuk, hogy a bandériumok behozatalakor a vagyon legnagyobb része már az egyház birtokában volt. Azt tehát nem kaphatták olyan intézmény támogatásáért, ami az adományozások idejében még ismeretlen volt.

Az Árpádházi királyok adománylevelei között elvéve, mint pl. II. Béla királynak 1137-ben kiadott levelében találunk olyan helyet, amely első látszatra azt mutatja, mintha az egyház, nevezetesen pedig II. Béla oklevelében a pannonhalmi apátság, az ország védelmére kapta volna javait. Azt írja u. i. a király, hogy

¹⁾ A dörnyösi prépostságnak pl. már alapításakor 59 faluja van (*Knauz*: i. m. I. 88.). Az egri egyháznak 1261-ben már 60 helyen van ingatlan birtoka (*Fejér*: i. m. IV./III. 33.). III. Béla anyja a fehérvári János lovagoknak egyszerre 55 birtokot adományoz stb.

elődei »sok javakat juttattak boldog Márton *egyházának* az ország védelmére békében és háborúban.« De hogy ezt az odavetett megjegyzést a szellemi- és lelkiekben való segítségről kell érteni, mutatja mindjárt az utána következő mondat: »*Consilio salutis ammonite disposui quaedam ad utilitatem et honorem ipsius ecclesiae, volens, ut alii, S. Martinum ante summum iudicem animae meae defensorem habere;*«¹⁾ »lelkem üdvére gondolva egyet-mást adtam ezen egyház hasznára s tiszteletére, azt óhajtván, mint a többiek, hogy a legfőbb bíró előtt megnyerjem Sz. Mártont lelkem szószólójául.«

A dolog megértéséhez szükséges annak a törvényünknek ismerete, amely valamennyi nemes kivétel nélkül fegyverbe parancsolt, ha az ország védelméről volt szó.

Az aranybulla 7. cikke szerint, ha az országot veszély fenyegette, minden nemes köteles volt harcba szállani. »*Si vero ex adversa parte exercitus venerit super regnum, omnes universaliter ire teneantur.*« Igaz ugyan, hogy a papok itt külön nincsenek megnevezve; ámde ők mindig a nemesek közé számítottak, tehát reájuk is kötelező volt a törvény.

. Igaz tehát ez a most tárgyalt szekularizációs jérv, csak-hogy megfordítva. Nem azért kapta az egyház a birtokokat, hogy katonát állítson azok fejében, hanem azért volt köteles harcolni és katonát fölszerelni s jövedelmének bizonyos percentjét hadi-adó gyanánt fizetni, mert bir-

*) *Fejér*: i. m. II. 86. Szóval nem fegyveres vizontszolgálatot, hanem imádságot vártak a szerzetesektől. Imádságot Istenhez, mert Nála a győzelem. Ugyanígy értendő II. Paschál pápa mondása, amely a Szent István dézsmaadományának célját »*pro tuitione patriae, pro statu regni, pro augmento fidei*« szavakban jelöli meg.

tokai voltak, a papok a nemesek közé számítottak s ezért ugyanazon kötelességek nehezédtek az egyházra, mint a nemességre.

Nem volna tehát értelme, hogy részletesen felsoroljuk azokat a törvényeket, amelyek az egyháziakat katonaállításra kötelezték. Elismerjük, voltak ilyen törvények;¹⁾ de téved, aki azt állítja, hogy »az egyháziaknak adott javak egyenes rendeltetésének ezt tartották.«²⁾

Ellenkezőleg az egyháznak azért kellett katonaságot kiállítani, mert ez a kötelesség a b i r t o k k a l járt együtt,³⁾ mint I. Lipót 1662-ben nyíltan is hirdeti, hogy az egyháziakat is kötelezi a katonaállítás, »mint a többi birtokos nemességet.«⁴⁾ A beneficiumoknak katonaállítás kötelezettségével való megterhelését annál könnyebben elnézte az egyház, mert hiszen a legtöbb harc a kereszténység ellenségei, a törökök ellen irányúit.

Viszont pedig az egyház mindig meg is felelt ebbeli kötelességének, ami a birtokokkal együtt járt. »A történelmileg fejlődött magyar alkotmánnyal öszszenőtt főpapságunk, – írja Melichar idézett tanulmányában, – az Árpádházi királyok óta volt a honvédelem jelentékeny tényezője, kik a nemzet ezeréves államfentartó munkájában derekasan kivették részüket. A történelem lapjai igazolják, hogy főpapjaink nem-

¹⁾ L. ezek bő felsorolását *Kovachich*: i. m. II. 253–334. *Melichar K. dr.*: Egyház és véderő. Kath. Szemle, 1912. évf. 837. s köv. 1.

²⁾ *Ágoston*: i. m. 23. 1.

³⁾ *Timon* is ezt tartja. (Alkotmánytörténet 728. 1. s köv.) *Karácsonyi* is ezt írja: »Á tekintélyes jövedelem azonban súlyos teherrel járt együtt. A magyar kath. főpapság köteles volt sereget tartani és az ország védelmében azzal résztvenni.« *Magyarország egyháztörténete*. 78. 1. V. ö. továbbá *Erdélyi*: i. m. Magyar Kultúra. 1913. II. 109-115., 177-183. 1.

⁴⁾ *Fejér*: Codicillus 290. 1.

csak az alkotmány által kirendelt seregfentartók és se-regparancsnokok voltak, hanem a nemzeti hadseregnek hősei, kik mint az »ecclesia militans« igazi fővezérei, törhetlen hithűséggel és lángoló hazaszeretettel szolgálták az Istent és a hazát.«¹⁾ Amíg a nemesek birtokaik arányában a katonaállításnak alá voltak vetve, addig az egyház is szervezett saját birtokain katonaságot, valószínűleg a várrendszer mintájára. Az az zsold helyett örök haszonbérbe adott egyeseknek birtokokat, akik ennek fejében fegyvert fogtak úgy az ország, mint – ha az illető egyház érdekei kívánták – az egyház védelmére is. Ezek voltak az u. n. várjobbágyok, vagy, ha az egyház szolgálatában állottak, »militēs liberi populi ecclesiarum«, »exercitantes«, »nobiles jobbagiones exercitantes«, »bellatores jobbagiones«, »nobiles ecclesiarum.«

Ahová a világi nemesek elmentek a hazát védeni, elmentek az egyháziak is. Hogy csak egy példát említsünk, ugy-e a tatárjárás idejében még nem lehetett bandériumokról beszélni? És mégis mily sok püspök s egyházi katona esett el a Sajónál! Mátyás, esztergomi érsek, Ugolin, kalocsai érsek, György, győri püspök, Reynoldus, erdélyi püspök stb.²⁾ Mikor pedig 1496-ban II. Ulászló alatt egy királyi zsinat kimondja, hogy az egyháziak bandériumokat kötelesek fölszerelni, nem azzal okolják ezt meg, mintha az egyháziak ezért kapták

¹⁾ *Melichár*: i. m. 920. 1. így ír egyik tudós egyetemi tanárunk. Vessük most ezt össze egy »szabadgondolkodó«, »elfogulatlan« író alábbi nyilatkozatával: Az egyház »bandérium állítást tartalmazó kötelezettségének elejétől fogva rendetlenül tett eleget; történelmünk telve van ennek nyomaival s mivel a világi főurak is példáját követték: az eme hazafiatlan és szerződésellenes köteletségmulasztás által előidézett csatavesztésekkel.« *Várady*: i. m. 15. 1. Bizonyítás? – semmi.

²⁾ *Endlicher*: i. m. 276-7. 1.

volna javaikat, hanem »mert az országnak régi dicséretes szokása szerint« jövedelmük arányában tartoznak az ország védelmében közreműködni.¹⁾ Tehát a XV. s a következő századokban hozott törvények az egyház katonaaállítási kötelezettségéről csak régi szokásjog kodifikálásai voltak. Hogy különben ez a kötelezettség tényleg a föld birtoklásával függött össze, mutatja az a körülmény is, hogy mikor a XVI. és XVII. század zavarai között az egyház legtöbb vagyona az ellenség vagy a világiak kezébe került, megszűnt az egyház kötelezettsége is.

Mikor pedig a birtokkal járó katonaaállítási kötelezettséget a mai jog alapot váltotta fel, – egyrészt a birtok arányában fizetett pénzadó, másrészt pedig a kötelező személyes katonai szolgálat alakjában, – ugyanez a változás állott be az egyházra nézve is. Azóta az egyháziak is fizetik adójukat a vagyonuk után, a személyes katonai szolgálat alól pedig a törvény által nyújtott külön kedvezmény menti fel őket. De emiatt éppoly kevésbé gyöngült meg az egyház jogigénye a tulajdonában levő javakra nézve, mint a nemesi birtokok mai tulajdonosainak, akik pedig ma már szintén nem vonulnak harcba saját ragyogó bandériumaik élén.

Az egyház hajdani katonáskodásából vonni érvet a szekularizáció jogossága mellett annál kevésbé méltó eljárás, minél több történeti adat beszél a főpapok önzetlen hazaszeretetéről. Főpapjaink, valahányszor komoly veszedelem fenyegette az országot, a hazafias világi nemesekkel együtt mindig az elsők közt voltak, kik önként ajánlották fel anyagi segítségüket, több katonát állítottak ki, mint amennyire kötelezve voltak, sőt

¹⁾ *Batthyán*: i. m. I. 545.

a pápa engedélyével még «az egyházi vagyonból is lefoglaltak bizonyos részt hadicélokra. Így pl. 1352-ben VI. Kelemen N. Lajos alázatos kérésére (*humiliter supplicavit*) az összes egyházi jövedelmek tizedrészét négy éven keresztül átengedi az ország védelmére.¹⁾ Alig telt le a négy esztendő, már 1357-ben ugyanezt engedélyezi VI. Ince újabb három évre.²⁾ A törökök elleni háború céljaira XI. Gergely 1372-ben az egy évi jövedelem tizedrészét adja.³⁾ 1435-ben a főpapok önként ajánlják fel anyagi segítségüket a minden oldalról szorongatott Zsigmond királynak.⁴⁾ 1500-ban VI. Sándor a törökök ellen szintén az egyházi jövedelmeknek tizedrészét engedi át.⁵⁾

¹⁾ *Theiner*: i. m. I. 815.

²⁾ *Theiner*: i. m. II. 33.

³⁾ *Theiner*: i. m. II. 131.

⁴⁾ *Batthyán*: i. m. I. 77.

⁵⁾ *Theiner*: i. m. II. 551.

NEGYEDIK SZAKHSZ.

A végvárak védelme.

II. Ferdinánd leirata. – A Kollonich-féle egyezményben elvállalt kötelezettség. – A püspökök önkéntes ajánlata. – A javadalmak megadóztatása pápai engedéllyel, – Az ország tiltakozása a királyok önkénykedései ellen.

Igaz az az állítás, hogy az egyház a múltban katonaságot volt köteles fölszerelni. De láttuk, mennyire messze járnak már az igazságtól azok, akik szerint az egyház erre a célra kapta volna vagyionát. Mert az egyház nem azért kapta javait, hogy azok fejében katonákat állítson, hanem azért volt köteles ő is, meg! a világi nemesek is katonaságot állítani, mert birtokai voltak.

Szintén csak félig találják el az igazságot azok, akik az egyházi vagyion célját a végvárak építésében és védelmében látják. Annyiban igazuk van, hogy az egyház több várat épített a birtokain, védte azokat, vagyionából a végvárak föntartására adót is fizetett. Csakhogy mindezt megint nem azért tette, mintha az ajándékozók ily feltétel mellett juttatták volna a javakhoz, hanem mert akkoriban a földbirtoklással együtt járt e kötelezettség. Ez volt az adó abban az időben. És ugyebár ma sem azért van valakinek földje, hogy adót fizessen utána, hanem azért fizet, mert földje van.

A kérdésre világosságot vet II. Ferdinándnak 1625. dec. 1-én kelt leirata, amely a főpapok végrendekezési jogáról szól.

A főpapoknak kezdetben élvezett szabad végrendekezési jogát u. i. a fiskus »ius regaliae«, »ius spoli« stb. címen nyirbálni kezdte. A főpapok erre határozott választ kértek a királytól, mely feltételek és módzatok mellett csinálhatnak érvényes végrendeletet. II. Ferdinánd e leiratában tehát meghatározza, hogy a vagyon fele a szemináriumoké s a szegény plébániáké legyen, másik feléről pedig a kánonok értelmében szabadon rendelkezhetnek. És itt kifejezi még azt a reményt is, hogy a főpapok végrendeleteikben meg fognak emlékezni a végvárakról is, amelyek támogatása – tekintve, hogy a hazát s kereszténységet egyaránt védik – méltán tekinthető »piissima causa«-nak. Ha tehát a király csak elvárta a főpapoktól a végvárak támogatását, természetes, hogy az egyház nem ezzel a kötelezettséggel jutott javaihoz. És fényleg, a főpapok ezen leirat után sem érezték annak szükségét, hogy javaikból a végváraknak is okvetlenül hagyjanak.

Csak mikor K o l l o n i c h p r i m a s 1703-ban megkötötte a róla elnevezett konventiót, abban vállalták magukra a kötelezettséget, hogy hagyatékuk harmadrésze a kincstárnak jusson a várak fentartására vagy restaurálására (fortalitiis vei conservandis, vei instaurandis). Ez az önként vállalt teher még ma is nyomja főpapjainkat, – ha t. i. a szabad végrendekezési jogot még életükben meg nem váltják, – holott az azelőtti állandó határvedelemről ma már más módon történik gondoskodás.

A törökök kiűzése után a főpapok a nagy hadi-

költségek fejében önként felajánlották I. Lipótnak a papi tizednek egy tizedrészét a megszünt bandériumok helyett. A király 1701. ápr. 9-én ezt az önkéntes ajánlatot kötelezőleg írja elő valamennyi püspök számára, amíg csak szükség lesz a várak s a katonaság fentartására. Az 1715: VIII. t.-cikkkel ugyan, – amelyik a bandériumállítás kötelezettségét visszaállítja, – meg kellett volna szünnie ennek a tehernek. De 1719-ben XI. Kelemen megengedi III. Károlynak, hogy a püspököket u. n. »quinquennale subsidium« nyújtására kötelezhesse. S tényleg, püspökeink fizették is ezt a segílyt (a papi tized tizedrészét) 1773-ig, de csak a XII. Kelemen s XIV. Benedek által ismét megújított pápai felhatalmazás alapján.

Ha tehát tényleg létezett is az u. n. »subsidium ecclesiasticum pro fortalitiis«, vagyis az egyház tényleg hozzájárult a várak fentartásához, ez a kötelezettség részint a püspökök nagylelkűségén, részint pedig a papák által királyainknak nyújtott kedvezményen alapúit.

Hogy ilyen megadóztatáshoz maguknak a királyoknak nem volt joguk, mutatja az ország tiltakozása, valahányszor e téren királyaink önkényesen jártak el,

1773-ban pl. lejárt már a pápa által nyújtott felhatalmazás az egyházi tizedek tizedrészének lefoglalására. A király ekkor ezt a saját tekintélyével akarta kötelezőleg előírni. De a püspöki kar s az országgyűlés tiltakozására II. Lipót kénytelen volt igazságtalannak kijelenteni a püspököknek ezt a megadóztatását. »Magyarország papsága, mint az ország első rendje, – írja 1790. ápr. 7-én, – a köztörvények szerint minden járuléktól vagy adózástól mentes lévén, a reá rótt

s az utolsó kormány alatt tényleg tíz, illetve húsz százalékkal a várerődítési pénztár, illetőleg a vallásalap javára beszedett hányadoknak a folyó évi január 28-án kibocsátott királyi leírat szerint is önként meg kell szünnie.«¹⁾ Minthogy azonban a tényleges állapot azután sem változott, 1826. ápr. 17-én a rendek újra kérik? a királyt, hogy az egyházi javadalmak bármily című megadóztatását, »mely sem jogon, sem törvényes szokáson nem alapszik, mellőzni... méltóztassék.«²⁾ Még az 1830-47-i országgyűlések is állandóan felírtak ez ügyben, míg végre is a főpapság három millió forintnyi földtehermentesítési kötvény lefizetésével végleg megszabadult e tehertől, amely – mi is elmondhatjuk – sem jogon, sem törvényes szokáson nem alapít.

¹⁾ *Id. Apponyi és Apathy*: i. m. 35. 1.

²⁾ *U. o.*: 36. 1.

Végszó.

Az előadottak után már nem lehet sok mondani-valónk.

Akik elfogulatlan szemmel mérlegelik felhozott adatainkat, be kell látniok, mily nagy mértékben számítanak az olvasók történelmi és jogi tájékozatlanságára azok, akik a magyar államnak a kath. egyházi vagyon szekularizációjához való j o g á r ó l beszélnek.

Alapos vizsgálat alá vettük a szekularizációs törekvések valamennyi számbavehető érvét. A legilletékesebb tanuknak, maguknak az alapítóleveleknek és törvényeinknek segítségül hívása mellett kutattuk, mennyire bizonyíthatók be azok az állítások, amelyekből az egyházi vagyon elvétele mellett szoktak érveket kovácsolni.

És mi az eredmény?

Lehetetlen bebizonyítani, hogy az egyházi javak áll ám jószágokból keletkeztek, ellenben bebizonyítottuk, hogy azok eredete az adományozók magántulajdonában keresendő.

Lehetetlen bebizonyítani, hogy az egyház csak ideiglenes haszonélvezeti joggal kapta volna birtokait; ellenben bebizonyítottuk, hogy okleveleink és hazai törvényeink egyaránt teljes, örökös tulajdonjogról beszélnek.

Lehetetlen bebizonyítani, hogy a kath. egyház ma már nem felel meg az egyházi vagyon átadásakor kikötött feltételeknek; elteijben bebizonyítottuk, hogy

olyan föltételeket, aminőket az egyházi vagyon ellenségei hangoztatnak, az adományozók soha nem tettek.

Szigorúan tudományos úton, mindenütt a szoros jog szemelőtt tartásával, az eredeti adománylevelek tanúskodásának bőséges felhasználásával jutottunk el addig a pontig, ahol az egyházi vagyon elvételének jogos voltát bizonyítani akaró érvek mind halomra dőlnek.

E szigorú jogi álláspont föltétlen föntartása mellett aztán önként fölvetődő, bár már nem könyvünk keretébe tartozó kérdés, vajjon az egyházi vagyon gyümölcsötzetése napjainkban mindenben korszerű-e, a javadalmak felhasználása mindenben a kánonjog előírásainak megfelelő módon történik-e. A hol itt, hol ott fölmerülő és komoly egyházi férfiak ajkáról elhangzó óhajok amelyek sok javadalmasban a felelősség tudatának fogyatékoságát látva a javadalmi jövedelem fölöslegének korszerű egyházi célokra fordítását intézményesen kívánják biztosítani, annál nagyobb megfontolást érdemelnek, mert a javadalmaknak a múltban történt nem egyszer naiv, sőt az egyház törvényeivel homlokegyenest ellenkező felhasználása mindig kitűnő eszközül szolgált és szolgája szekularizációs agitátorok kezében. E kérdés azonban nem a jog, hanem pusztán a célszerűség és józan belátás kérdése, és – hangsúlyozzuk – az egyháznak kizárólag belülgye, amelynek korszerű rendezéséhez napjainkban tagadhatatlanul meg is történtek már az első lépések.

Mindennek azonban a szorosan vett joggal nincs semmi összefüggése. Tanulmányunk folyamán pedig kizárólag azt kerestük: mi j o g o s e t é r e n és mi nem. Vizsgálódásaink eredményére hivatkozva megállapíthatjuk, hogy a magyar katolikus egyházi vagyon szeku-

larizációja ellen történelmiünk és hazai jogunk egész szellemié egyaránt tiltakozik.

Dacára annak, hogy a napisajtóban, társaságokban, röpiratokban, könyvekben, úton-útfélen hangoztatott szekularizációs érvek így semmivé olvadtak a tudományos kutatás napfénye előtt, tévedés volna azt gondolni, hogy most már a magyar kath. egyházi javak tulajdona örökre biztosítva van a jelenlegi jogos tulajdonos, a kath. egyház kezében.

Hátra van u. i. a kérdésnek egy eddig még nem említett része, aminek tulajdonképen a fõnt cáfolt állítások is létüket köszönik, és ez – a mindenáron szekularizálni akarásnak, a más vagyónára éhezõ embereknek, az ököljog feléledésének¹, a vis majornak kérdése.

Szekularizációra való jogról beszélni nem lehet; de mit törődik az a joggal, aki mindenáron meg akarja szerezni a más vagyónát!

Nem is ringatjuk magunkat abban a hitben, hogy a szekularizáció teljes jogtalanságának kimutatásával egyszersemindenkorra véget vetettünk minden ilyen törekvésnek. Ellenkezõleg, a napi események egyre jobban megerősítenek abban a véleményünkben, hogy a szekularizáció, ha csak a katolikus világiak és egyháziak kezét kézbe fogva mindnyájan, egy tőle egy is sokk a L j o b b a n n e m ö r k ö d n e k j o g a i k f ő l ö t t, m i n d i g t e t t é k, bizonyára bekövetkezik Magyarországon is. Talán hamarább, mint gondolnók. Azok a zavarosban halászok, akiknek az egyházi javak elvételéből egyedül volna hasznuk, sokkal ügyesebbek a talaj előkészítésében, mint a jogaikban megtámadottak a védekezésben. Jól tudják annak a titkát, hogyan lehet minden jog és törvény elle-

nére keresztülvinni az egyházi vagyon elvételét ott is, ahol arra az egész világon talán legkevesebb jogi alapjuk van, ahol az ellen egy ország ezeréves alkotmányos életének egész fejlődése és szelleme tiltakozik: Magyarországon.

Jelen tanulmányunkkal tehát csak azt a célt akartuk elérni, hogy ha a katolikusok nemtörődömsége és szégyenletes aluszékonyága folytán a magyarországi kath. egyházat javaitól valaha meg fogják fosztani, ne lehessen ezt a tettet szépen kigondolt jogi teóriákkal és tetszetős érvek hangoztatásával jogosnak feltüntetni, mert ezek az érvek mitsem érnek, ezek a teóriák nyilvánvaló valótlanágok, s ez a tett a látszólagos érvekkel támogatva sem lesz más, mint azok nélkül lenne: a más jogos tulajdonának törvényellenes, erőszakos elvétele.

A gyakrabban idézett munkák jegyzéke.

- A c s á d y J.: A magyar birodalom története. I.–II. k.
Budapest. 1903.
- Ágoston P.: A szekularizáció. Budapest. 1909.
- S. A i c h n e r: Compendium iuris ecclesiastici. Brixinae.
1905.
- A p p o n y i A. gr. és A p á t h y I.: A magyarországi
kath. vallási és tanulmányi alapok és alapítványok
jogi természete. Budapest. 1883.
- B a l i c s L.: A római katolikus egyház története Ma-
gyarországban. Budapest. I. k. 1885. II./I. k. 1888.
II./II. k. 1890.
- I. B a t t h y á n y : Leges ecclesiasticae regni Hungariae.
I. k. Albae-Carolinae. 1785. II.–III. k. Ciaudiopoli.
1827.
- C s á n k i D.: Árpád és az Árpádok. Budapest. 1907.
- D o r n e r : Kurze Erörterung der Rechtsfrage, wem das
Eigenthum am Kirchengute zusteht. Rosenheim.
1868.
- D u d e k J.: Kritikai tanulmányok Acsády Ignácnak »A
magyar birodalom története« című művéről. Nyit-
ra. 1904.
- » »: A magyar kath. egyházi vagyon jellege. Buda-
pest. »Religio« 1908. évf.
- » »: Új könyv az autonómiáról. Budapest. »Religio«
1912. évf.
- St. L. E n d l i c h e r : Rerum Hungaricarum monumenta
Arpaldiana. Sangalli. 1849.
- E r d é l y i L.: Az egyházi vagyon eredete és jellege
Magyarországon. Magyar Kultúra. 1913. évf. II.
k. 1-24, 97-115, 177-187.1.

- J. Eveit: Die Kirche und ihre Institute auf dem Gebiete des Vermögens-Rechts. Soest. 1845.
- G. Fejér: Codex diplomaticus. Budae. 1829. I.–XLII.
- » »: Jurium' ac Libertatum religionis et ecclesiae catholicae in regno Hungáriáé partibusque adnexis codicillus diplomaticus. Budae. 1847.
- Fejiérpataký L.: A pannonhalmi apátság alapító oklevele. Budapest. 1878.
- Ph. F ride rich: De eo, quod iustum est circa amortisationem. Heidelbergae. 1776.
- F u x h o f f e r – C z i n á r: Monasteriologia. I. k. Pestini. 1858. II. k. Vindobonae et Strigonií. 1869.
- O. G r a s h o f: Die Gesetzgebung der römischen Kaiser über die Güter und Immunitäten der Kirche und des Klerus. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1876. Jahrg. 36 Bd. 1–51. S.
- » »: Die Gesetze der römischen Kaiser über die Verwaltung und Veräußerung des kirchlichen Vermögens. U. o. 193–214. S.
- A. G ü n t h e r: Die katholische Autonomie in Ungarn. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1900. Jahrg. 733–762 S.; 1901. Jahrg. 64–85, 243–272, 491–504, 663–684. S.; 1902. Jahrg. 55–73, 234–257. S.
- H i r s e h e i: Das Eigentum am katholischen Kirchengute. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1875. Jahrg. 35. Bd. 32–90, 259–355. S.
- H ü b l e r: Der Eigentümer des Kirchengutes. Leipzig. 1868.
- K a r á c s o n y i I.: Szent István király oklevelei és a Szilveszter bulla. Budapest. 1891.
- » »: Halvány vonások hazánk Szent-Istvánkbrabeli határaitól. Századok. 1901. évf.
- » »: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban. Nagy várad. 1906.
- K é s m á r k y I.: Katholikus egyházi vagyonyjog. Pécs. 1900.
- F. K n a u z: Monumenta ecclesiae Strigoniq̄tisis. Strigonií. I. k. 1874. II. k. 1882.

- M. G. Kovachich: Codex iuris decretalis ecclesiae fiungaricae. Pestini. I.–II. 1815.
- H. Laemmer: Institutionen des katholischen Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1886.
- I. Laurentius: Institutiones iuris ecclesiastici. Friburgi Brisgoviae. 1903.
- A. Lehmkuhl: Das Kirchengut und sein Rechtsträger. Stimmen aus M.-Laach. 1875. Jahrg. 8. Bd. 258–273, 431–442, 512–530 S.; 1875. Jahrg. 9. Bd. 56–75 S.
- M a a s: Über das Rechtssubject, die Vertretung, Verwaltung und Verwendung des Kirchen-, Schul- und Stiftungsvermögens. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1859. Jahrg. 4. Bd. 583–604 S. 1860. Jahrg. 5. Bd. 1–35 S.
- J. Chr. M a j e r: Über das Eigentum an den geistlichen Gütern und deren Heimfall. Ulm. 1786.
- M a r c z a l i H.: Magyarország története az Árpádok korában. Budapest. 1896. (A Szilágyi-féle millenniumi kiadás II. kötete).
- M a t t e s: Einwirkungsrechte der Staatsgewalt auf das Kirchenvermögen. Tübinger Quartalschr. 1845. Jahrg. 235–291 S.
- P a u l e r Gy.: Szent István és alkotmánya. Századok. 1879. évi 1–30, 101–125. 1.
- » »: A magyar nemzet története az Arpádházi királyok alatt. Budapest. 1893.
- P. P á z m á n y: Vindiciae ecclesiasticae, quibus édita a principe Bethlen in clerum Hungariae decreta nulla esse demonstrantur. Viennae. 1620.
- M. P e r m a n e d e r: Handbuch des kath. Kirchenrechtes. Landshut. 1853.
- C. P é t e r f y: Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungáriáé. Posonii. I. k. 1741. II. k. 1742.
- H. v. P o s c h i n g e r: Das Eigentum am Kirchenvermögen mit Einschluss der heiligen und geweihten Sachen. München. 1871.
- Phillips: Lehrbuch des Kirchenrechtes. 1862.

- Schmitz: Die Eigentumsfrage am Kirchenvermögen und die neuere staatliche Gesetzgebung. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1889. Jahrg. 61. Bd. 255–284. S.
- R. v. Scherer: Kirchenrecht. Wien. 1910. (Kézirat gyanánt).
- J. Fr. Schulte: Die juristische Persönlichkeit der katholischen Kirche, ihrer Institute und Stiftungen. Giessen. 1869.
- » »: Das katholische Kirchenrecht. Giessen. I. Teil. 1860.
- Theiner: Vetera monumenta historica Hungáriám sacram illustrantia. Romae. 1859. I.–II. k.
- A. Timon: Das städtische Patronatsrecht in Ungarn. Archiv für kath. Kirchenrecht. 1889. Jahrg. 61. Bd. 369–403 S.; 62. Bd. 1–49 S.
- Timon A.: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Budapest. 1906.
- Török K.: A magyarországi kath. egyházi vagyon tulajdonjoga. Budapest. 1900.
- Túri B.: A főkegyúri jog és az autonómia. Budapest. 1907.
- Uhrig: Der Germanismus in der kirchenrechtlichen Lehre vom Eigentum am Kirchengut. Tübinger Quartalschr. 1878. Jahrg.
- Vá r a d y Z s.: A szekularizáció. Nagyvárad. 1908.
- Város y G y.: A magyar kath. alapítványok jogi természetete. Kalocsa. 1882.
- Fr. H. Vering: Lehrbuch des kath. und protest. Kirchenrechts. Freiburg i. Br. 1876.
- V i n d i c i a e potestatis et iurium status in bona ecclesiae et clericorum. (Szerző neve nélkül). Vindobonae. 1811.
- J. Vogt: Das kirchliche Vermögensrecht. Cöln. 1910.
- F. Walter: Lehrbuch des Kirchenrechts aller christlichen Confessionen. Bonn. 1854.
- P. Weilbacher: Wer ist Eigentümer des Kirchenvermögens nach gemdnen Recht? Limburg. 1888.

- W e n z e l G.: Árpádkori új okmánytár. Budapest. 1860 I.–XII.
- W e r b ő c z y I.: Hármaskönyv. (Kolosvári-Óvári-Márkus kiadása). Budapest. 1897.
- F. X. W e r n z: Ius decretalium. Romae. 1908. I. és III. k.
- R. W i n t e r s t e i n: Der Begriff der Kirche im kirchlichen Vermögensrecht. Leipzig und Wien. 1888.
- Z á v o d s z k y L.: A Szent István, Szent László és Kálmán korabeli törvények és zsinati határozatok forrásai. Budapest. 1904.